

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ.

1908. ÉVI FOLYAM.

II. FÜZET.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA.

1908.

TARTALOM.

	Lap
A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára az 1907. évben. Négy szöveggéppel és 4 melléklettel)	97
Dr. Melich János. Az „Orthographia yngarica“ és a magyar helyesírás. (Egy hasonmással)	119
Dr. Gulyás Pál. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtárá- ban lévő Aldinák leíró jegyzéke (Hatodik és befejező közlemény, két szöveggéppel)	148
Tárcza. Évnegyedes jelentés a M. N. Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtárá- ról az 1907. év első negyedében	166
Szakirodalom. Burger Konrad: Buchhändleranzeigen des 15. Jahrhun- derts. Ismerteti <i>Dr. Gulyás Pál</i> . — Brown James Duff: The small library. A guide to the collection and care of books. Ism. Σ. — Thieme Hugo P.: Guide bibliographique de la littéra- ture française de 1800 à 1906. Ism. —s —l. Külföldi folyóiratok szemléje: Deutsche Literaturzeitung, XXIX. 2, 4, 6, 9, 11, 12. La bibliofília, IX. 10—12. Revue des bibliothèques, XVII. 10—12. Rivista delle biblioteche e degli archivi, XVIII. 12, XIX. 1. Zeit- schrift für Bücherfreunde, XI. 10—12. Zentralblatt für Biblio- thekswesen, XV. 1—2	172
Horváth Ignác. A magyar bibliographiai irodalom az 1908. év első negyedében	182
Kollányi Ferencz. Schönherr Gyula dr. †	185
Vegyes közlemények. Kinevezések a M. N. Múzeum könyvtárában. Nemzetközi bibliografiai konferencia Bruxellesben. A könyvek árendménye. A párisi Bibliothèque nationale nyomtatványainak katalógusa	189
Változások a magyarországi nyomdáknál 1908. évi január 1-től április 30-ig	192

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRA
AZ 1907. ÉVBEN.

(Négy szövegképpel és négy melléklettel.)

Az az évek óta elhangzó panasz, hogy a könyvtár helyiségei úgy a rohamosan gyarapodó anyag szakszerű kezelésére, mint az egyre nagyobb arányokban mutatkozó használat jogos igényeinek kielégítésére teljesen elégtelenek, a lefolyt esztendőben sem nyert gyökeres orvoslást. Annyit azonban sikerült elérni, hogy a magas kormány és a közvélemény behatóan kezd foglalkozni a Múzeum és első sorban a Széchényi országos könyvtár mostani ki nem elégítő elhelyezésének kérdésével és a sikeres megoldás módozataival, sőt az 1908. évi állami költségvetés már egy lépéssel tovább is ment, a mennyiben gondoskodni igyekszik azon anyagi eszközökről, melyeknek segítségével legalább az ideiglenes megoldás valamelyik módozata keresztülvihető lesz.

Addig is, míg ezen hosszabb időt és alapos megfontolást igénylő építkezési ügy megfelelő mederbe lenne terelhető, gondoskodni kellett arról, hogy a könyvtár mostani helyiségeinek egy része a térnek lehető felhasználásával oly pótló bútorzással láttassék el, a mely a mostaninál sokkal több anyag befogadására és rendszeres kezelésére nyújt módot. Ekképen a kéziratári és levéltári termek szekrényeire karzatos emeletek készültek, a melyek a míg egyrészt a termek és a bútorzat harmóniáját nem sértik, másrészt helynyerés tekintetében jelentékeny bővülést jelentenek. Az összesen 25,910 koronát igénylő bútorzás, mint az itt látható képek mutatják (1. és 2. ábra), minden tekintetben sikerültnek mondható. Habár a könyvtár két osztályának helyszükén az új bútorzás ideig-óráig segített is, ez azonban nem szüntette meg azon tarthatatlan állapotokat, a melyekben a könyvtár egyéb osztályai, a nyomtatványoké és a hírlapoké szenvednek. Ismét-

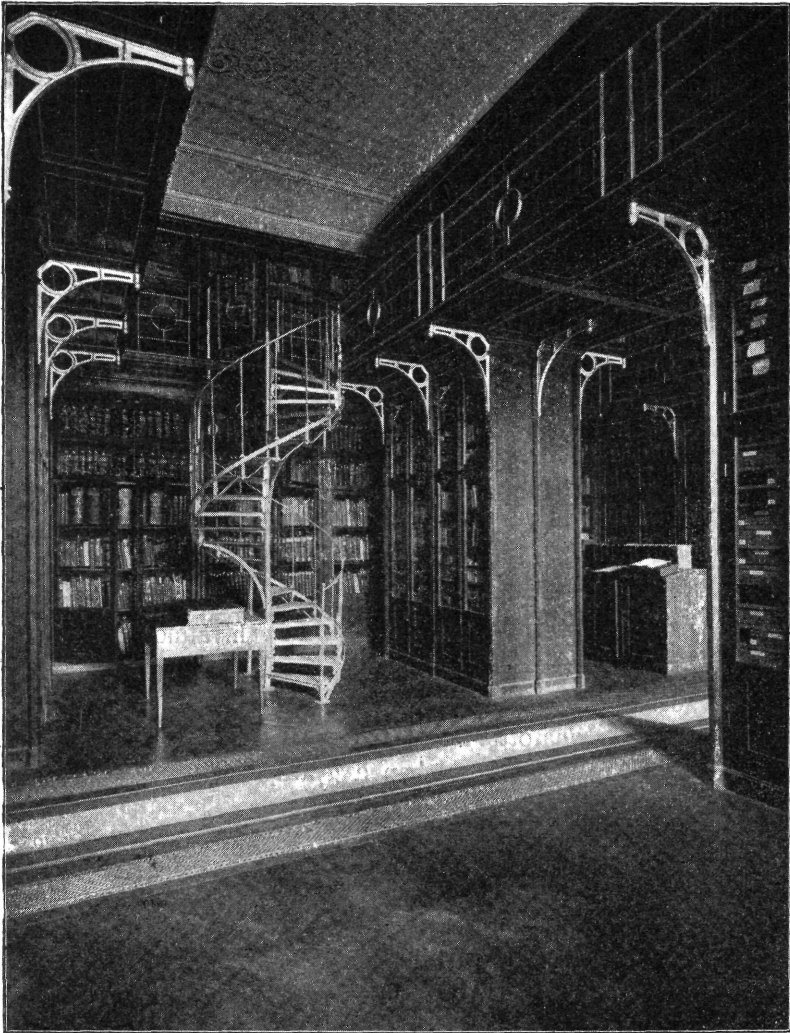
lésekbe bocsátkoznánk, ha a látogató és dolgozó közönség méltó panaszait, a könyvtári biztonság hiányát, a nagymérvű szaporulat, feldolgozásának és kellő elhelyezésének nehézségeit újból részleteznők. Mennél későbbre marad a gyökeres megoldás, a magyar állam részéről annál nagyobb áldozatokra lesz szükség és annál nagyobb nehézségekbe fog ütközni a tudomány és közművelődés érdekeinek sikeres megvédése. E kérdésben gyors intézkedésekre és nagymértékű áldozatkészségre van szükség.

* * *

A könyvtár négy osztályában, a letéteményezett új családi levéltár még rendezetlen anyagát nem számítva, az évi gyarapodás 198.412 db (1906-ban 147.808 db). Mindezen osztályokban egy év alatt 43.964 használó (1906-ban 44.793) fordult meg, kik a könyvtár állományából 174.427 dbot (1906-ban 168.936 dbot) vettek igénybe.

A könyvtár igazgatóját, dr. *Fejérpataky László* egyetemi tanárt, az a kitüntetés érte, hogy Ő Felsege neki 1907. augusztus 4-én kelt legfelsőbb elhatározásával a magyar királyi udvari tanácsosi címet méltóztatott adományozni. Egyébként a tisztviselők és alkalmazottak helyzetében lényegesebb változás nem történt. Elhalálozások által megürült és újonnan szervezett szolgálai állásokra három új szolga neveztetett ki. Ezekkel egyetemben a könyvtár személyzetének teljes létszáma ez idő szerint a következő: 15 tisztviselő, 8 napidíjas gyakornok, 1 írógépkészítő, 1 laboráns, 7 rendes és 2 kisegítő szolga, 1 teremfelügyelő és 1 ruhatáros, összesen 36. A tisztviselők közül dr. *Schönherr Gyula* igazgató-őr súlyos betegsége miatt az egész éven át, dr. *Hubert Emil* I. osztályú segéd-őr pedig az év tekintélyes részében nem végeztek hivatalos szolgálatot.

A könyvtár tisztviselői gyakran vettek részt hivatalos kiküldetésekből, könyvek megbecslése, családi levéltárak átvétele, bécsi könyvárverések és egyéb hivatalos ügyek céljából. A múzeumok és könyvtárak országos szövetségének pécsi közgyűlésén a könyvtárat dr. *Sebestyén Gyula* igazgató-őr és dr. *Áldásy Antal* őr képviselték. Ezenkívül a Magyar Nemzeti Múzeum megfelelő alapjából nyert támogatással dr. *Sebestyén Gyula* igazgató-őr jobbara dunántúli szentferenczrendi és *Varjú Elemér* I. osztályú segéd-őr keletmagyarországi régi könyvtárakban végeztek tanul-

1. ábra. A kéziratlár új berendezése.

mányokat. Dr. *Gulyás Pál* II. osztályú segédőr pedig anyagi támogatásban részesült, hogy az 1908-ik év folyamán a párisi és londoni nagy könyvtárakban végezzen tanulmányokat. A könyvtár igazgatója múzeumi és könyvtári országos felügyelői minőségében az állami felügyelet alatt álló könyvtárak és múzeumok közül különböző helyeken mintegy 30-at látogatott meg.

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősege által a lefolyt évben dr. *Fejérvataky László* könyvtár igazgató vezetése mellett rendezett ötödik könyvtári tanfolyamon *Varjú Elemér* I. és dr. *Gulyás Pál* II. o. segédőrök tartottak előadásokat a könyvtár tisztviselei közül. A két hétig tartó tanfolyam, miként az előzők is, a könyvtár helyiségeiben folyt le, a könyvtár anyagának és személyzetének bőséges igénybevételével.

A könyvtár folyóirata, a *Magyar Könyvszemle*, *Kollányi Ferencz* pápai praelátus, jaáki apát, igazgató-ór szerkesztésében híven beszámolt a hazai könyvtári és bibliografiai mozgalmakról, képet adott a könyvtár belső életéről, közzétette a köteles sajtótermékek beküldésére hivatott hazai könyvnyomdák teljes jegyzékét, feltüntette az ezek körében beállott változásokat és közölte az 1906. évi hazai hírlapirodalom termékeinek sorozatát.

A könyvtárhoz érkezett és elintézett hivatalos ügyiratok száma 663 (1906-ban 568) volt.

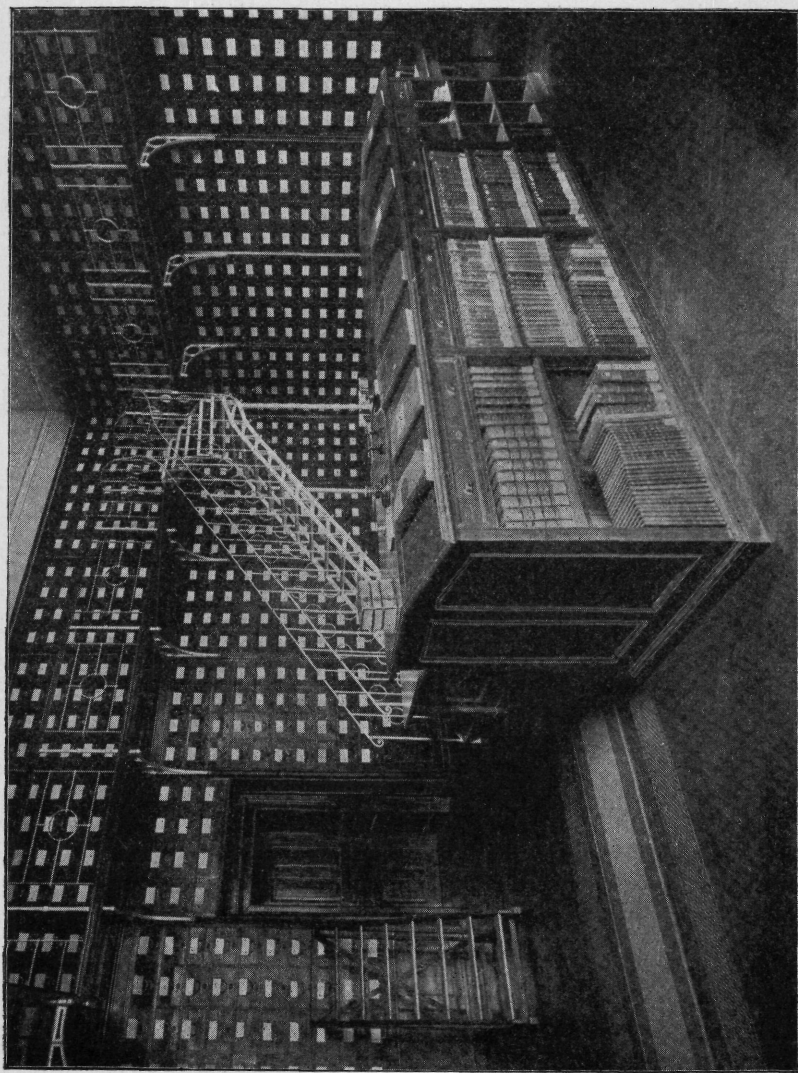
Az olvasóterem látogatására egy év alatt 3888 (1906-ban 3655) igazolójegy adatott ki.

A könyvtár négy osztályában a gyarapodás, használat és a végzett munka eredményeit a következő adatok mutatják.

I. *A nyomtatványi osztály* gyarapodása: *Köteles példányokban* 12.152 (1906-ban 11.752), *ajándék* útján 599 (1906-ban 1354), *vétel* útján 2284 (1906-ban 484), *áthelyezés* útján 26 (1906-ban 20), összesen 15.422 (1906-ban 13.612) darab.

A könyvtárilag feldolgozandó és részben már feldolgozott gyarapodáshoz járul még 34.643 (1906-ban 28.287) darab apró nyomtatvány, melyek anyaguk természete szerint tíz csoportra osztva és érkezésük ideje szerint évnegyedes csomagokban megőrizve ekkép oszlanak meg:

1. Gyászjelentések	5681
2. Zárszámadások és üzleti jelentések	2763
3. Egyházi körlevelek	294

2. ábra. A levéltár új berendezése.

4. Periratok	45
5. Hivatalos iratok	867
6. Műsorok	1354
7. Alapszabályok	1044
8. Szinlapok	8950
9. Falragaszok	6729
10. Vegyes apró nyomtatványok	2316

Összesen : 34.643

A nyomtatványi osztály összes gyarapodásának darabszáma tehát 50,065 (1906-ban 41,899) darab.

Nyomtatványok vásárlására 20.103'07 korona, 1425'90 márka és 60'80 lira fordítottatott (1906-ban a vásárlási összeg volt : 4562'04 korona, 143'05 márka, 26 frank és 22 lira).

A könyvtár nyomtatványi osztályát ajándékaikkal a következők gyarapították :

Abauj-Torna vármegye alispánja, Abo-Stads Hist. Museum, Áldásy Antal, Állatorvosi főiskola.

Bábakalauz szerkesztősége, Balaton-bizottság elnöke, Balogh Jenő, Barkassy Sándor (Miskolcz), Bauer Károly, Bécsi Statist. Central-Commission, Bécsi Tud. Akadémia, Belgrádi Akadémia, Belügyminiszterium, Bigoni Guido (Genua), Bogdányi Ödön (Szombathely), Bosecki-Bergfeld Miklós, Bosnyákhercegovinai orsz. kormány, Brooklyni Library of Institute, Budapesti kereskedelmi akadémia, Budapesti orvosegyesület, Budapesti rendőrkapitányság, Budapesti tudomány-egyetem rektora, Budapesti tudomány-egyetem bölcsészeti-kari dékánja, Budapest székesfővárosi közmunkák tanácsa, Budapest székesfőváros statisztikai hivatala. Budapest székesfőváros tanácsa, Buenos-Ayresi Deutsche akadem. Vereinigung.

Chicagói Crerar library.

De Gerando Antonia (Kolozsvár), Délmagyarországi tört. és rég. múzeum-társulat (Temesvár), De Vreese Willem, Diószegi Győző, (Borosjenő), Divald Kornél, Dömötör László, Dunamelléki ref. egyházkerület, Dunántúli ág. ev. püspök.

Egri érsekség, Erdújhelyi Menyhért (Zenta), Esztergomi főegyházmegeye.

Fehér Ipoly (Pannonhalma), Felbermann Lajos (London), Fenyves Ferencz (Nagykanizsa), Fiók Károly (Debreczen), Flóth Adolf (Bethlen), Földrengési observatorium, Fraknói Vilmos, Francis Dávid (St.-Louis), Fromm Géza (Ráczeke).

Özv. Gaál Dánielné, Gopcsa László, Gozdsu-alap igazgatósága, Gömörj Gusztáv (Bécs), Gráci Historischer Verein für Steiermark, Grünhut Jenő, Gulyás Pál, Gurányi László (Ujpest), Győry Tibor.

Havas Rezső, Hermann Antal, Horváth Géza, Hubert Emil.

Iglói főgimnázium igazgatósága, Iparművészeti múzeum, Iványi István (Szabadka), Izraelita hitközség (Homonna), Izraelita magyar irodalmi társulat.

Jalava Antal (Helsingfors), Jassy-i egyetem rektora, József-műegyetem rektora.

Kadlec Károly (Prága), Kalazantinum szerkesztősége (Kolozs-vár), Kállay András, Kanyaró Ferencz, Kazinczy-kör (Kassa), Képviselőházi iroda, Kerekes Pál, Kereskedelemügyi miniszterium, Kereskedelmi és iparkamara (Budapest, Pozsony), Kiskunhalasi gimnáziumi igazgatóság, Kováts László, Kováts Miklós (Berhida), Közgazdasági közlemények szerk., Központi statisztikai hivatal, Krakói akadémia, Krenner József, Kuthy Zoltán (New-York), gr. Kuun Gézáne (Kolozs-vár), Kuzsinszky Bálint.

Leopold Gyula, Letényi Aladár (Ujpest), báró Lévay József, báró Lévay Lajos, Liepmansohn Leo (Berlin), Lukács Géza.

Mágoosy-Dietz Sándor, Magyaróvári gazdasági akadémia, Magyar Tud. Akadémia, Mahler Ede, Malagola Károly, Márki Sándor (Kolozs-vár), Medits Nándor, Moszkvai múzeum, Möller és Brosel (Berlin), Múzeumok és könyvtárak orsz. Főfelügyelősége.

Newyorki Bellevue and allied hospitals, Nógrád vármegye alispánja, Novák Sándor (Paks).

Olasz közoktatási miniszterium, Ornithologiai központ, Országos levéltár.

Pálffy Gyula (Pécs), Pénzügyminiszterium, özv. Pesthy Frigyesné, Petrik Ákos, Petrov A. (Szt.-Pétervár), Pór Antal (Esztergom), Posta- és távirda elnökgazgatósága, Pozsonyi jogakadémia, Pozsonyi városi könyvtár, Prónai Antal.

Rátz István, Rio de Janeiro-i Biblioteca nacional, Rogues Mario (Paris).

Samassa János, Schwarcz Ignác (Bécs), Školski List szerkesztősége (Karlócza), Smithsonian Institution (Washington), Soly-mossy Sándor, Sorompó (Kolozs-vár), Speiser Ferencz (Kalocsa), Stockholmi egyetemi könyvtár.

Szabadka város polgármestere, Szabó Zoltán, Szalay Imre, Szamolányi Gyula (Máramarossziget), Számvevőszék, Szántó Károly (Pozsony), Szelezky Margit, Szemere Miklós, Szépművészeti múzeum, Szeremlei Samu (Hódmezővásárhely), Szilágyi István-Kör (Máramarossziget), id. Szinnyei József.

Taraba Mihály, Temesvár város tanácsa, Thallóczy Lajos (Bécs), Toldy László, Tolna vármegye alispánja, Tolnavármegyei múzeum (Szekszárd), Trencsénvármegyei természettudományi egyesület.

Ujvárosy Fedor, Upsalai egyetemi könyvtár, Upsalai kungl. vetenskap. societeten.

Váci muzeum-egyesület, Vajna Károly, Vallás- és közoktatásügyi miniszterium, Vértesy Jenő, Veszprémi egyházmegye, Vízépítési igazgatóság.

Walter Gyula (Esztergom), Washingtoni Library of congress, Weiss Emil (Hosszumező), Wichmann György.

Zágrábi érsekség, Zavitzianos Károly (München), Zeneakadémia, néb. Zichy Jenő gróf, Zombory Béla.

Az ajándékozók száma e szerint 168 (1906-ban 210).

A nyomtatványi osztály szerzeményei közt kiemelendő több nagyfotosságú, egyháztörténelmi sorozatos fõrasmunka, melyek egy nagy könyvtárból sem hiányozhatnak. Ilyenek: Migne Patrologiája, a Bolland-féle Acta sanctorum, a Mansi-féle zsinati gyűjtemény. Mindezen, több száz kötetre menõ értékes könyvanyag beszerzésére nézve a könyvtár egy külföldi könyvkereskedõvel elõnyös egyezséget kötött. Hasonlóképen megszereztetett, és pedig a Metternich-féle könyvtárnak a Gilhofer-Ranschburg és Wawra bécsi czégek által rendezett árverése alkalmával a Litta-féle nagy genealogiai mű elõkelõ olasz családokról, mely magyar vonatkozásokban is gazdag.

Nevezetes gyarapodása volt a Régi Magyar Könyvtárnak is, habár ez nem bővült oly mértékben, mint tavaly Ráth György hirneves hungarikum könyvtárának duplumaival, melyekbõl akkor 23 db került könyvtárunkba. Az idén, jobbára vétel útján, a Régi Magyar Könyvtár anyaga több töredékes nyomtatványon kívül a következõ könyvekkel gazdagodott:

1. Pécsi Lukács, Hasznos orvosság. Nagyszombat 1597. (unikum).
2. Enyedi Georgius, Explicationes locorum veteris et novi testamenti. Kolozsvár, 1598.
3. Somorjai János, A helvécziai valláson levõ ecclesiáknak egyházi ceremóniájakról. Lócse, 1636.
4. Moriale manuale. Pozsony, 1638.
5. Selyei Balogh István, Utitárs. Várad, 1657.
6. Az evangeliomok és epistolák. Bécs, 1661.
7. Julius Caesar de Padua, Practica arithmetica. Kolozsvár, 1671.
8. Németi Mihály, Szent Dávid psaltériuma. Kolozsvár, 1679.
9. Neujahrsblatt der Pressburger ev. Gemeinde. 1682.
10. Németi Mihály, Halotti centuria. Kolozsvár, 1683.
11. Szentiványi Márton, Ötven okok és indulatok. Nagyszombat, 1702.
12. Fransius Farkas, Egy jeles vadkert. Lócse, 1702.
13. Szakmári Pap J., Kegyes ajakak áldozó tulkai. Kolozsvár, 1707.

Ezen régi nyomtatványok közül a legbecesebbek egyikének, Pécsi Lukács »Hasznos orvosság« című könyvének, mely bibliografiai könyveink tanúsága szerint eddigelé csak egyetlen egy példányban ismeretes, mutatjuk be címlapját (3. ábra). Ezenkívül különössége miatt közöljük a pozsonyi ev. egyház újévi egyleveles üdvözlő lapját (1. melléklet), mely a korában hírnévnek örvendő Lang pozsonyi rézmetszőnek munkája. A lapot érdekessé teszi különösen az, hogy alul erre kijelelt helyekben az 1682-ik évben megkeresztelt, házasságra lépett és eltemetett egyháztagok száma kézzel van beleírva. A kuriozum számba menő egyleveles nyomtatványt könyvtárunk a Gilhofer és Ranschburg bécsi cég által rendezett egyik árverésen szerezte meg,

A lefolyt évben a könyvtár olvasótermét 36.789 egyén látogatta, a kik 89.138 kötetet használtak (1906-ban az olvasók száma 37.744, 91.363 db könyvhasználattal). Kikölcsönzés útján pedig 2730 egyén 3979 kötet könyvet vett igénybe (1906-ban 2350 egyén 3646 könyvet kölcsönzött ki).

A könyvtári földolgozás eredménye: egy év alatt 8303 mű osztályoztatott, melyekről 10.995 könyvtári címlap készült (1906-ban az évi eredmény 7759 mű 10.952 czédulával). Kötés alá 2031 mű került 2535 kötetben (1906-ban 1486 mű 1929 kötetben).

A köteles nyomdatermékek kezelését végző irodába egy év alatt 2386 nyomtatvány-csomag érkezett (1906-ban 2319); az iroda pedig 1510 postai küldeményt, jobbára átvételi elismervényeket továbbított (1906-ban 2126-ot), ezek közül 652 be nem küldött sajtótermékek reklamálása volt (1906-ban 455); a könyvtár a lefolyt év alatt 12 esetben (1906-ban csak 3-szor) kereste meg a közalapítványi kir. ügyigazgatóságot, hogy az 1897. évi XLI. törv.-czikk intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosokkal szemben peres eljárást indítson.

Úgy ezen, valamint korábban megindított peres eljárások eredményeül a Széchenyi orsz. könyvtár javára 18834 koronányi pénzbüntetés és kártérítés folyt be.

A könyvtár nyomtatott katalógusai számára *Horváth Ignác* múzeumi őr elkészült a Régi Magyar Könyvtár első részébe tartozó könyveknek szakszerű leírásával.

II. Hirlapkönyvtár. A hirlapkönyvtár gyarapodása *köteles példányokban* (a törvényben előirt módon, t. i. havi vagy évn-

I E S U
 Der Sieg. vnd Frieden Fürst
 kröne
 Dies Jahr
 mit
 seiner gnade
 vnd segne
 sein Erbtheil.

Wie wann des Himmels Licht im auffgang hervor blicket,
 Der runde Erden: Erüh sich widerum erquicket.
 So IESU Grosser Fürst' vom Vatter hochgebohm.
 Dein wertheste Geburt ergetzt das war verlorn.
 Ach! schau doch einsten an die Schaffe deiner Weide,
 Vnd gib das deine gnad sich nicht von ihnen scheide.
 Ach! sehe Sions thor vnd Rigel widrum fest,
 Vnd zeige das o Held! dein treu niemand verläst.
 Wend ab von vnserer Statt Pest, Krieg vnd theure Zeiten
 Vnd segne Herr! dein Erb stets vnd auff allen seiten.
 Insonderheit o Gott! verleihe wahre Büss,
 Vnd tilge durch dein gut der Sünden ärgernüs.
 Vnd wann nach deinem Schluß wier enden vnser leben,
 So wollst durch dein verdienst die Seligkeit vns geben.
 Nun o Herr IESU Christ! hör vns in gnade an
 Damit dein grosser Nam bekant werd jederman.

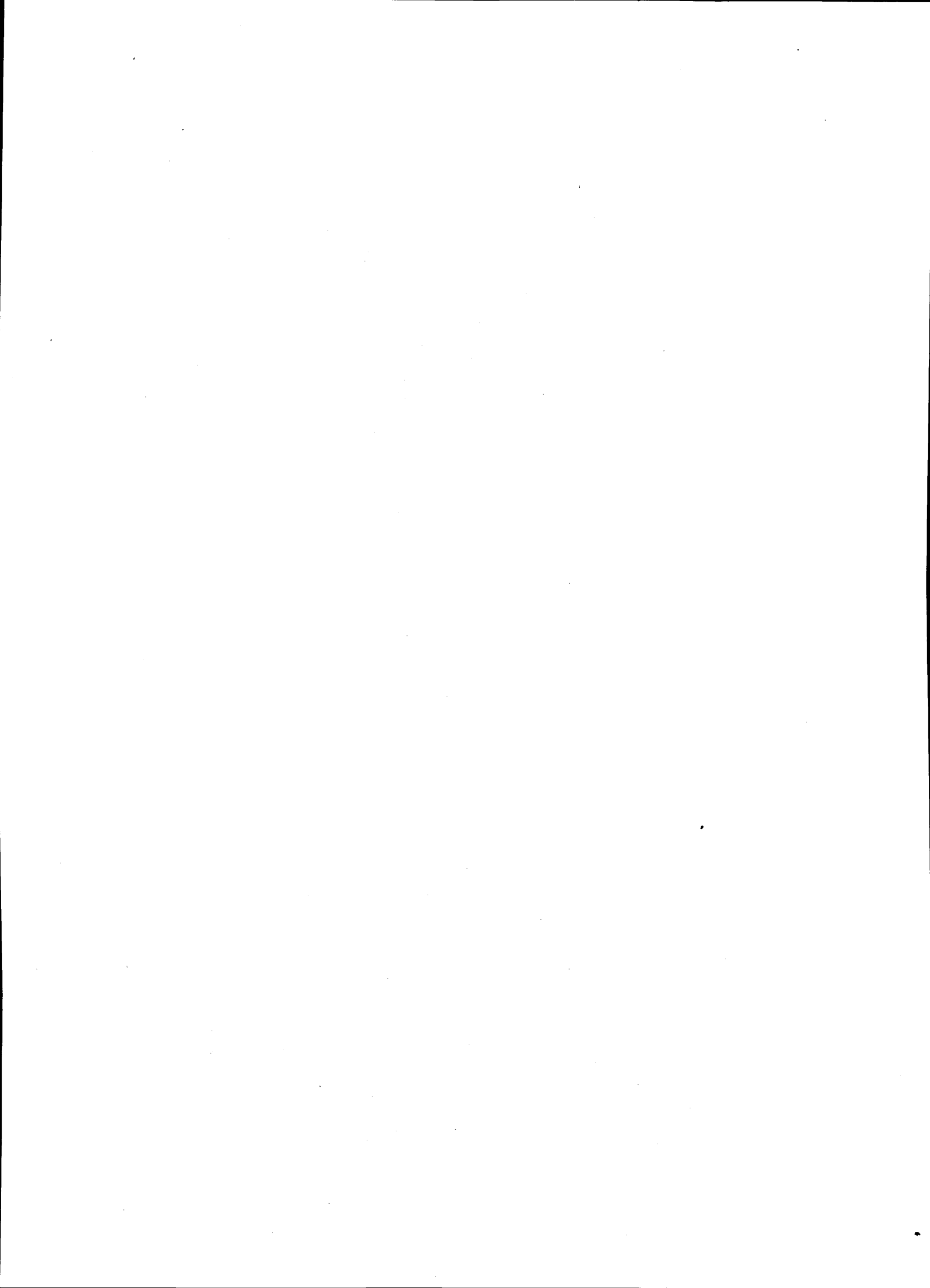
In diesem
682 Jahr
sind bey vns

Betaufft.

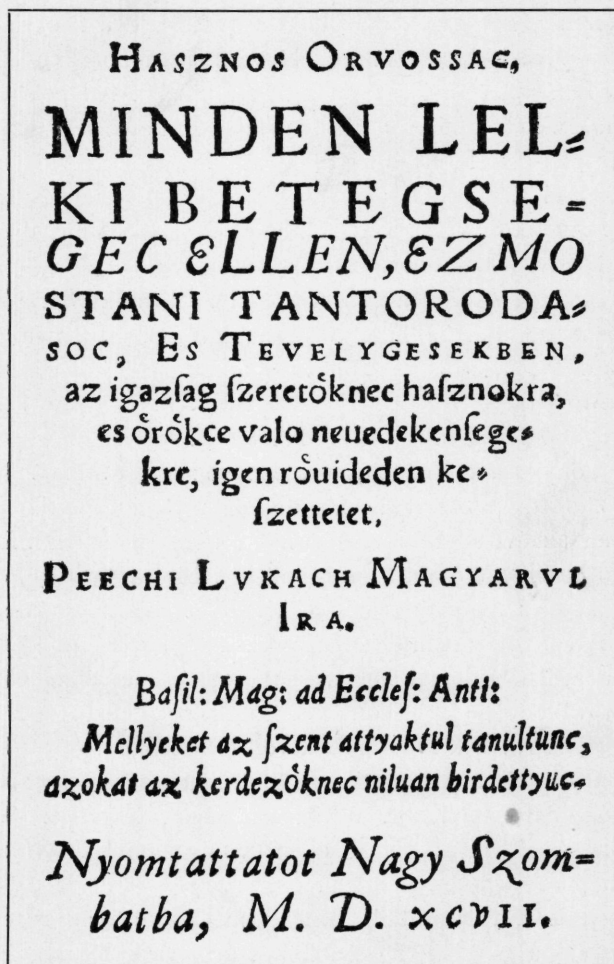
Ehlich worden

Begraben.

In allem gestorbe

gyedes csomagokban, és szabályellenesen, t. i. egyes számonként küldve) 127.262 hirlapszám; *ajándék* útján 15.375; *vétel* útján 1182; *áthelyezés* útján a könyvtár levéltári osztályából 19 hirlap-

3. ábra. Pécsi Lukács, Hasznos orvosságok (1597) cz. könyvének címlapja.

szám. Az összes gyarapodás tehát 144.912 (1906-ban 91.439) hirlapszám.

Az ajándékok közt első helyre teendő gr. *Andrássy Dénesé*, ki a hosszuréti kastélyban a múlt század 30—40-es évei óta

érintetlenül őrzött 39 hirlapnak mintegy 12.500 számával gazdagította a hirlapkönyvtár anyagát. Ajándékozók voltak még a Nemzeti és Országos Kaszinón kívül, melyek minket közelebről érdeklő külföldi hirlapok hosszú sorát évek óta bocsátják a könyvtár rendelkezésére, özv. Báthory Nándorné, Kováts László, Lázár Béla, Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, Rio de Janeiro-i nemzeti könyvtár, Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterium.

Hirlapok vásárlására 384·35 kor. fordított.

A hirlapkönyvtár olvasótermét 3876 olvasó látogatta, kik a könyvtárban 6893 hirlapkötetet használtak; kölcsönzés útján pedig 98 egyén 267 hirlapkötetet használt a könyvtáron kívül. Összesen tehát egy év alatt 3964 egyén 7160 hirlapkötetet vett igénybe (1906-ban 4182 egyén 8347 kötetet használt).

Czéduláztatott 752 évfolyam (1906-ban 538 évf.) ; átnézetett 1428 évfolyam 92.197 száma (1906-ban 860 hirlap 67.858 száma). Kötés alá adatott 450 kötet hirlap.

A hirlapkönyvtár munkáját a nagymérvű használaton kívül igen megnehezíti az egyre ijesztebben fenyegető helyhiány, mely a rendes kezelést és ellenőrzést úgyszólván lehetetlenné teszi. Zavarja a rendes munkát az a körülmény is, hogy a nyomdatulajdonosok és a kiadók egy része a hirlapokat nem a törvényben előírt módon, hanem egyes számonként küldi be.

A lefolyt évben is 13.293 hirlapszám érkezett így módon (1906-ban 17.972).

III. Kézirattár. A gyarapodás *ajándékozás* útján 103 kézirat, 87 irodalmi levél, 6 irodalmi analecta, 2 fénykép; *vétel* útján 136 kézirat, 19 irodalmi levél, 50 irodalmi analecta, 1 térkép. Az évi gyarapodás darabszáma tehát 610 (1906-ban 708).

Kéziratok vásárlására 2390·70 korona, 104·50 márka fordított (1906-ban 4413·34 kor. és 5 márka).

Ajándékozók voltak:

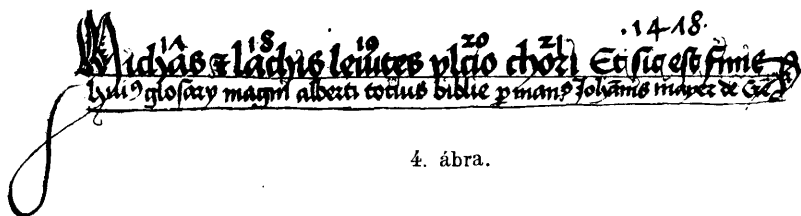
Bajza Aladár, Bauer Ferencz, Claparède Alexandre, Doktorics Miklós, Fazekas nővérek, dr. Frenkel Bertalan, Glück Frigyes, Gömörý Gusztáv, dr. Györy Tibor, Hodinka Antal, Horánszky Lajos, Janka Sándor, Kenessei (Klein) Ilona, Kováts László, Kőszeg város, Major J. Gyula, Medich Nándor, Melich János, Mihalik József, Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, Münchener Hof-

u. Staatsbibliothek, Országos levéltár, Roth Lajos, özv. Pesthy Frigyesné, özv. Petőfi Istvánné, Szabadka város, B. Szabó László, Szelezky Margit, Thallóczy Lajos, dr. Toldy László, Torma Aladár, Tóth Sándor.

Az ajándékok közül különösen kiemelendő *Claparède Sándor* genfi előkelő polgáré, ki Thaly Kálmán országgyűlési képviselő úr közvetítésére a »Histoire des revolutions de Hongrie« című kiadvány oly példányát ajándékozta, mely César de Saussure, II. Rákóczi Ferencz rodostói udvartartása tagjának a fejedelemtől írott emlékiratával és kéziratos jegyzeteivel van kiegészítve. Nevezetes az ajándékok közt *Bajza Aladáré*, ki Bajza Józsefnek több versét és levelét, valamint Beniczky-Bajza Lenke műveinek sok kötetre terjedő kézirátát ajándékozta a könyvtárnak. Nagy érdekű özv. *Petőfi Istvánné* ajándéka is, ki néhai férjének, Petőfi Sándor testvérbátyjának öt levelével és öt versének eredeti kéziratával gazdagította könyvtárunkat. Kiemelendő Oroszországban élő hazánkfiának, *Roth Lajosnak* ajándéka, mely hírneves festőnk, Zichy Mihály 20 db levelének juttatott birtokába.

A kézirattárnak újonnan keletkezett zenei osztálya nagy mértékben gazdagodott *Szabadka* városa nagylelkű ajándékával, mely Gaál Ferencz Szabadkán működött zeneszerzőnk hagyatékának tekintélyes részével gyarapította a gyűjteményt. Zenei kéziratokat ajándékoztak még Major J. Gyula, Toldy László, Kenessei Ilona, Frenkel Bertalan, Fazekas nővérek stb., úgy hogy a szépen fejlődő gyűjteménynek ajándékozás útján is tekintélyes gyarapodása volt.

A vétel útján szerzett kéziratok közül elsőrangú érdekességre számíthat egy középkori latin biblia, melynek másolója az itt facsimilében közölt bejegyzés szerint (4. ábra) körmöczbányai Mayer János, ki a kodexet 1478-ban írta. A kodex a könyv tábláján olvasható bejegyzés szerint 1496 óta egész a legújabb időkgig a bars-kapronczai egyház tulajdona volt.

4. ábra.

Az évekkel ezelőtt megvásárolt Hajnik-könyvtár anyaga végleg rendeztetvén, belőle 20 kötet régi, többnyire XVII—XVIII. századi országgyűlési napló és egyéb kézirat került a gyűjteménybe.

Néhai Nagy Iván gyűjteményéből több nagyérdékű darab gazdagította a kéziratállományt. Ilyenek pl. a Gyöngyösi Istvánra és családjára vonatkozó adatgyűjtemény, id. Felsőbükki Nagy Pál XVIII. századi levelezése a Széchenyi grófokkal stb., de a legbecesebb, szinte ereklyeszámba menő emlékek közé tartozik a nagy levélírónak, Kazinczy Ferencznek 1831. augusztus 20-án kelt legutolsó levele, melyet Mocsáry Antalhoz Lapujtőre intézett. A tartalmilag is nagyérdékű levél, melyben Kazinczy közvetlen szemlélet alapján a kolera pusztításait és az ennek következtében, kivált tót vidékeken az urak ellen kitört zavargásokat és kegyetlenkedéseket beszéli el, tényleg a legutolsó, melyet Kazinczy írt: igazolja ezt leányának, Kazinczy Eugéniának utóirata, ki a levél szélére ezeket írta:

»Mély bánattal jelentem a szegény atyám halálát, mely Augusztus 23-ikán nekünk nagy szomorúságunkra történt, a rettenetes Cholera betegségbe eset 21-dikén s harmadnap mulva elhagyott bennünket örökre az áldot, pecsételetlenül találtuk ezt a levelet, ez volt az utolsó, melyet írt életében. A legmélyebb tisztelettel maradok alázatos szolgája

Kazinczy Eugenia.«

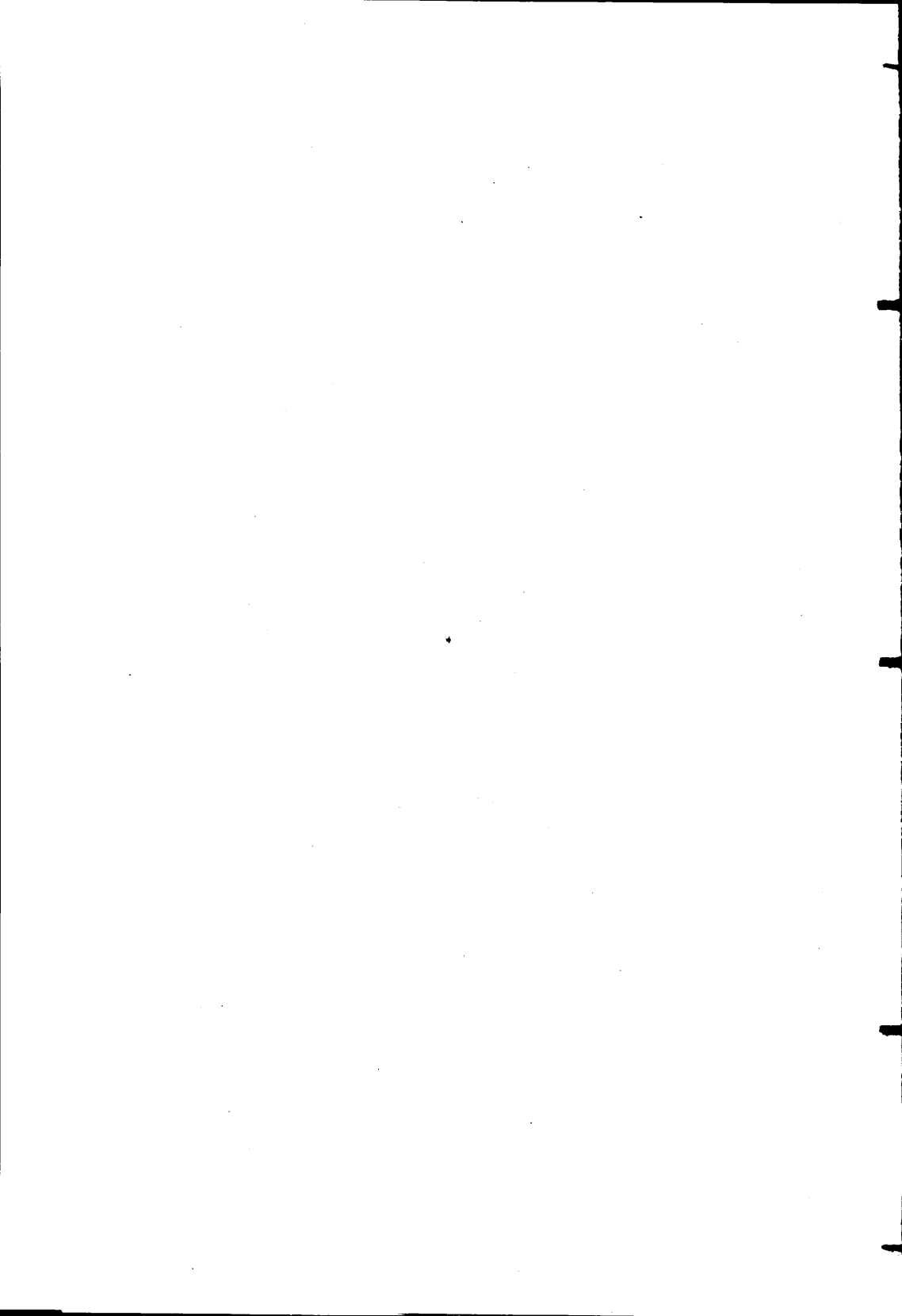
Szintén Nagy Iván gyűjteményéből való Petőfi Sándornak Tárkányi Bélához 1844. február havában írott levele, melyet Egerben a seminarium kapusánál egy szelet papírra hevenyészve írt. E levélhez Tárkányi Béla tájékoztató sorokkal járult, melyek e nagybecsű Petőfi-ereklye további sorsát világítják meg. E nagyérdékű emlékek hű mását közöljük (2. melléklet).

A kéziratár zenei rézének vétel útján szerzett új gyarapodásából kiemelendő a »Honvéd királydala«, melynek Mária Dorottya kir. hercegnő által szerzett dallama, mint zenei melléklet van csatolva boldogult József királyi hercegnek e tárgyban Komócsy Józsefhez intézett levele mellé. Nagyérdékű Volkmann Róbert »Musik zu Shakespeare's Richard III. (Partitur.)« czímű zenei kézírata, mely a kinyomatott ouverture-t a felvonásközök zenéjével kiegészíti.

Lipszels barátom,
(ha nem jöttem a címmel)
Többet keressem önt, de nem találom honn.
Holnap reggel hét óra tájban ismét
eljövök. Igen örülni fogok önt meg,
ismerhetni; bár jöttömre mást
indola is van. Igen megfogadom,
hogy, holnap bővebben elbeszéltem,
addig legyen jóvá és ne legyen utra,
valós szerencsém; mellyel Pestig elme,
kerel. Ne ültökörölj önt meg a
nagy paramorló hangon, de, bár
nagy pütyögésben vagyok, de nem
előzölök. Holnap, mindenről
bővebben, addig írtam önnel.

Igen jólat az egy papíroval
portaisinál 1844. év januárban, írta
Petőfi Tárkányi Bélához
a becses emlékével az egyjűd
többet egy, este emlékenél
Reményi Edénél kedvesül
Egy júni 24. - 870. Tárkányi

Petőfi Sándor

Az irodalmi levelestár gróf Széchenyi István, Kossuth Lajos, Felsőbüki Nagy Pál, Bél Mátyás, Toldy Ferencz, Haydn József, Liszt Ferencz stb. leveleivel gazdagodott.

A kéziratárt a lefolyt évben 215 kutató kereste fel, kik annak állományából 702 kéziratot és 649 irodalmi levelet használtak. Hivatalos megkeresésre 36 esetben 108 kézirat kölcsönöztetett ki. A használók száma tehát együttvéve 251, a használt daraboké pedig 1458 (1906-ban 233 kutató 1054 dbot használt).

Az év tekintélyes részén át a kéziratár új bútorzása, az ennek következtében szükségessé vált előzetes és utólagos rendezési munkálatok vették igénybe a kéziratár személyzetét. Egyebekben folytatott az új szerzemények feldolgozása, a levélgyűjtemény és a »Musica«-szak rendezése.

IV. Levéltár. A gyarapodás *ajándék* útján 1167 db, *vétel* útján 1544 db, *áthelyezés* útján (a könyvtár egyéb osztályaiból) 2 db, *letétemény* útján az alább említendő újabb családi levéltárnak még pontosan össze nem számított anyagán kívül 306 db. Az összeszámított darabok mennyisége tehát 3087.

Levéltári darabokat ajándékoztak a következők :

Özv. Báthory Nándorné, Berzeviczy Albert, báró Döry Miklós, Edvi Illés Aladár, Fialowski Lajos, báró Forster Gyula, Fraknói Vilmos, Glück Frigyes, Gömöry Gusztáv, Hajász Pál, Horánszky Lajos, Meixner Emil, Muzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, Országos Levéltár, Pregardt-Paur Lajos, Szabóné Szentpály Janka, Szalay Imre, Szegedy-Maszák Hugó, Szeleczky Margit, Szent-Ivány-Zoltán, id. Szinnyi József, Thallóczy Lajos, Torma György.

A levéltár gyarapítására 6025.40 kor. és 158 márka fordítottatott.

A múzeumi törzsanyag gyarapodásából 34 db az eredeti középkori oklevelek, 488 db az újabbkori iratok, 1161 db a szabadságharcz- és emigrációkori gyűjtemény és 62 db a nemesi iratok és címereslevelek csoportjára esik. Különösen gazdag volt a címeres-nemeslevelek csoportjának gyarapodása, melyben néhány kiválóan érdekes darab található.

Ilyenek pl. Zsigmond király 1415. május 19-iki armalisa Tamásfalvi Gergely fia György részére, Mátyás királyé 1479. június 10-éről Lutis Benedek számára (XVIII. századi olasz közjegyzői hiteles másolatban), I. Ferdinándtól néhány nagyon szépen

kiállított czímereslevél, Derochy János czímerkérő folyamodványa 1582-ből, ki az iraton olvasható feljegyzés szerint Balassa Bálint familiarisa volt stb. De valamennyi közt a legnagyobb ritkaságszámba megy Izabella királynőnek 1547. május 14-én Gyulaférvárott kelt czímereslevele Somosdi Székely Balázs részére, melynek képét épen ezen okból közöljük is (3. melléklet).

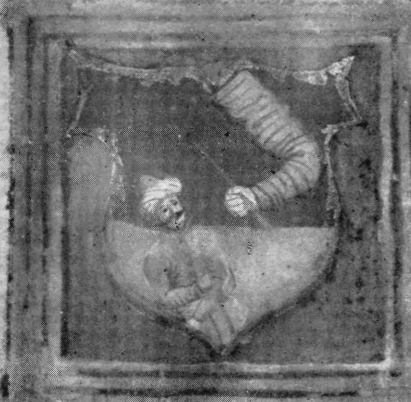
Egyéb szerzemények közül kiemelendő a Kardos Samu ügyvédttől megvett 178 db XVII—XVIII. századi irat, melyek különösen II. Rákóczi Ferencz korára tartalmazznak elég érdekes adatokat. Értékes a *Glück Frigyes* által ajándékozott iratsomag, melyben a többi közt a magyar kormány konstantinápolyi követiségének egy 1849. július 1-éről kelt jelentése, Haynau sajátkezű fogalmazványa a magyar hadsereg állapotáról, továbbá gr. Batthyány Kázmér, Schmerling, Jellasic, báró Hübner, Rechberg, Mensdorff, Kempen és Bach levelei találhatók. Hasonlóképen becses *Szabóné Szentpály Janka* ajándéka, ki Irányi Dánielnek egy naplószerű feljegyzésével s ugyanannak különböző álnevek alatt 1849—1863 közt írott leveleivel gazdagította a levéltárat. Az emigráció idejére nézve nagyérdekű adatokat foglal magában egy vétel útján megszerzett gyűjtemény, mely különösen a Gál Sándor által 1860—1862 között tervezett erdélyi betörésre nézve ismeretlen részleteket foglal magában.

Az újabkori levéltári anyagból különösen kiemelendő Kossuth Lajosnak 1874. május 4-én Hajász Pál tállyai ág. ev. lelkészhez intézett levele, melyet a címzett a levéltárnak ajándékozott. Ezen levélben, melyet mellékletül egész terjedelmében bemutatunk (4. melléklet), Kossuth nagyérdekű nyilatkozatokat tesz születése időpontjáról, melynek napját határozottan ő sem tudja.

A letéteményezett családi levéltárak száma a lefolyt év alatt egygyel növekedett és néhány korábban letéteményezett levéltár kiegészítésben részesült. Ez új levéltár a *Kapuváry* családé, melyet dr. Novák Sándor osztálytanácsos helyezett letétbe. A még rendezetlen új levéltárral a családi letétemények száma *nyolczvanháromra* emelkedett.

Korábban letéteményezett családi levéltárak közül a következőkhöz járult újabb kiegészítés:

1. a Bartal-családéhoz és pedig összesen 79 db, melyekből 1 db a XIV., 1 db a XV. és 2 db a XVI. század középkori részére esik;

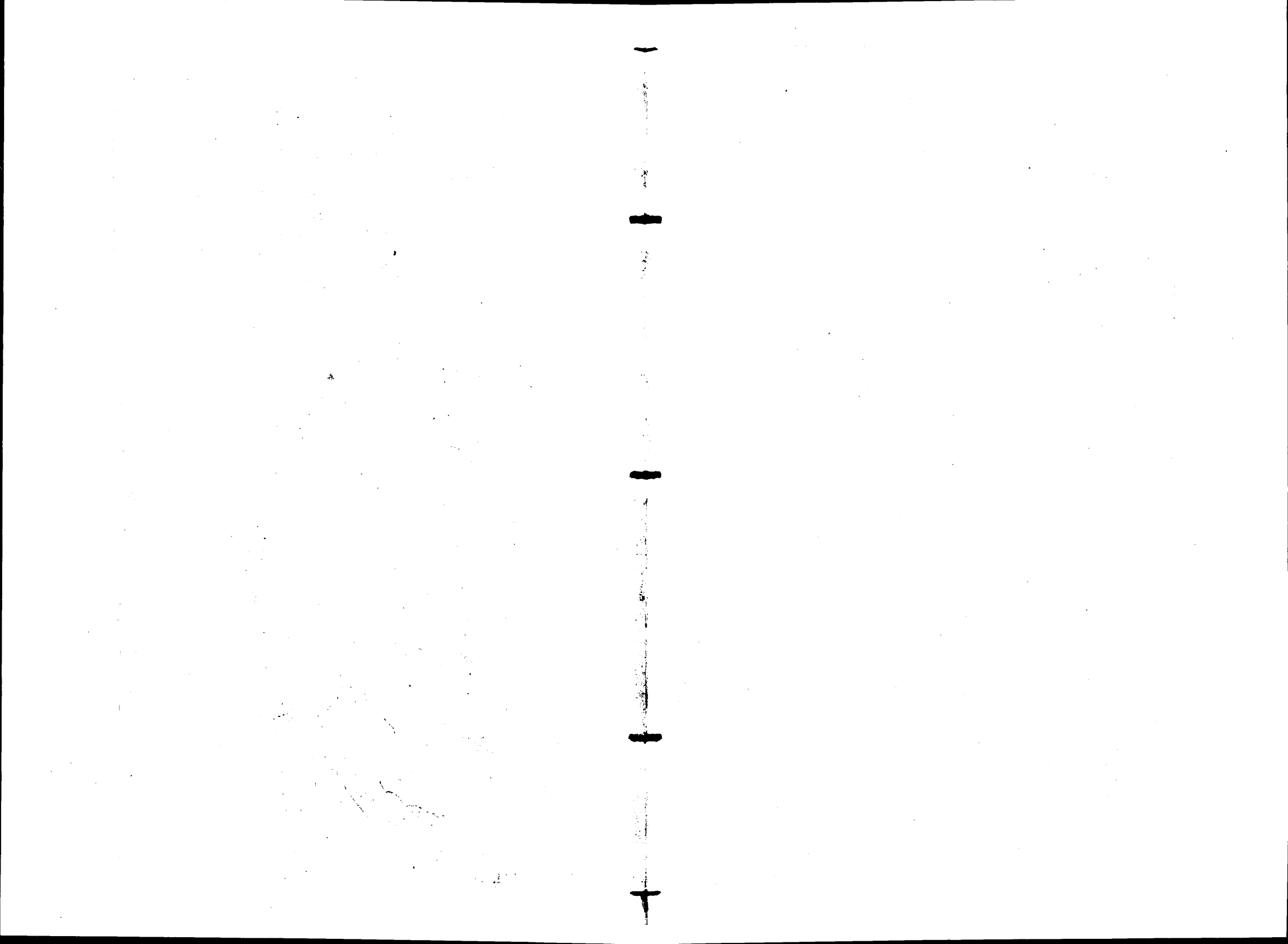
Isabella dei gratia Regina Hungarie, Valmarie,

Croatia et Memorie commendamus tenore presentium significationem quibus expedit uniuersis, quos nos cum ad
 supplicationem nonnullorum fidelium nostrorum, per eos pro parte fidelium nostri nobilis et Agilis Blasij Rebel
 de Somoso nostre factam maiestati, tum vero Attentis et confidentis, fidelitate, fideliumq; seruitorum gratitudine
 merito Cuiusmodi Blasij, que ipse, sacre primus huius Regni nostri hungarie coronę ac demum Maiestati nre
 pro locorum et temporum varietate, cum omni fidelitatis constantia exhibuit et impendit, eundem igitur
 Blasium ac heredes et posteritates eiusdem uniuersos, a rusticis, et ignobilitatis statu, in quo idem
 tanquam ab inuincibilibus parentibus natus extitit, ex specialem nostram gratiam, eximie duximus et nobilitari
 immo eximius, et nobilitamus, ac cetui et numero veterum nobilium huius Regni nostri annumeramus
 ascriamus et aggregamus, decernere expresse, et a modo demum prefatus Blasius, suiq; heredes et posteritas
 uniuersi, ab eodem, tanquam a nobili sanguine descendentes veri nobiles habeantur et reputentur, conuenientes eisdem omnes
 eas libertates et inuicibilis immunitateq; quibus alij, uel et perfecti Regni nostri utantur fruuntur
 et gaudent, et in signum nobilitationis nostre hec Arma, seu nobilitatis insignia, sicutum quod dicitur, quod
 impressam, in capite seu prope presentium literarum nostrarum, manu putat, et in capite seu prope presentium literarum nostrarum, manu putat
 scientia nobili Blasio de Somoso ac ipsius hereditibus et posteritatibus uniuersis, et posteritatibus uniuersis
 damus, concedimus, et presentibus largimur, decernere per expressum, ut dictum Blasius, ac sui heredes et posteritas
 uniuersis Arma huiusmodi, seu Nobilitatis insignia, more aliorum nobilium huius Regni nostri, a modo in posteram, vbiq;
 in preliis, pugnis, torneamentis, et alijs exercitijs nobilitatis, seu et militarijs, non non sigillis, Anallibus, velis, cartis
 tentorijs, domibus, et generaliter, in quarumlibet rerum, et expeditionum generibus, suis mere, et sincere nobilitate
 titulo, ferre, gestare, omnib; et singulis gratijs, privilegijs, honoribus, et libertatibus, quibus ceteri nobiles, Armis
 utentes, quomodocumq; se utuntur, et consuetudine utantur, illi, frui et gaudere possit atq; valeat. In cuius rei memoria
 firmitatemq; perpetuam presentes literas nostras, secreti sigilli nostri appensione communitas, eidem Blasio ac hereditibus
 et posteritatibus uniuersis duximus graciosę concedere. Datum Albe Gyule, Sabato proximo post festum diem Beati Stanislaj
 Episcopi, Anno domini Millesimo Quingentesimo Quadragesimo Septimo.

Isabella regina

Isabella királynő czimeres levele 1547-ből.

Baraccione di Collegno, Prov. di Torino
Május 4-kin 1874.

Nagyiszteletű Lelkész ur!

En ugyan bármely nagy emberre nézve is, annál inkább igénytelen személyemre nézve, nem magánjogi hanem törvényelmi érdekek szempontjából nagyon henyé dolognak tartom annak kutatásait, hogy ki, mely napon született, miután ez a nyomokat miket egy vagy más ember tetteiben s ezek mikben maga után hátrahagyhatott, sem meg nem örökítheti ha veszendő, sem el nem törölheti ha maradándó; mindak által Nagyiszteletűséged iránti tekintetből teljes készséggel adok annyi felvilágosítást April 26-káról keltetett levelemben hozzám intézett kérdésére, a mennyit adhatok. Feleletem azonban csak csonka lehet, mert azt tudom ugyan, hogy hol, s mely évben születtem, de születésem napját nem tudom, s hónapja felől sem vagyok bizonyos.

Szüleim helyesen vannak a velem közlött kereszteségi bevallásban megnevezve. Atyám Kossuthi s Udvardi Kossuth László volt; s mert a László nevet ugyan azon egy időben családomban többen viselték (László volt a S. A. Újhelyi János főszolgabírája, ki Magyar Jász, tésben, szintegy László volt, ki Szalókon lakott mind keső Templén megyében; családom ezen ága R. Catholicus volt;

X. J. Hajós Pál ev. Lelkész urnak. Tállyán

a mi águnk evangélicus) megjegyzem: hogy
atyám családunk ősnégyi fészékben Kossuthon
Túróc megyében született fia volt Kossuth
Pálnak és Benyicaky Lőrincsnének. Anyján
volt Weber Sarolta, Tyrlingi Weber András
nak (a 17ik századbéli vallási üldözöttség
egyik vértanúja utódjának) és Hídegykő
Erxsébetnek leánya, ki Zemplén megyében
Liszván született, hol atya a Maria Terézia
Edejébeni háborúk alatt szerzett katonai
érdemei jutalmául kapott posta állomást
birta.

En magam e születéstől 1802ben szület-
tem Zemplén megyében Monokon, hol
atyám ifjú korában a gróf Andrássy
család uradalmi ügyvédje volt.

Ennyi az, a mit egész bizonyosság-
gal mondhatok. Többet nem.

Emlékszem az aranyzott réz csattos
nagy családi Bibliára, melyből szokás
volt atyám házában Vasárnaponként
néhány fejezetet felolvasni, s egy egy
Zsoltárt élnékelni, s melybe az én s
nővéreim születés napjaink keresztelés
adataival ősi szokás szerint be voltak
jegyezve. A születés emléke iránti
kegyeletnél fogva exeklyeül becsülném
e réz csattos Bibliát, ha meg volna.
De nincs. Elpusztult ez is viháros
életem fergetegeiben, mint sok egyéb
mire az eferő honozzeretet s az emberi
érezlem, mire érz és szív becsét helyet-
tek s miért vidékünkön s koromban
mért a tágabban körben ismert név
mint a születés napokat volt szokás
ban „megültni” én pedig emlékező tehet-
ségem fölöljaiban nem igen sajnálom

érdemesnek, hasznosabb dolgoktól helyet
lopni a csekély magamra vonatkozó
biographiai adatok számára, hát biz
én lassan lassan születésem hónapját
s napját elfelejtettem emlékezésemben
megtartani, mindössze is azon nega-
tív reminiscentiám van felőlük, hogy
nem a legmészeiki változékonyság hó-
napjában, nem Aprilisben születtem,
hanem hogy mikor? azt biz én teljes
bizonyossággal meg nem mondhatom.
Ugy remlik előttem hogy Septembemben,
16ik s 17ik közt, alkalmasint 10kén, de
nem merném véá szavamot adni,
ámbar gyanítom hogy az eseménynél
mely számomra bit sokat, örömet
vajni keveset hozott alkalmasint
jelen voltam; bár ha talán burkolttan
is, mert burkolttan születtem; mely
azonban az én esetemben bizony nem
igazolta a népies babona hitet, hogy
„burkolttan születni, szerencsét jelent.”

Tehát ha az anyahöngy társasági
pontosság a csoba keresztelési be-
vallás hiúsítását csakugyan megki-
vanna, méltóztatásik oda jegyezni,
nevem mellé, hogy születésem hó-
napja s napja nem tudatik. Minden-
nel megvan a maga haszna. Születésem
napja nem lévén tudva, nem lesz nap
a mely emlékezésemet feléltessze, s
igy nevem hamarabb lesüllyed oda a
hová vagyahozom, a feledékonyság ör-
vényébe.

Aja át Lelkés ur. kérem-özeg kor
társam is barátomnak Nagytiszteletű
Nagy Mihály Lelkés úrnak barátságos
üdvözlésemet, s fogadja Ön szereseni
magyar becsületem kijelentését

Kossuth Lajos

2. a Berzeviczy család berzeviczei ágának levéltára, melyhez dr. Berzeviczy Albert 4 újabb dbbal járult;

3. a Forgách családé, melynek anyagához gróf Forgách László és István a csákányi és alsókemenczei családi levéltárnak 4 ládát kitevő irataival járultak; ez anyag rendezésére még nem került a sor;

4. a Péchy családé, melynek anyagát Fest Lajos ügyvéd 58 dbbal egészítette ki;

5. a gróf Széchényi családé, melynek állagához gróf Széchényi Sándor újabban 135 db irattal járult.

A levéltárat a lefolyt évben 307 kutató kereste fel, kik annak állományából 71.934 darabot használtak; azonkívül 23 térítvényre 757 db kölcsönöztetett ki. Összesen tehát 351 egyén 72.591 levéltári dbot vett igénybe (1906-ban a használat 284 egyén részéről 64.526 db).

A levéltári rendes munkákat, melyek különben az új szerzeményeket illetőleg hátralékot nem szenvedtek, nagy mértékben megzavarta egy munkaerőnek tartós betegsége, egy másiknak egyéb külön hivatalos megbízása és az ennek következtében beállott erőhiány. A nagyobb mérvű bútorzási munkálatok is hosszabb időre megátolták a rendes munkamenetet. Mindazonáltal rendezési eredmények tekintetében a tavalyihoz képest visszaesés nem észlelhető. Erősen foglalkoztatta a levéltár megapadt személyzetét a családi levéltárak rendezése, melyek közül végleg felállítottak, jegyzékbevétel kíséretében a következők:

1. a Berzeviczy család kakaslomniczi levéltára, mely 30.947 db iratot, ezek között 10 db XIV., 20 db XV. és 12 db XVI. századi mohácsi vész előtti oklevelet foglal magában;

2. a Gaál családé, melynek darabszáma 1844; ezek között 1 db XIV., 3 db XV. és 9 db XIV. századi középkori oklevél;

3. a Kvassay család levéltárához járuló kiegészítés, melynek darabszáma 542; köztük 1 db XIV., 7 db XV. és 7 db XIV. századi középkori oklevél;

4. a báró Perényi családé 28.435 db irattal; ezek között van 12 db Árpád-kori, 101 db XIV., 351 db XV. és 114 db XVI. századi mohácsi vész előtti eredeti oklevél;

5. a gróf Barkóczy családé 15.817 dbbal; ezek között 1 db Árpád-kori, 3 db XIV., 20 db XV. és 14 db XVI. századi középkori oklevél.

Az év végén folyamatban volt a már régebben letéteményezett báró Balassa levéltár óriási anyagának folytatólagos rendezése, továbbá megkezdett a Szunyogh családi levéltár feldolgozása.

* * *

A könyvtári tisztviselők és alkalmazottak tudományos és irodalmi munkásságát a következő összeállítás mutatja.

Dr. Fejérpataky László

m. kir. udvari tanácsos, osztályigazgató, egyetemi ny. r. tanár, múzeumi és könyvtári orsz. felügyelő, a M. Tud. Akadémia rendes tagja és az Akadémia történelmi bizottságának előadója.

1. Az Árpádok czimerei (Felolvasás a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságban; megjelent a Csánki Dezső által szerkesztett Árpád és az Árpádok cz. műben.)
2. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi orsz. könyvtára az 1906. évben (M. Könyvszemle 1907.)

Id. Szinnyei József

kir. tanácsos, múzeumi igazgató-őr, a M. Tud. Akadémia I. tagja.

1. Magyar írók élete és munkái: 1907. 102—107. füzet. (XII. kötet 2—7. füzet. Sánta-Simor.)
2. Timár-ház. Naplójegyzetek 1847—48. (Komáromi Lapok 2—3 és 27—30. sz. Átvette: Magyar Állam 26., 27., 191—192., 194., 197. sz.) Az egész különlenyomatban is megjelent.
3. A régi Pest (Budapesti Hirlap 127. sz.).

Kollányi Ferencz

pápai praelátus, jaáki apát, múzeumi igazgató-őr, a hiteles helyi levéltárak országos főfelügyelője, a M. Tud. Akadémia I. tagja.

1. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét.
2. A Széchényi Országos Könyvtár története 1820-tól kezdve (kéziratban).

Dr. Sebestyén Gyula

múzeumi igazgató-őr, a M. Tud. Akadémia I. tagja, a Magyar Néprajzi társaság főtktára.

1. A hún-székelly hagyomány. (Székfoglaló értekezés. Felolvasatott a M. Tud. Akadémia 1907. ápr. 15-iki ülésén. Sajtó alatt.)
2. A magyar népköltészet és gyűjtői. (Beöthy-Badics: A magyar irodalom története, II. köt. 3-ik bővített kiadás. 216. l.)
3. Rovás és rovásírás. XI. befejező közl. Hamisítványok. II. (Ethnographia, 1907. évi foly. 74.)

4. Petőfi ereklyéi a M. Nemzeti Múzeumban. (A Pesti Napló Petőfi-albuma 136. l.)
5. Egy XVIII. századi dalgyűjtemény töredéke. (Ethnographia, 1907. évi foly. 249. l.)
6. Egy ó-magyar ballada beregvármegyei változata. (U. o. 124. l.)
7. Déchy Mór: Kaukázus. (Könyvismertetés. U. o. 308. l.)
8. Főtitkári jelentés a M. Néprajzi Társaság 1907. évi rendes közgyűlésén. (U. o. 176. l.)
9. Gyűjtötte a bányászok régi mistériumait és népi színjátékait.
10. Munkácsi Bernáttal szerkesztette az Ethnographiát.

Horváth Ignác

múzeumi őr.

1. Folyóiratok 1906. évből. (Melléklet a Magyar Könyvszemle 1907. évf. 3-ik füzetéhez.)
2. Történeti repertorium. (Századok 1907. évfoly.)
3. A magyar bibliografiai irodalom repertoriuma az 1906. év első három negyedében. (Magyar Könyvszemle 1907. I—IV. füzet.)

Kereszty István

múzeumi őr.

1. A hazai nem magyarnyelvű hirlapok bibliográfiája 1906. évről. (Magyar Könyvszemle melléklete.)
2. Az országos zeneakadémia. (Művészeti Almanach 1908-ra.)
3. Liszt, a mintakarnagy. (Zenevilág 18. ünnepi szám.)
4. A m. kir. opera ujdonságairól egy-egy cikk a »Vasárnapi Ujság«-ban.
5. Operai rovat a »Zeneközlöny«-ben.
6. »A magyar zene a nagyvilág előtt«, »Szózat«, »Mérföldkőnél« című cikkek és több bírálat a »Zenelap«-ban.
7. »Operai képtelenségek«, »Monna Vanna«, »Dalnoki Béni«, »Zenei politika«, »Liszt Ferencz, Krisztus-oratoriuma«, »Kún László, Ezer magyar népdal«, »Az operaévad végén«, »A Caruso-est«, »A Tannhäuser új köntösben« című cikkek az »Az Ujság« lapban.
8. Vezetője volt az »Az Ujság« zenei rovatának.
9. Bírálatok és zenei hetiszemlék a Független Magyarország-ban.

Dr. Áldásy Antal

múzeumi őr, a M. Tud. Akadémia I. tagja, egyetemi magántanár.

1. Zsigmond király és a velencei köztársaság 1435—1437. Századok 1907. évfolyam.
2. Könyvismertetések és bírálatok a Századokban és a Turulban.

Dr. Melich János

múzeumi őr, egyet. magántanár, a M. Tud. Akadémia I. tagja.

1. Három helynévről (Századok 321. 1.).
2. Szláv jövevényszavaink (M. Nyelvőr 155. 1.).
3. Pápai Páriz Ferencz székely szavai (M. Nyelv 116. 1.).
4. Az Árpádkori becéző keresztnevek egy csoportjáról (M. Nyelv 165. 1.).
5. Magyar szótáriródalom. Budapest, 1907.
Kisebb értekezések: Párizs, Imre, Jobbágy, Radócz, Rézmárk, Tárinca, Zülleni, A *va*-végű folyónevek, Tarack, Ismeretlen magyar szótár (Megjelentek a Magyar Nyelvben és a Nyelvt. Közleményekben).

Kováts László

I. oszt. segédőr.

1. A történelmi materializmusról. (Felolvasás a Nemzeti Szövetségben).
2. A magyarországi czéhek keletkezésük első idejében. (Felolvasás ugyanott).
3. Schvendi Lázár szerepe Magyarország történetében (kéziratban).

Varjú Elemér

I. oszt. segédőr.

1. A Hunyadiak síremlékei a gyulafehérvári székesegyházban. (A br. Forster Gyula szerkesztésében megjelent *Magyarország műemlékei* I. kötetében.)
2. A Hunyadiak síremlékei. (Archaeologiai Értesítő 1907. évf.)
3. Jegyzetek a pécsi egyházmegyei könyvtárból. (Magyar Könyvszemle 1907. évf.)
4. Gr. Károlyi Sándor temetési czimere. (Múzeumi és könyvtári értesítő, 1907. évf.)
5. Az Árpádok képmásai. (Árpád és az Árpádok. Szerk. dr. Csánki Dezső.)
6. Könyvismertetések a Turul 1907. évi folyamában.
7. Szerkesztette a Turul 1907. évi folyamát.

Dr. Vértesy Jenő

I. oszt. segédőr.

1. Hugo Victor két posthumus költeménye. (Egyetemes Phil. Közlöny I. füzet.)
2. Szigligeti. (Felolvasás a Budapesti Phil. Társaság márcziusi ülésén. Megjelent: Egyetemes Phil. Közlöny 9. füz.)
3. Bartók Lajos történelmi drámái. (Erdélyi Múzeum 1. füz.)

4. E. Kovács Gyula levelezése a M. Nemz. Múzeum könyvtárában. (Magyar Könyvszemle 4. füz.).
5. A fehér vajda halála. Költemény. (Felolvasás a Kisfaludy-társaság márcziusi ülésén. (Megjelent: Vasárnapi Ujság 17. sz.)
6. Rabenstein Bersabe. Wildenbruch Ernst színműve. Fordítás. (Először adták a budapesti Nemzeti Színházban okt. 26-án.)
7. Kisebb közlemények az Egyetemes Phil. Közölnyben, a Századokban és a Magyar Könyvszemlében.

Dr. Gulyás Pál

II. oszt. segédőr, okl. középiskolai tanár, a Múzeumok és Könyvtárak orsz. főfelügyelőségének népkönyvtári szakmegbízottja, a Magyar Könyvszemle segédszerkesztője.

1. Bibliografia. Tizenkét előadás a Múzeumok és Könyvtárak orsz. Főfelügyelősége V. könyvtárnoki szaktanfolyamán.
2. A M. Nemz. Múzeum Széchényi orsz. könyvtárában lévő Aldinák leíró jegyzéke. Első négy közlemény. (Magyar Könyvszemle 1907. évf. I—IV. füz.)
3. Vidéki könyvtáraink. (U. o. I. füz.)
4. A könyvtári anyag kisejletezése. (Múzeumi és könyvtári értesítő 1907. évf. I. füz.)
5. A hamburgi népkönyvtári intézmények. (U. o. II—IV. füz.)
6. Les bibliothèques populaires de la Hongrie. (Le Bibliographe Moderne, 1907. évf. II—III. füz. és külön füzetben Besançon, 1907.)
7. Internationale Bibliographie der Kunstwissenschaft III. évf. (Magyar rész.)
8. Könyvismertetések: 1. Az egyetemes Philologiai Közölnyben: Wald G. Anthologie des Poètes français contemporains. 2. A Katholikus Szemlében: Haraszi Gyula, Corneille és kora. 3. A Magyar Iparművészetben: Kersten Paul: Moderne Entwürfe für Bucheinbände. 4. A Magyar Könyvszemlében: a) Barcza Imre, Szent Erzsébet irodalma; b) Baschin Ottó. Bibliotheca geographica. XII. évf.; c) Beck C. Jahrbuch der Bücherpreise. I.; d) Bodleian library staffcalender; e) British Museum Reproductions from illuminated manuscripts. I—II.; f) Brown I. D. A manual of practical bibliography; g) Bulletin de l'association des bibliothécaires français; h) Calvi Emilio. Bibliografia generali di Roma; i) Collijn I. Katalog der Inkunabeln der kgl. Universitäts-Bibliothek zu Upsala; j) Czimjegyzéke a budapesti m. kir. tudományegyetemi könyvtár olvasótermének; k) Évkönyve, Magyar Nyomdászok. XXII.; l) Ferguson John. Bibliotheca Chemica; m) Havi könyvészet; n) Jellinek S. L. Internationale Bibliographie der Kunstwissenschaft. III.; o) Kumlik Emil, Pozsony sz. k. város közkönyvtárának czimjegyzéke; p) Múzeumi és könyvtári értesítő; q) Repertorium, Bibliographisches II. köt.;

r) Savaye E. A. A manual of descriptis annotation for library catalogues; s) Szüry Dénes. Száz év. Irodalom-nyelvfejlődés.

9. Tizenöt vegyes közlemény a Magyar Könyvszemlébe.

Dr. Bártfai Szabó László

II. oszt. segédőr.

1. Kőváry Lászlóról nekrológ. (Turul 1907. 3. füzetében.)
2. Károlyi Antal gróf élete, 1732—1791. (Sajtó alatt.)

Dr. Fitos Vilmos

gyakornok.

Az emberi szellem jelenségeinek magyarázata Bodnár Zsigmond »erkölcsi törvény«-ében. (Sajtó alatt.)

Zászló János

gyakornok.

1. Román származású írók élete és munkássága. Magyar Írók élete és munkái 101—110. füzetében.
2. A hazai hirlapirodalom 1906-ban. I. A magyar hirlapirodalom. Melléklet a Magyar Könyvszemle III. füzetéhez.
3. Ugyanaz különnyomatban a Magyar Könyvszemle 9. füzetéből.
4. Vulcanu József halála. Ethnographia 6. füzet.
5. Bartha Miklós Összegyűjtött Munkái. Sajtó alá rendezték dr. Samassa János és Zászló János. Előszót írt az irodalmi részhez Ábrányi Kornél, a politikai részhez Holló Lajos. Eger, Érseki lyceumi könyvnyomda 1908. (Sajtó alatt.)
6. Erzsébet Királyné Emlékezete. Cyprus Ágak Erzsébet Magyar Királyné Sírjára. Irta Bartha Miklós. Részlet »Bartha Miklós Összegyűjtött Munkái«-ból. Sajtó alá rendezték dr. Samassa János és Zászló János. Eger, 1907. Érseki lyceumi könyvnyomda.
7. Czikkek és fordítások a »Familia« (Nagyvárad), »Telegraful Roman« (Nagyszében), »Magyarország«, »Budapesti Hírlap«, »Gazeta de Dumineca« (Szilágysomlyó) című lapokban.

Jakubovich Emil

gyakornok.

A Magy. Tudományos Akadémia részére sajtó alá rendezte Calepinus Dictionariuma 1585. évi lyoni kiadásának második felét.

Dr. Šufflay Milán

gyakornok.

1. A Nelepicsék hagyatéka (két közlemény). Turul 1907. 1—2. f., 3.
2. Könyvismertetések: *a)* Görög Imre: Gr. Zrinyi Miklós a költő mint államférfi. Századok 1907. 352. 1.; *b)* T. Smiciklas: Cod. dipl. regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae vol. III., IV. Századok 1907. 838.
3. Sigillum citationis. Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung. 515—8. 1907. 3. füz.
4. Németre fordította dr. Békefi Remig: »A Balaton környékének egyházaí és várai a középkorban« című művét.

Dr. Bajza József

gyakornok.

1. A kurucz költészetéről. (Felolvasás a Budai Közművelődési Körben.)
2. Kritikai és polemikus cikkek: *a)* Szarvacs (Magyar Nyelvőr 2. f.); *b)* Kovács Dezső: Beniczky Péter élete és költészete (Phil. Közl. 4. f.); *c)* Kisfaludy Károly hatása Katonára. Megjegyzések Rakodczai Pál cikkére (Ir. tört. közl. 2. f.); *d)* A két Kisfaludy és a nyelvújítás (Magyar Nyelv. 10. f.).

Dr. Sulica Szilárd

gyakornok.

Adalékok Jovius »Historiarum sui temporis« magyar vonatkozásainak forrásaihoz. Budapest, 1907. Országos Községi Központi nyomda r.-t.

AZ »ORTHOGRAPHIA VNGARICA«
ÉS A MAGYAR HELYESÍRÁS.*

(Egy hasonmás melléklettel.)

DR. MELICH JÁNOSTÓL.

Bibliográfiai, nyelvészeti és irodalomtörténeti szempontokból egyaránt fontos, hogy a XVI. század magyar nyomtatványaiából azok, a melyek egyetlen egy fennmaradt példányban ismeretesek, betűhű kiadásban, lehetőleg facsimiléban újból kiadassanak. *Dévai*¹ Biró Mátyásnak két magyar nyelvű műve van, s mindkettő csak egy-egy teljes példányban ismeretes (v. ö. RMK. I. 20, 353. sz.). Az egyiket, a melyen rajta van, hogy Dévai műve, betűhű kiadásban 1897-ben tette közzé a M. T. Akadémia; a mű címe: »AT TIZ PARANTSOLATNAC. AH HIT AGAZATINAC, AM MI AT'A'NCNAC, ÆS AH HIT PETSÆTINEC RÓVIDEN VALO MAG'ARA'ZATT'A. MAT'AS DEVAI. . . .«. ² A művön nincs rajta, hogy mikor jelent meg; *Szilády* Áron azonban valószínűvé tette, hogy 1538 elején került ki a krakkói *Vietoris* sajtója alól³ (v. ö. AT. 126.). A másik mű névtelenül jelent meg; a meglevő kiadásnak címe »ORTHOGRAPHIA VNGARICA 1549«, Krakóban, Vietoris özvegye sajtójának nyomása. Irodalmunkban két ízben adták ki, az egyik kiadó *Kazinczy* Ferencz volt (vö. Magyar régiségek és ritkaságok Pest 1808), a másik pedig *Toldy*

* Felolvasatott a M. T. Akadémia I. osztályának 1908. május 4-én tartott ülésén.

¹ Ő maga nevét *Dévay-*, *Devaj-*, *Dévaj-*, *Devai-*, DEVAI-, *Deuay-*nak, kortársai *Deua(i)-*, *Deuay-*-nak írják (vö. A T. címlap, 128, 130, 132, 133, 141, 142, Sylvester nyelvt., *Szilády* A., Régi m. költők tára II. 127—128, 427—432).

² Kiadja a Magyar Tud. Akadémia, Budapest, 1897. — A kiadás végén Jegyzetek és Dévai, illetve Dévaira vonatkozó levelek *Szilády* Áron közlésében. — Az unicum példány az Erdélyi Múz. Egylet tulajdona, jelzete: »RMK. I. Hung. 5.« Ez értekezésben a művet *A T*-vel idézem.

³ A régebbi nézet az volt, hogy a mű 1543—50 közt jelent meg (RMK. I. 353).

Melléklet a Magyar Könyvszemle 1908. évf. 119. lapjához.

ORTHO
GRAPHIA VN
GARICA.

Azaz, Igaaz iraz Modiarol valo
tudomán Magár néluenn
irattatott.

Mostán pedig vionnan meg igazyt
tatott, es ki niomtatott.

M A R C I 12.

Nem azért téuelgetec é, hog' sem
az irásocat nem tuggátoc,
sem az Isten has
talmat.

AZ OLVASONAC ISTE, ni keduet kër B. A.

AM mi üduőjiténc az bent íráfra igaz
sítá mindenütt az téuelgöket; az többi
kőzött bet lánosnál v. cap. vg mond. Han
nátoc iol meg az írálocot, azot bizonsa
got tébnc en rúlam. Erre kedig hog' ac
kellseghés oluashassa az bent írást, nag
segétséget tébnc am mi néluóncre fordí
tott kőniuec. De az íráfra ab betüenec es
merete, es az oluafásnac tudála vtonc.
Meg kell azért azt nekőnc tanulnóc,
hog' oluashassu minnáián az bent írást,
tudacozhassonc az lsten acarattáiarul, es
hog' enni soc téuelgésbe legén mihez tá
mazcodhonc. lében kedig ha ezac az lsten
besédéhez ragazcodonc, mert az semmi
nem egéb hanem (mint bent lános mon
ga) igazság.

Touabbá ez tudomán, hog' oluafni es ír
ni tudonc, annekül, hog' vtonc az bent
íráfra, kiben üduősségőncet találluc, imers
reis hasnos, hog' egymásnac mindenikőnc
írthasson, ne kellen minden ketsin dolo
gért más ember vtán iarni. Az tanulála
A ű kedig

kedig ighen keues muncaural lésen , mi
nem nag' dologgal esmerhetni meg egne
bán betűt. Ember nec keues muncát
felkell venni nag' hasóniert, kiuel
mind test ében lelkében élhet.

Tartson meg az
Isten.

A B C D E F G H I K L

M N O P Q R S T V W

X Y Z. ♡ ♡

A a á b c d e ç é f g g' h i k l

m n n' o ó p q r r' s s' t v u ü

ű ü w w' x y ij z. ♡

MInd az betüket két rébre boctac
obtani, eggic rébe Vocalis , másic
Consonans. Az vocalist Magyarúl bolos
nac mondhatnóc, az az, oll' betűnec , ki
nec wmmagtúl vagon saua ha más be
tűt hozzá nem tébnekés, Effele betű ót
vagon : a e i o u. Micor kedig ezéból
kettót ebue téb nec , Diphthongus lésen,

azaz ,

azaz , oll' betű ki mind az két vocalisnac
meg tartá eteiét . Effeleis ót vagon,
é o ű ü ő.

Az Consonans oll' betű kit ki nem
mondhatni hanem czac vocalissal , mint,
b c d. mind az háromban benne vagon
az e. egenképpen at többibenis vocalis va
gon. Effele tizenhet vagon. b c d f g h
k l m n p q r s t x z.

Az i es az u consonansá lésen micor
más vocalis vagon vtánna, illen modoñ,
iambor vala. Az y is consonans ganánt
vagon ha vocalis esic elótte , mint , vay
iay hiy.

AZ VOCALISO

crúl rendel.

a á, est miért hog két modra boctuc mon
dani meg iegezzúc eggiket hog' meg es
mertúc am másicűl , micor hárántocon
vagon vonitás felette , accor iol fel tátott
sáual kell ki mondani , mint ez ighben,
Bárán'. Mikor kedig semmi nincz felette,
accor nem monguc oll'an fel tátott saual,
mint , aran'.

e ç. ennec micor meg vonitua vagon

A ij az allo

aş, alfo fele, accor iol meg kell vonni
mintha kettős volna, mint itt, és kes.
Egészor nem kell meg vonni, mint itt,
elűen ember.

i. mint és ighében siro biro.

o. mint, on ollo onto.

u. mint, buza, lug. soctác irni igés,
v w. nelw vallás. Ezeketis ettzer inebb
meg vonbác hog nem maßbor, micor meg
vonbác ig soctác irni, i ô û. tanit tûd tó.

AD DIPHTHON

gufocrûl.

ê. effelett aş kis vonitás i helett vagon,
ig kell mondani, bep lépés mész.

ô. mint, tömlő bölő.

û. mint tû kû fû. igis iriác, w tôle iórt.

ü. aş u felett ac ket kis pont i helett va-
g'on ig kell mondani, fû fül tûg.

Û. mint, hûn aş lû, vtûl paptûl.

AZ CONSONAN

focrûl.

b. mint, bab baba bej bor.

c. euuel ad Deác nelwbenis ket mör-
dra elnec, micor consonans vagon aş e
vtan

vtan auuag' és három vocalisnac a o u
valamellie, acarmi legén elötte, accor vg
mongác mintha k volna, mint mondas
nám: vicium vicarium necat. Illén he-
sen ammi neluónben k socot lenni, de
hog aş k ollán nag' ágas betü meg' rutitfa
aş n'omált, iobb aşert am mi neluónben
nis aş c ollán heßen mint aş k.

Micor kedig aş Deác nelwben aş c v
tánn e i. vagon, accor más ereie vagon,
mint és ighében, cecidit. De am mi nel-
uónben nem czac aş ket betü elött va-
g'on ollán ereie, hanem mindenie vocalis
és mindenie diphthongus elött, és illén
ighében, metegő czucza czipo czipo,
iobbis aşert mert egg modra vadnac, egg
modon irnonc azaş, és illén heßen aş c v
tánn zet velsönc.

Ha ki kedig aş c helett itt tet vettend, il-
len modon, luttza apattza tztutza, iol tési,
mert másut kellene aş c, imillén heßen-
gácş vácş rácş. Iollehet és ighéket igis
irhatnóc, ettzer ketűber, rácb gacş, de neş
kem bándocom aş volna hog' am mens
nire lehetne meg ne rutulna an' riomás,
aş ş kedig sebneç tettzie mint aş ş, aş aş
şert

zett örömesben vetem. . . .

Némellec imeş illen ighékētis, butsu
bets, ig' iriác, bucşu becş némellec ig', bech
némellec ig', becş : de eţec nec eggic nec
sintfen ollan nag' ereie, ha mindenütt egas
ránt monguc aş betüket. Aş réghiec eş
illen ighékēt ig' iriác, beL ninL. de eş nem
deác betű, nem ighen iol is illic aş nomás
hos. Mi ig' iriuc, czac eţepló aş ş felire
egg' pontot vetonc, hog meg esmeriuc
imeşectül, g'ácş vacş, kiket gengebben
mondonc. Eş kedig aş ighéc nec czak aş
elein vagon, kőşebben eş vėghen tş va
gón, mert ha ki iol eşébe vėşi, eş ket be
tű nec ollan ereie vagon, minemű itt kel
lene, mint, Lucáts nintfen bets. De hog
meg eţ meg nem soctác czac kőşebbe
eş vėghen iriuc ig', hol kőşnebb ki mon
dani : nem gonosol mieli acki elólis ig'
iria, tşac tşaşar tşepel.

d. mint, darás demeter dob.

f. mint, fa föld fűl.

g. euuel aş Deác nēkwbenis ket mo
dra eţenc, egg' modon ig', gallus gula, am
mi nēluōncbenis igen, gal ghem gilişta
gomba, itt némellec hát vetnec aş g vtañ.

Más modo n

Más modon ad Deác nēkwben ig' genus
gignit germen, am miēncbenis igen, gers
mec gic gapiu gonás gđşes

De am mi nēluōncben acar mi vocalifoc
eş diphthongofoc kőşibe vettesec aş g
mindenütt lehet illen ereie, nē czac micor
e i vagon vtanna mint aş Deácban, aşert
hog' kőşneben meg esmeriuc illen helen
egg' pontot vetonc felire. Igaş eţeg kedig
hog' itt aş pontot felire vetűc, meg esmers
hemi aşon, hog' aşhol aş pont nints kű
lomben kell mondani, nem bűcşeg aşert
ott h vtanna.

h. mint, háş hel' ho hollo.

k. kis kes kű/külő, micor eş a o u
vocalifoc elótt eşnec aş k accor aş c tobb
aş k hel'enn, mint meg mondám oda fel.

l. eţtis ket modra monguc, eţşer ig',
láda leuel. Maşşor mintha y volna v
tanna, accor egg' kis linn'a vagon rayta
ig, telles hel.

m. mint, ma maria marton.

n. eţtis ket modra monguc, eţşer ig'
nád nap. Maşşor ac kis vonitáşşal ig',
n'álás nēlues.

p. mint, pap palást.

B q. nints

q. nints am mi n'eluõncben , hanem
micor Deác igéuel elõnc , mint, quarta.

r. mint rác rëz riuo.

s. mint, sár ser sir. Micor kedig
ighen ß a lá vonßuc ah horgát mintha z
volna vtánna accor g'engebben mon
guc , mint, ßánto ßent.

Harmad képpennis ßoctuc mondani, de
ott mi vg'an azon első esset. vettüc , mert
az ritcábban esic, megis tudharta kedig
acki az n'eluet erti az több ighécból: mint
az Deác n'elwbenis vag'on, hog' egg' ighé
ben külömben monguc mint másban.
De mind az által acki meg acaria tartani,
ig' ßoctác irni , ß fác ßeb sir.

t. mint ha mondom, tar tata. Micor
az kis linná felette accor ig', atám tukia.
Valamicor kedig eß neg' betü közzül g t
n i kettó esic eggütt, czac az vtolfo felett
vag'on az kis linná , mint az y czac az
vtolfo vtánn vag'on ac ki helett vettüc
az kis linnát, de azért vg' kell mondani
mintha mind az kettó felett volna , mint
itt, egg'et mellét annát atát.

x. az mi n'eluõncben nints.

z. mint, zab zálog. lásd az c hel'énis.

Ez

Ez elég legén mostan az betüncet eres
iérül .

Ha ki kedig focallá , es alitia hog' nem
ßücfeg mind meg tartani vg' ammint ve
tettem, el hag' hat nehól benne, mint az a
felett gacorta el hagharta ah hárantoc lin
nát , azonképpen az e also felénc meg
horgasítását , az ú hel'enn vesse czac egg'
g'iket az kettónc , mert az Deác n'elwbe
nis néha vg'an egg' ighében az vocalist
eggütt külömben monguc hog' nem má
sutt, mint eß ighécben, mala leget, az elein
mind az két ighénc meg vonßuc az vo
calist snem iegéssüc kedig meg , de azért
ackic az n'elwben tudofoc meg tugác hol
kell meg vonni. Ig' leben az mi n'eluõnc
benis, ha meg ßokiuc az oluafását. De
agdig nem kell mindenütt el hadnon: az
apro vnitálocat , mert könnében es igaz
zabban oluazhatni velec.

E Z K Ä T I G H E T S
kerül , A z E z.

Micor ec két ighétske , az eß , oll' ighé
elbe vettüc, ki consonanfrol kezdetic el,

B ij accor

accor azocotis vgan azon consonansfal
kell irni, ki az vtannoc valo ighenec elez
in vagon, mint, az barat az pap ez mester
ez Deac es az tobbi.

Micor kedig vocalisrol kezdetic az vtans
noc valo ighe, accor zeuel kell mindenutt
irni, mint az vr az vt ez ember es iras.

Az reghiec micor consonansrol kezdetett
az vtannoc valo ighe accor nem irtac
consonansfal, hanem ilfen modon a e,
az ket kis vonitassal toltottec be az con
sonans helyet: mint, a pap e kontos.

Az betuket, ielesben azocat kic az Des
ac nelwben nintsenec, egg versbe boris
tom, hog azocat ac ki acaria hamar meg
tanulhassa, ostan az tobb irast ezehez
kepest konnen el oluashassa. az vers kez
dig ez.

Az aca Isten ada az w beni fiat uduos
segul es valtsagul nekone, hog valamen
nen w benne hibone Isten fiai legone, az
fert ha czac az siuhoz fo lam Istenhez
iuchatz.

Az tiiz

A T T I Z P A R A N T S O L A T

Exodi. xx. Deutero. v.

NE legened ideghen Istenid en elot
tem.

Ne veged az te vrad Istened neuet
hijaba.

Meg emlekezzel rola hog az Bomba
tot benteld. az az, bent dolgocba foglald.

Atadat anadat tiztelled.

Ne olk.

Ne paraznalcoggal.

Ne orozg.

Ne leg hamis tanu felebaratod ellen.

Ne keuand felebaratod hazat.

Se feleseger ne keuanad, se Bolgait,
se Bolgalo leanad, se ocrer, se Samarat, se
egeb iobagat, am mi wue.

A H H I T N E C T I Z E N K E T

agaatta.

B iij Hibec

Híbec Istenbe, mindenható atába,
mennéce földnec teremőiebe. Es les
sus Christusba, w' fiába, mi eggetlen egg
vroncba. Ki fogontatec bent léleciul,
bületec süß Mariátul Kenzatec Poncius
Pilátusnac alatta, még febitatec, meg ha
la, el temetete. Álla polocra Harmad
naponn halottaibol fel támada. Méne
mennéce, ül aca Isten mellet jobb felöl.
Onnet lében meg íuendő itelni eleuene
ket es holtacot. Híbec bent lélece. Ke
rezen aná bent eggházat. Bentecnecc egges
séghe. Bünöcnecc botánattát. Teltnecc
fel támadattát.
Es öröc életet. Amen.

**A M M I ÜDVÖZL
TÆNC SZAI A AL
TAL SZARMAZOTT
IMATSAG, Mat. vi. Lu. xi.**

MI Atánc ki vag' mennéceben. Bent
teltéséc te neued, íuón te országod.
Legen

Legen te acaratod ef földönnis, mint am
menben. Am mi minden napi kenéron
ket aggad nekönc ma. Es botásd meg
nekönc am mi vétkeinket, mint mijs meg
botátönc nekönc véteccnecc. Es ne vig
minket késértetbe. De babadits meg min
ket az gonostul. Amen.

A Z A N G A L I
üdüölet.

VDuöc leg' Maria malaáttal telles,
vr vagon te veled, te vag' áldott
abbonöcnecc köötte, es áldott az te. mé
hednecc gömöltse IESVS Christus. Am.

K E R E Z T Æ N E M
ber illen modon valo Isteni Bolgálatra
tánithatta gérmeke. Réggel mi
cor fel kel vessen keresztet
magára est mon
duán.

AT'a, fiu, bent lélec neuében.
Ostán monga el az Mi atáncot az
vtánn.

vtánn ež imátfágot.

Hála légén vram mindenható Isten te-
neked , hog ež éiel enghem minden gon-
noštól meg őrištel; ež kérlec téghedet , hog
otalmaz meg engem ež naponnis min-
den büntül , ež vešedelemtül , ež igazgals
až te vradra až mi vronc Iesus Chrú-
stusért . Amen.

ESTVE MICOR

le acar fekenni vessen kerežtet ma-
gára ežt monduán .

✕

AT'a, fiu , bent lélec neuében.
Oštán monga el až Mi atáncot,
annac vtanna ež imátfágot.

Hála légén vram mindenható Isten
teneked hog enghem ež napon minden
gonoštól meg otalmaztál: kérlec téghedet
botásd meg büneimet , ež őriž meg en-
ghem ež éielis minden büntül eš vešede-
lemtül až mi vronc Iesus Christusért . A.

Ažtal aldas.

AZTAL 'ALDAS

VRam ISTEN mindeneenc be-
mei te benned biznac , eš io cor
meg adod až ű eledeleket.

Fel nitod te kežedet , eš minden lelkes
álatot be töltes až te io adománioddal.
Monga el až Mi atáncot. až vtánn ež
imátfágot .

Vram mindenható Isten álg meg min-
ket eš ež aiándöccat, kiket , až te bešve-
ghes io voltodból életöncre attál. až mi
vronc IESVS Christusnac általa. Am.

HALA ADAS.

étel vtánn.

DIstériétec až vt Istent, mert io ű, eš
őrdöcké valo až ű irgalmasága.
Emlékežetet tótt až ű czuda dolgairól
až irgalmas eš keželmes vt Isten , eledelt
adott až űtet félöcnecc. monga el až Mi
atáncot. až vtánn ež imátfágot.

Hálát adonc vram mindenható Isten
teneked až mi vronc Iesus Christus által
C minden

minden io tétéménidnül, ki öröckül öröcké él és vralcodol. Amen.

EGNEHAN HELEC

aş bent irásbol, kiket aşért verettein ide, hog' kereşien embër germeke oluashis tanulhat aşocon, annac felette ighen haş şnál illen mondáşocot mindenha elmeieş ben forgatni,

A Z I S T E N I

tóruénşec sommála.

SZereşşed aş te vradat İstenedet telles şıuedból, telles lelkedból, telles elmédéból, telles eródból. Eş, elşó parantşolat: eş máşodis halonlatos ehę : şereşşed aş te şelebarátodot mint ténnen magadat. Eş gęb parantşolat eşecneş nagobb nintşen, Mar. xij. Matth. xxij. Luc. x.

Valamit acartoc hog' emberec tegenec veletec, tiş aş tegętec ş velec, Math vij.

Vy parantşolatot adoc tineştec, hog' şereşşeteş egmáşt : mint ęn şeretteşec iteşket, hog' tiş şereşşeteş egmáşt. Errül eşşetic

meric meg mindeneş, hog' ęn tanítuánim vartoc, ha egmáşhos valo şeretetteş léşşen. Ioan. xij.

Şenkineş semmiuel ne tartoşşatoc, haş nem czac euuel hog' egmáşt şereşşeteş. Mert ac ki máşt şeret aş tóruént bę telles şitette. Roma. xij.

Mind aş eghęş tóruén' eş egg' beşédşben telic bę, tudnia mint ebbe: şereşşed aş te şelebarátodot mint ténnen magadat. Galat. v.

Aş Christus İesusban sem kórn'ül meşşelęş neş haşnál semmit, sem kórn'ül meşşeleşenşę : hanem şereteból czelekedő hit. Gala. v.

Egmáş terhét vişel'ętec, eş vg' tóltiteş bę aş Christus tóruén'et. Galat. vi.

Şęreşşóim ha aş İsten vg' şeretett minşket hog' aş ş. egęetlen egg' fiát úduóşşęş gónkert ara, mişş-tartoşşonc vele, hog' egmáşt şereşşúc. i. Ioan. iij.

Aş İsten şeretet, eş ac ki aş şereterben lakic, aş İstenben lakic, eş aş İsten abban.

Ha ki aşş mondang'a, hog' şeretem aş İstent, eş aşşafiát g'ülóli', haşşug aş : mert acki nem şereti atıaşfiát ac kit lát, hog'

C ij şeret-

Beretheti aꝯ Isten ac kit nem lat? vgan
ottan.

- Istenül eꝯ parantsolatonc vag'on,
hog' ac ki aꝯ Isten bereti, berebe at'afiat'is.
ottan.

Micor mind be' tellesítítec ammi pa-
rantsolua vag'on nec'ec, aꝯt mong'atoc.
Használatlan bolgác vag'onc, mert ammi
uel tartog'atoc aꝯt túttúc. Lu. xvij.

Hog' czac aꝯ ISTEN irgalmas'ás
gábol vag'on úduó'ség'onc.

Vralcodo vr Isten, irgalmas es ke'el's
mes, nag' túró, bé'w irgalmú, es igaz, ki
meg tartod irgalmas'ag'odot soc e'zerre, ki
el vé'bed ember nec hamis'ag'át, vétke'it, es
búne'it. Es fenki w'nnón mag'átul te ná-
lad nem igaz. Exod. xxxiij.

Bodogoc azoc, kic' nec meg bot'sátta-
tot hamis'ag'oc, es kic' nec el fedé'zetett
búnóc. Bodog fer'iu aꝯ, kinec aꝯ vr
Isten semere nem veti búnét. P'sal. xxxi.

En vag'oc, en vag'oc aꝯ, ki el mosom
aꝯ te hamis'ag'hidot en érettem, es aꝯ te
búne'idr'ul meg nem emleke'zem. Esa. xliij.

A Chri's

A Christus meg sebesítetett aꝯ mi ha-
mis'ag' incé'rt, w' faggattatott aꝯ mi vé't-
keinké'rt. Aꝯ vr Isten minden'kón'c nec
hamis'ag'át w' reá vetette. Esaie. liij.

Aꝯt mong'a aꝯ vr Isten: elec en, nem
acarom aꝯ búno's' nec halalát, hanem hog'
meg fordull'on es éllen.

Aꝯ igazat aꝯ w' igaz'sága meg nem
menti valamell' napon vétke'zendic. Es
aꝯ búno's' nec ki Isteni felelem nek'ül él aꝯ
w' gonos'sága nem árt, valamell' napon
meg forduland aꝯ w' hitetlen'égér'ul.
Ezech. xxxiij.

Ac ki hiend es meg keresztel'kedendic
úduó'g'ul, ac ki kedig nem hiend cár'ho'gic.
Mar. xvi.

Adat'ec halálra aꝯ Christus aꝯ mi bú-
neincé'rt, fel támada aꝯ mi meg igazulá-
s' onké'rt. Roma. iij.

Aꝯ w' tulaydon síánac nem enghede
aꝯ vr Isten, hanem minn'áian mi éret'ón'c
halálra adá w'tet. Roma. viij.

Ac Christus vifele aꝯ w' testén aꝯ mi
búneinket aꝯ kereszt' fánn: Es aꝯ w' testé-
nec kékéuel gogultonc. meg. i. Pet. ij.

Ha aꝯt mondáng'ul, hog' nintsen bú-
C ij nón'c

nönc, meg czalluc magoncat, es igasfäg
nints bennönc. Ha meg vallanguc az
mi búneinket, hiw es igaz az Isten, hog'
meg bofsattá nekönc búneinket, es meg
tízut minden hamisfägöncbol. i. Ioan. i.

HOG' KEREZTÄN

nec kereztec kellen vitelni, azaz, Há
borusfägot benuedni.

Bodogoc ac kic haborusfägot ben
uednec az igasfägert: mert üuec az
mennecnec orfäga.

Bodogoc vattoc, micor bidalmazand
nac titeket emberec, es kerghetendene
c, es mondändnac minden gonöb mon
dält ti
reatoc (házudnán) en érettem. Ewrül
tetc es vigaggátoc mert az ti futalimatoc
béw az mennecben. Ig kerghettéc az
elötte: ec valo prophetácotis. Mathe. v.

Vg' mond üduöjiténc. En azt mon
dom nectec, beresétec ellenfégteket, iö
mongatoc azocra, kic titeket átcöznac:
iol tegétec azoccal, kic titeket gülölnec:
imäggátoc azokert, kic titeket haborgat
nac es kerghetnec. vg'an ottan.

Ha ki

Ha ki acar en vtánnam iüni, tagaggá
meg magáts vege fel az w kereztec min
den napon es köuelsen enghemet. Luc. ix.
Matth. xvi.

Iay tinectec cazdagoc, mert (ezen velá
gon) meg vagon az ti vigasztalástoc. Iay
nectec kic meg eléghettetc, mert meg es
hextec. Iay nectec kic neuettec most, mert
meg gáboltoc es sirtoc. Iay nectec mi
cor disérnec titeket az emberec, mert ezen
képpen tébnec vala az hamis prophetác
nakis az w atoc. Lu. vi.

Ha es viläg gülöl titeket, tuggátoc
hog' enghemet elebb gülölt mint titeket.

Nem nagobb az bolga vránál: Ha en
ghem kergettec titeketic kergetnec. Io. xv.

El iw az üüö, hog' valaki meg öl tite
ket, azt alitta, hog' Istenec tiztséget té
ben völe. Ioan. xvi.

Minnáian, ac kic kereztenül acarnac
élni, haborusfägot benuednec. ij. Timo. ij.

HOG' NOMORVSA'

goncban czac az Istenhez folamionc,
es mindent wöle kériónc.

Hiy

Hly enghemet seghétségül n'omorus
l'agodnac údeienn , es en meg sas
badtlac téghedet. Psal. xlix.

Miért hog' en bennem bísec, meg sas
baditom w'tet, meg otalmaom w'tet, mett
meg esmeré aq' en neuemet.

En réám kiálta , es en meg halgatom
w'tet , w'ugle wagoc n'omoruságában , ké
vésem ütet belöle, es meg dicsönem w'tet.
Psal. xc.

Aq' vr Istenbe bíszál telles búuedból, es
aq' te ebeségedre ne támascoggál.
Minden v'ra'aban w'tet gondold , es w'
el igazgat'a aq' te i'arásidot. Prouer. ij.

Micor keressendetec enghemet aq' ti tel
les búuetecból , meg leltec enghemet. Aq'
mong'a aq' vr Isten. Hiere. xxix.

Minden ac ki aq' vr Isten neuét se
ghérlégül hiya úduözüül. Iohel. ij.

Valamit imátságtocban kérendetec,
higg'etec hog'el vébitec , es nectec leben.
Math. xxi. Mar. xi.

En aq' mondom nectec: Kérietec (am
mi nek'ál búköllödöt) es el vébitec , ke
ressetec, smeg lélitec, zörgessetec , es meg
nitatic nectec. Mat. vij. Lu. xi.

Vig'aztatoc

Vig'aztatoc es imátcozzatoc , hog' ké
sértetbe ne essetec. Mat. xxvi. Lu. xxij.

Mindencor kell imátcozni , es meg
nem kell restülni. Lu. xvij.

Ha en bennem maradandotoc, es aq' en
besédim ti bennetec maradandnac, vala
mit acartoc, kérietec , es meg leben ne
ötec. Ioan. xv.

Mindencor wrülletec , búndölen imát
cozzatoc , mindenben halát aggatoc.
i. Thessal. v.

Nagot tehet aq' igaz ember buzgo kö
nöghéle. Illés illen g'artu ember vala
mint mi, es kérue kére, hog' esö ne lenne,
smem l'wn aq' földön három eztendeig
shat holnapig.

Es meg kére , es esö lún aq' egből , es
aq' föld gömöltit adá. Iacob. v.

AZ VTOLSO ITEL LETREVL

Mathe. xxv.

Micoron el i'üuend aq' ember nec Fia
D aq' w'

az ű dítölőghében ; az bent angáloc ű
vele, accoron űi az ű dítölőghēnec bekiz
be, es eleibe gūlnec minden nemzetőghēc,
es el válaűta űket eggmáűtūl, mint az pas
űtor válaűta el az iuhocot az ghedeűcūl,
es az iuhocot iobia felől állatta, az ghedeű
űket bal felől.

Accoron mond az kiral' az iobia felől
valocnac: Iertec el en atámnac Aldottai,
biriátoc az orbágot, ki neűtec czinálura
vagōn világ kezdetūl fogua. Mert
chejēm, es ennem adátoc neűkem. űomiu
űám, es innom adátoc nekem. Vendēg
valēc, sbē fogadátoc enghemet. Meűiteű
len valēc, sineg ruháűátoc enghemet. Be
teg valēc, sineg látogatátoc enghemet.
Fogűágban valēc, shoűűám iūuētec.

Accoron felelne. az igáűac, űmondā
nac neűki: Vram, micor láttuc eh voltō
dot, hog' enned attonc, auuag' űomiu vol
todot, hog' innod attonc? De micor lát
tuc vendēg voltodot, hog' bē fogattonc,
auuag' meűitelen voltodot, hōg' meg ru
háűtonc? De micor láttuc beteg voltō
dot, vag' fogol' voltodot, hog' hōűűá
mēntōnc? Meg felel az kiral' neűki, es
mond:

mond: Biűon mondom neűtec, am mint
tūtetec (es meg mondott io tētemēneker)
eggickel es en leg kűűűebb atámfiai kōű
űul, en velem tūtētec.

Accoron mond az bal felől valōcnaű
kis: Ereggetec el előlem atcoűttac az ű
rōc tūzreki az őrdōgnec czináltatott, es az
ű angalinac. Mert chejēm, űnem adā
toc ennem: űomiuűám, űnem adátoc
innom. Vendēg valēc, űnem fogā
dátoc bē, meűitelen valēc űnem ruhāűā
toc meg. Beteg, es fogűágban valēc,
űnem látogatátoc meg. Accoron felel
nec azokis, es mondānac neűki: Vram,
ha láttonc tēghedet hog' cheűtēl, vag' űo
miuhōűtál, vag' vendēg voltal, vag' me
űitelen, vag' beteg vag' fogűágban, hog'
nem űolgáltone neked?

Meg felel neűki es mond: Biűon mon
dom neűtec, am mint nem tūtētec eggic
kel' es leg kűűűebbec kōűűul, en velem
nem tūtētec.

Es eűec őrōc kēnra mennec, az igáűac
kedig őrōc életre.

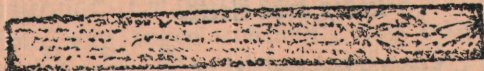
A v hetedic linn'án oluáűs, vonitáfocat.
D ij

SZAMOT ILLEN

betüekel Bocstanac irni,

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
200	300	400.	500.	1000.					

AZ ABC BE

süüvelis Bocstanac irs

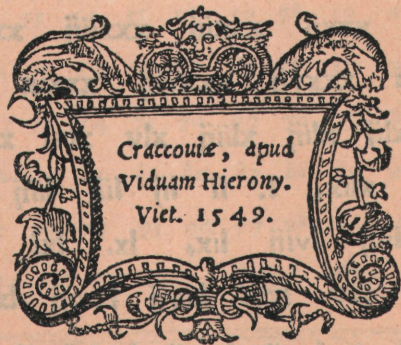
ni Bámot.

i ij iij v vi viij viij iz
 x xi xij xij xiiij xv xvi xvij
 xvij xix xx xxi xxij xxij xxiiij
 xxv xxvi xxvij xxvij xxix xxx
 xxxi xxxij xxxij xxxiiij xxxv
 xxxvi xxxvij xxxvij xxxix xl
 xli xliij xliij xliij xlv xlvi xlvij
 xlvij xlix. 1. li liij liij liij lv
 lvi lvij lvij lix, lx. lxi lxij
 lxiiij lxv lxvi lxvij lxvij lxix.
 lxx lxxi lxxij lxxij lxxiiij lxxv
 D ij lxxvi

lxxvi lxxvij lxxviii lxxix. lxxx
lxxxi lxxxij lxxxiii lxxxiiii lxxxv
lxxxvi lxxxvij lxxxviii lxxxix.
xc xci xcii xciii xciv xcv xcv
xcvi xcviij xcix. &c. ♀

C. D. M.

Ferencz (vö. *Corpvs grammaticorvm lingvae hvngaricae vete-
rvm*, Pest 1866, 97—114. l.). Nem bírálom, hogy *Toldy* kiadásá-
ban mennyi a hiba, csupán azt emelem ki, hogy a helyesírás
történetét csak akkor lehet igazán tanulmányoznunk, ha vagy
magukat az emlékeket, vagy pedig azok hű reprodukcióját tanulmá-
nyozzuk. Minthogy pedig az »Orthographia Vngarica« csak egy
példányban ismeretes,¹ ez emlék tanulmányozását akarjuk elő-
segíteni, amikor ez értekezésünkhez az Orthographia Vngarica-t
teljes hű reprodukcióban mellékeljük.

Fentebb említettem, hogy az »Orthographia Vngarica« név-
telenül jelent meg. Hogy ki a mű szerzője, azt *Révész* Imre
bizonyította be kétségbevonhatatlanul (vö. *Dévay Biró Mátyás*
első magyar reformátor életrajza és irodalmi művei, Pest 1863,
99—116. l.). Révész szerint *Dévai* Biró Mátyás a mű szerzője.
Bizonyítása erre nézve a következő:

Az »Orthographia Vngarica« azt tanítja, hogy »micor ec
két ighétske, az, ez, oll' ighé eleibe vettetic, ki consonansrol kez-
detic el, accor azocotis vg'an azon consonanssal kell írni, ki az
vtánnoc valo ighéneec elein vag'on«; tehát azt követeli, hogy
ab barát, ap pap, em mester, ed deák stb. legyen az írásmód.
Az-t, ez-t csak akkor kell írni, a mikor a szó magánhangzón
kezdődik.

Ezt az írásmódot *Dévai* A. T. művében keresztül is vitte.²
Az írásmód ellen *Erdősi* Sylvester János tiltakozott. Két helyen
is kifejezte ellenkező nézetét. Egyik tiltakozását egy levél külső
oldalára írta (vö. A. T., akadémiai kiadás 137. l.: »rationem scri-
bendi in nostra lingua Matthiae nostri non in omnibus probarem«,
1538. máj. 9. levél, vö. még *Werner* Gy. levelében u. o. 134. l.),
a másikat pedig nyelvtanában közli. Az 1539-ben megjelent
»Grammatica hvngarolatina«-ban ezt mondja (D,,, verző-ja):

»Deua[ius?] noster literis prodidit huius articuli extremam
literam z ad omnes eam sequentes literas immutari debere, non

¹ E példány a M. N. Múzeum tulajdona (jegye RMK. 19). A Múzeum
alapítása előtt *Széchenyi* Ferenc gróf könyvtára tulajdona volt. *Sándor* István
is ismerte, mert Sokfélé-je 1795: 96. lapján említi. A következőkben O.-val
rövidítem.

² O.-ban e tekintetben sok a hiba, de ennek oka, hogy a fennmaradt
kiadást nem *Dévai* rendezte sajtó alá (lásd lejjebb).

secus ac apud Latinos usu venire solet in praepositione ad, cum in compositionem uenit, *ab barat, ac christus, ad doctor, af farkas, ag galamb, ah harang, ak kalan, al lo, am mester, an nemzet, ap pap, ar remete, as sereg, at tengher, au uarga* etc. his enim et similibus utitur exemplis. cuius ratio quamuis amici, mihi haud probatur. Primam quod, etsi uulgus imperitum ad hunc loquatur modum non continuo tum illius patrocinandum est, quin potius remedium illi quaerendum. Deinde quod particulae *ab, ac, ad, af,* etc. in nostro sermone, omni prorsum carent significatione praesertim extra compositionem . . . Postremo quòd in omni ferè lingua est quaedam in pronunciando uarietas, ratio tamen Orthographiae apud omnes certa est . . . et apud nos, etsi sunt qui pronuncient *ab barat, af farkas, ap pap, ad diak* etc. articuli tamen extrema litera perpetuo scribenda est per *z* . . . «

Sylvester tehát nem tagadja, hogy a népnelvben *ab barát, af farkas, ap pap* stb. ejtés közönséges ejtés,¹ az írásban való feltüntetése ellen azonban, a mi az etimológia rovására van, tiltakozik.

E tiltakozásból már most kétségtelen, hogy az »Orthographia Vngarica« *Dévai* Biró Mátyás műve.

A szerzőn kívül egyéb tanulságos dolgot is kiderített *Révész*. Ilyenek :

a) Az »Orthographia Vngarica« általunk ismert 1549. évi kiadása »vionnan meg igazytatott, es ki niomatott« kiadás, a melyet több kiadás előzött meg. Az első kiadás 1538-ban jelenhetett meg Új-Szigeten; ez az első kiadás tartalmasabb volt, mint a fennmaradt.

b) A művecske czélja, hogy »a magyarok írni és olvasni megtanuljanak, hogy így a szentírást érthessék«, forrása az imádságokat illetőleg Luther latin nyelven 1529-ben megjelent kis kátéja, a mi kizárja azt, hogy az »Orthographia Vngarica« szerzője katolikus ember lett volna.

¹ Ez ejtésre vö. Gyöngyösi szótár-töredék XXVII—VIII. lap, *Zolnai* Gy.: Nyelveml. 120. l.: *an nagy* Bécsi kód.-ból, 137 l.: *am mi* Birk-kód.-ból, Nyr. XIV. 202: *accapu* Németújv. glosszákból; a jelenség magyarázatára vö. *Kräuter* Ferencz, Nyr. XXXVI. 118—123, e szerint a fejlődés ez: *az barát* > *ah barát* > *ab barát* > *a barát*; az *ah* írás gyakori, vö. még Nyr. XIV. 202., *Simonyi*, Die Ung. Spr. 222.

c) Az 1549. évi »Orthographia Vngarica« előszava ez: »Az olvasonac isteni keduet kér B. A.«. Ez a B. A. = Abádi Benedek, a ki egy korábbi kiadásnak volt a nyomtatója.

d) Az 1549. évi kiadás »valamely hanyag és kellő nyelv-tani műveltséggel nem bíró embernek üzleti vállalata vala«.

Azok, a kik az »Orthographia Vngarica«-val foglalkoztak, mind elfogadták Révész Imre megállapításait. Így tett Toldy Ferencz (vö. Corpvs grammaticorvm, IX—X. lap),¹ Szabó Károly (vö. RMK. I. 20), Szilády Áron (vö. Régi magy. költők tára II. 427—432, és AT. kiadásában). E tudósok közül Toldy Dévai szerzősége mellett még egy fontos és becses bizonyítékot is felhozott. Erre vonatkozó szavai ezek: »A könyv szerzőjének pedig, épen a többször érintett helyesírási tannál fogva, nem lehet más mint Dévai Mátyást tartanunk, mire csalhatatlanul mutat az AE-nek É helyett mind az Orthographiában, mind a Dévai hit-tani kézikönyvében használtatása is, mit minden más régi írónk-nál hiában keresnénk« (vö. Corpvs gramm. XI. l.).

Hogy Toldy e szavait megértsük, szükséges dolog tudnunk, hogy Dévai mindkét művében általában különbséget tesz a nyílt hosszú é (ezentúl ê vel jelöljük) és a zárt hosszú é közt. A nyíltat e-vel, a zártat é-vel jelzi. Az O.-ban erre nézve ezt olvassuk:

»e, e. ennec micor meg vonitua vag'on az also fele, accor iol meg kell vonni mintha kettős volna, mint itt, eles kes. Eg'ebcor nem kell meg vonni mint itt, eleuen ember . . .

é. effelett az kis vonitás i hel'ett vag'on, ig' kell mondani, ßep lépes méz«.

Dévai tehát világosan mondja, hogy más é hang van az eles kes szavakban, mint a szép, lépes méz-félékben. Az utóbbiak csoportjába tartozó é-k közül az itél-szóban még azt is megteszi, hogy az é helyett ei-t ír, lehet, hogy nem hibából, az adat ez: ITEILETREV L (O. 23. lap). A mint már most ebben az egy példában é helyett ei-t írt, azonképen tesz kivételeket az e-vel jelzett régi é-vel bíró szavakban is. Dévai ugyanis a következő szavakat: és (und), keresztény, két (duo), pecsét, üdvözítünk állan-

¹ Toldy hibásan mondja, hogy Révész szerint az első kiadás 1539 előttről való, mert Révész megjelenési évnek határozottan az 1538. évet jelöli meg. Toldy az 1549. évi kiadást másodíknak tartja, a mit Révész sehol sem állít.

dóan *es*-nek, *kerezt'en*-nek, *ket*-nek, *petsset*-nek *üduözitenc*-nek írja (lásd szavak közt), a mikor azonban e szavakat nagy betűvel kell írnia, olyankor az *e* helyére vagy E-t, vagy Æ-t ír, tehát az *es*-t ÆS-nak (AT 1), a *kerezt'en*-t KEREZT'ÆN-nak (O. 13, 20), a *ket*-et KÆT-nak (O. 9), a *petsset*-et PETSÆT-nak (AT 1), az *üduözitenc*-et VDVÖZITÆNK-nak (O. 12) írja, más szóval *Dévai* a régi m. *ê*, mai m. *é* helyén nagy betű íráskor *e* helyett a lat. *ae*-t használja. Minthogy ezt más nyomtatványban nem találjuk (l. erről lejjebb), *Toldy* szerint ez is bizonyítja, hogy az »Orthographia Vngarica« *Dévai* Bíró Mátyás szellemi terméke.

Mielőtt már most tovább mennénk, szükségünk van arra, hogy megállapítsuk, vajjon az *e* *Dévai* műveiben csakugyah a nyílt hosszú *ê*-t jelöli-e, s mi az eredete nyomtatványainkban, kéziratos műveinkben az *e* jegynek.

Kezdjük az utóbbival. *Simonyi* Zsigmond azt írja (vö. Die ungarische Sprache 231. l.), hogy az *e* jegyet *ê* értékben *Heltai* Gáspárnak köszöni irodalmunk. Minthogy ki fog derülni, hogy *Dévai e*-je általában *ê*, *Simonyi* tanítása javításra szorul. Hogy azonban kinek köszönhető általában irodalmunkban az *e*, arra nagyon nehéz megfelelni. Egy bizonyos, s ez az, hogy a Bécsi- és a Münchener-kódex írása előtt (1466) a nyelvünkben meglévő kétféle *e*-t (*e*, *ê*, *é*, *é*) nem különböztették meg, a minek okát senki eddig nem kutatta. Az is bizonyos, hogy a magyar szavakban az *e* jegyet tudatosan a XVI. század kezdte használni; én erre a legrégibb példákat *Komjáthy* B. »Szent Pál Levelei« cz. könyvéből tudom (megjel. 1533-ban, vö. Nyr. XVIII. 308, 315, Tüz. Magy. Nyelvt. 56, 204, Nyk. XXXI. 94).¹ S éppen *Komjáthy* neve az, a mely az *e* jegy eredetét illetőleg a helyes nyomra rávezet. A felelet megadásánál kutatnunk kell latin nyelvű emlékeinket, valamint a latin nyelv hangtörténetét.

A legrégibb magyar oklevelekben, krónikákban, azon a helyen, a hol mi ma a latin szavakban *ae*-t írunk, nem *ae*-t, hanem *e*-t, *e*-t találunk; XI., XII. századi okleveleinkben sűrűen fordulnak elő a *hungarie*, *Ungarie*, *Fannonie*, *sancte* et *indi*-

¹ *Zolnai* Gy., »Nyelvemlékeink« cz. művében magyar nyelvű kódexekben található *e*-ről is beszél, de hogy melyik kódexben található *e* jegy, nem említi.

uidue trinitatis, negligentie, anime mee, dominice incarnationis (e példák *Fejérpataky* László »III. Béla kir. oklevelei«, továbbá »Kálmán kir. okl.«, valamint »II. István oklevelei« cz. értekezéseiből vannak véve) írott alakok, a hol az *e* állandóan a mai latin írásbeli *ae* helyén áll. Később ezt az *e*-t az egyszerű *e* váltja fel. Anonymus már általában *e*-t ír, ez van a XIII., XIV. s nagyrészt a XV. század latin emlékeiben is. Ez van a magyar nyelvű kódexek itt-ott előforduló latin idézeteiben is. *Zolnai* Gyula a Nádor-kódex ilyenmű latin idézetéről ezt mondja (Nyelvemlékeink 169. l.): »A codex latin orthographiája a középkori írásmódot mutatja, a mely a philologiai kutatások eredményein alapuló mai írástól némely pontokban különbözik. Nevezetesen az *ae* és *oe* helyett akkoriban egyszerűen *e*-t . . . írtak.«

A humanisták működésével ez az írás egyszerre megváltozik. *Erasmus* pl. a »De recta latini graeciŕque sermonis pronunciatione . . . Dialogus« (1528-ban, a mű megvan az Egyet. könyvtárban, Budapesten, Ha. 1520 jegy alatt) cz. művében felváltva hol *e*-t, hol *ae*-t ír. Fontos azonban, hogy az *e*-t mindig csakis a lat. *ae* helyén írja. A humanisták elevenítik fel az *e*-t a latin írásban, a melyet a XVI. század folyamán az *ae* teljesen háttérbe szorít. *Dévai* latin műve, *Murmellius* szójegyzéke, *Szikszai* Fabricius szótára már állandóan *ae*-t ír.

Nézetem szerint tehát az *e* jegy a mi irodalmunkban a hazai humanista, első sorban erasmista mozgalmaknak köszönhető. Erasmista volt *Komjáthy*, az volt *Sylvester*¹ is. Ezek az erasmisták hozták be tehát irodalmunkba az *e* jegyet.

Az a kérdés, mi volt a lat. *ae*, illetve *e*, *e* különböző korokbeli egyházi latin kiejtése. Erre azt feleljük, hogy pontosan nem tudjuk; nekünk azonban úgy látszik, hogy a X., XI. századi egyházi latinban és később is ugyanúgy ejtették, mint a latin *ĕ*-t. Ezt abból következtetjük, hogy az ilyen görög eredetű szavakat, mint *ĕcclĕsiă*, *ĕclĕsiă* (ἐκκλησία), *ĕpĭscōpŭs* (ἐπίσκοπος) *ecclĕsia*-, *episcopus*-nak is írták, sőt előfordul *aecclĕsia* írás is (vö. Magy. Könyvszemle XII. [új foly.] 113). A vokális tehát kétségtelenül nyílt *e* volt. A kvantitásra nem tudunk határozott feleletet adni az egy-

¹ Nb. A lat. *silva* szót *Erasmus sylv*-nak írta (vö. De recta . . . pron. dial. 3. l.), nyilván azért, mert a görög ὕλη-ből származtatta; ezért írta *Sylvester* is a maga nevét *y*-nal.

házi kiejtést illetőleg. Nekünk úgy látszik, hogy az egyházi latin kiejtés végelemzésben a vulgáris latin kiejtésre vezetendő vissza, a melyre különböző korokban nagyban befolytak részint az írott nyelv, részint országoként a különböző ujlatin nyelvek. E szerint az egyházi latin kiejtésben volt olyan korszak, a mikor a vulg. latin nyelv vokalizmusa érvényesült. Erről a vokalizmusról pedig tudjuk, hogy benne a mennyiséget a vocálisok minősége váltotta fel. A vulg. latinban tehát nem volt rövid és hosszú vocális, hanem *e* helyett volt zárt és nyílt. Így volt zárt és nyílt *e* is (jelölve latin nyelvtudományi művekben *e*-vel és *e*-vel). A vulg. latin, illetve egyházi kiejtés e sajátóságában kell keresnünk annak az okát, hogy a magyar magánhangzók hosszúságát a legrégebb időktől egész a XV. század végeig egyáltalában nem jelölték (lásd erről lejjebb).

A latin nyelvtudomány kimutatta, hogy a régi lat. *ai*, class. latin *ae* már a Kr. u. II. század óta a népies kiejtésben (lingua rustica) nyílt *e* volt. Az összehasontitó nyelvtudomány aztán bebizonyította, hogy ennek egykor nyílt hosszú *ê*-nek kellett hangzania (vö. Meyer-Lübke, Einführung 93, 101, Sommer, Handbuch der lat. Laut- und Formenlehre 63. §).

Nagyon tanulságos már most vizsgálni, hogy a magyar nyelv közvetett vagy közvetlen latin jövevényszavaiban mi felel meg a vulg. lat. *e*-nek (< class. lat. *ē*, *ae*, részben *ē*, *oe*) és *e*-nek (< class. lat. *e*, *i*, részben *oe*). A mi latin jövevényszavaink közt vannak *e*-vel (nyílt *e*, pl. *Egyéd*, *Egyiptom*), *ē*-vel (zárt *e*, pl. *Egyéd*, *sekréstye*, *reméte*, *eréklye*, *bestia* ~ *běstye*), *s* *é*-vel hangzó szavak (pl. *dézma*, *eklézsia*, *Jézus*, *kréta*, *plébános*, *prédikál* (-*dikátor*, -*dikáczió*), *prédál*, *prépost*, *tégla*, *ténta* stb.). Ha már most az *é*-vel hangzó szavakat magyar nyelvtörténeti fejlődésükben figyeljük meg, akkor azt fogjuk látni, hogy egy részüket régen *e*-vel írták, tehát nyílt rövid vagy hosszú *ê*-vel mondták, más részüket pedig a zárt közép *é*-nek megfelelő jellel jegyezték le. Ilyen példáink a következők:

a) *ê*-vel hangzó példák: régi m. *dêzma*, mai m. *dézma*, *dézma* (Magyar Nyelvészet V. 391, NyK. XXXI. 105); a lat. *děcēm*, *děcīma* szóban, a melylyel *e* szavunk összefügg, nyílt *e* van (vö. Melich, Szláv jövevényszav. I. 2, 241) || régi magy. *Jézus* (NyK. XXXI. 106), mai magy. *Jézus* < lat. *Jesus*, (gör. Ἰησοῦς; olasz

Gesù zárt *e*-vel (>echt volkstümlich **Gisù wære*«, *Gröber*, Grundriss I² 661); nem lehetetlen, hogy a gör. η daczára egyes helyeken hosszú nyílt *e* volt a szóban, v. ö. *eclézsia* szónál || régi m. *prêpost*, mai magy. *prépost* (vö. Magy. Nyelvészet V. 391, régen írva magyarul *praepost* is, *Melich*, Szláv jövevényszav. I. 2, 385) < vö. lat. *praepositus* || régi m. *prédikálás* (vö. Szavak közt), mai m. *prédikálás* (egyéb alakváltozatok MTsz.) < lat. *praedicare* || régi m. *zsöllye* (Magy. Nyelvészet V. 391), mai magy. *zsöllye*; e szóban, bár végelemzésben a latin *sédile*, esetleg *sella* szóval függ össze, a magyarra nézve aligha szabad *e*-ből kiindulnunk, vö. ném. *siedelstuhl*, cs. *židle* (lásd *Melich*, Szláv jövevényszav. I. 2, 409). — Azt hiszem, bár adatom nincs rá, hogy nyílt hosszú *ê* volt az *eclézsia* szóban (vulg. lat. *eclesia*, *Meyer-Lübke*, Einführung 108), úgyszintén a *plébános* (vö. *plébs*, a vulg. lat.-ban nyílt *e*-vel) és a *prédál* szavakban is.

b) *é*-vel hangzó példák: *tégla* (Nyk. 31 : 100) < lat. *tégula*, vulg. lat. **tégla* | *ténta* (Nyr. 31 : 100) < lat. *tincta*, vulg. lat. **tencta*. Hasonló esetek *kréta* < lat. *crēta*, vulg. lat. *crēta*; zárt rövid *e*-ből lett *běstye*, *paizs*, (> ol. *paese*) stb.

A magyar nyelv latin jövevényszavaiban nyoma van a vulg. lat. *e* és *ē* ejtése közti különbségnek, a mint nyoma van az ilyen ejtésnek más róm. kath. népek jövevényszavaiban is (vö. lat. *signum*: ném. *segen*, t. *žehnat* stb., a hol az *e*-k vulg. lat. *e*-ből magyarázandók). Hogy az ilyen *e*-k, *ē*-k mely szavakban hangzottak a magyarban röviden, melyekben hosszan, azt minden egyes esetben csupán a nyelvtörténeti vizsgálatok dönthetik el.

Az eddigiekben két dolgot láttunk: a) A magyar nyelv latin jövevényszavaiban a vulg. lat. *ē*-nek (class. lat. *ē*-ből, *ae*-ből, esetleg *ē*-ből) és a vulg. lat. *e*-nek (class. lat. *ē*, *ī*, *oe*) nyílt *e*, *ē* és zárt *e*, *é* felel meg. b) A humanisták a lat. *ae* helyén sokszor írtak *e*-jegyet, a melyet ők a régi kéziratokból elevenítettek fel.

Dévai Biró Mátvás is így írt. Latin nyelvű művében (vö. *Szabó*, RMK. III. 318, a múzeumi példány jegye Polem. 975), leveleiben állandóan *ae*-t ír, magyar nyelvű művében azonban a latin idézetekben *ae* helyén *e*-t (ritkán *e*-t) használ. *Dévai* ugyanis könyveiben a szentírási helyeket így idézi: *Marci* 12. (O. czímlap), *Exodi* XX. (O. 11. l.), *Matthēi* 6. (AT. 84), *Lucae* V. (Disputatio, czímlap), azaz az idézettek nevei genitivusban állanak. Ha

tehát *Dévai* ezt írja: *Osee* 12 (AT 34), *Esaię* 8 (O. 19, egyszer *Esaię* AT 14), ezt *Oseeae*, *Esaięae* helyett állónak kell tekintenünk (vö. *Lucae* Disputatio, címlap és *Luce* AT 84).

E példákhoz járulnak még: *Hebreę* (= *Hebraeorum*, AT 13, 24, 80, 97, 105, egyszer *Hebre.* AT 21), *Matthę* (O. 20, 23), *Matthei* (= *Matthaei* AT 84) s erre vö. »szent *Matenál*« (AT 87).

Mindebből tehát az derül ki, hogy *Dévai* a lat. *ae* helyett *e*-t (ritkán és elvétele *e*-t) is írt.

Itt jegyzem meg, hogy *Dévai* hatása látszik meg a Gyöngyösi szótártöredék helyesírásán. E szótártöredékben ugyanis *am mi*, *ab barát* stb.-féle írásmód mellett *e* helyett *a*'-t is találunk írva (= *ae* helyett), még pedig kishetős alakban, pl. *ég* (coelum) *a'g*-nek (lásd Szavak közt), *méh* (apis) *ma'h*-nek, *len*: *la'nvazon*-nak stb. van írva.

*

Az előző sorokban arra kerestük a feleletet, honnan vette *Dévai*, illetve minő eredetű irodalmunkban az *e* jegy, s azt találtuk, hogy irodalmunkba e jegyet a humanisták, első sorban az erasmisták hozták be. A humanisták a lat. *ae*-t *e*-vel és *ae*-vel írták; hangzásra e jegy rövid (és esetleg) hosszú *e* volt az ő latin kiejtésükben.

A következő sorokban már most összeállítjuk azokat a magyar eseteket, a melyekben *Dévai* az *e* jegyet használja, s összevetjük egyéb emlékeinkkel, vajjon az *e* jegy csakugyan a nyílt *e* hangnak a jegye-e.

A) Szavak.

addig:¹ *addeg* AT 24 (háromszor); az O.-ban *agdig* (9. l.).

Vajjon a szóban zárt vagy nyílt hosszú *é* volt-e, arra vö.

Ragozás;

be (igekötő): *be* O. 10, 15, 17 (háromszor), 18, 24 (kétszer), 25, AT 56, 88, 92, 98, 99 (kétszer). Az AT-ben többször *be* is:

¹ A címűl írt alak a mai irodalmi. AT = *Dévainak* önmaga által, O. más által sajtó alá rendezett műve. MNy. = Magyar Nyelvészet V. köt.: A' magyar nyelvben hajdan megvolt kétféle hosszú *e*, azaz *é* és *ē*-ről *Budenz* Józseftől. NyK. = Nyelvtudományi Közlemények: XXXI. köt.: *Suhajda* Lajos: Az Érdy- és a Jordánszky-kódex kéthetős magánhangzói.

- AT 12, 13, 22, 55 (négyszer) stb. — Nyílt hosszú *ê*-ejtése valószínű; vö. *bél*, a melyből a *be* ered; fejlődés: *bél* > *bê* > *be* (*Szinnyei* Nyh³ 134);
- Bécs*: *bęts* O. 6 (ötször). Nyílt hosszú *ê*-vel M. Ny. V. 390;
- bél*: *lęl* O. 4. Nyílt hosszú *ê*-vel MNy. V. 390, Nyk. 31:105;
- belé*: *ęn belem* AT 35, *w beļę* AT 29, 34; *é*-jéről lásd a Ragozást;
- *beli*: *beszėdbeli* AT 38, *Christusbeli* AT 31, 79, *meńország-belihez* AT 70, *rendbeli* AT 31, 49, 50, *irgalmasságabeli* AT 93, *Istenbeli* AT 102. A szó, a melyből származik, nyílt hosszú *ê*-vel van vö. *bél*;
- czégér*: *częgere* AT 29, 107, *częjert* AT 107, *ettzeger* AT 29 (= egy czégér); *é*-jéről lásd *pelengér*;
- czél*: *częla* AT 72, 77, 93, *częlba* AT 17, *częlnac* AT 77, *częlra* AT 17. E szóban eredete alapján is (vö. szláv *cělъ*, ném. *ziel*), meg más tanúságok szerint is (vö. NySz.: *czil*, MTsz.: *cziloz*) hosszú zárt *é* van;
- cséplő*: *częplő* O. 6; ugyane helyen az O. a régibb irodalomból idéz *tsępel* adatot is (mit jelent? de Bécsi cod. zárt *e*-vel 252. lap). E szóban a régi irodalomban és a népnyelvben *csíp* —, (vö. NySz., MTsz), *csíplő* alakok vannak, a mi valószínűvé teszi, hogy itt eredeti zárt *é* volt.
- é*: pl. *pape* O. 10, *Istenęt* AT 29 stb. vö. Ragozás, képzés; ezzel szemben a kérdő *e?* állandóan *é*, pl.: *tévelgetec é* O. (czimlap), *laddé* AT 13, *ęrthettűcké* AT 16, lásd még 19, 28, 34, 39, 48, 50, 66, 77, 102. lapokat. Nb. a kérdő *e* *Sylvesternél* *i*-vel Nyr. XXVI. 404. Nyk. 31:209.
- eddig*: *ędęg* AT 32, 101; vö. *addig*.
- ég* (coelum): *ęből* O. 23; nyílt hosszú *ê*-vel, vö. MNy. V. 390, Nyk. 31:105;
- egyéb*: *ęęb* O. 1, 4, 11, 16; AT-ben is állandóan *ęęb* (vö. AT 2, 4, 7, 13, 14, 15, 23, 25, 34, stb. stb) egy esetet kivéve, a hol *ęęb* áll (AT 24) | *ęębűtt* AT 68, *ęębęcor* AT 110. — Nyílt hosszú *ê*-vel másutt is, vö. MNy. V. 391. Nyk. 31:202, 209;
- együvé*: nem fér *ęęűve* AT 94; — *é*-jéről lásd a »Ragozás«-t.
- éh*: *ęh* voltodot O. 24; — nyílt hosszú *ê*-jéről l. Nyk. 31:105.
- éhezni*: *ęhezęc* AT 49, *ęheztec* O. 21, *ęhezém* O. 24, 25, *ęhezteļ* O. 25; — *é*-jéről lásd *éh* szónál;

- éhség*: *éhség* AT 51, *éhséggel* AT 48; — *é*-jéről *éh* szónál;
- élni*: egyszer tévedésből *elec* en O. 19, máskor állandóan mindkét műben *élni*; — a szóban zárt hosszú *é* az eredeti, vö. NyK. 31: 95.
- éles*: *éles* kes O. 4; — nyílt hosszú *ê*-vel másutt is, vö. NyK. 31: 105;
- elő*: *elē* mehessen AT 17, végőenc *elē* AT 21; máskor mindég *elō* (vö. AT 20, 26, 31, 38, 39, 42, 50, 51 stb.); — *é*-jéről lásd a »Ragozást«-t.
- előbb*: *elēbb* O. 21, AT 11; (vö. *elíbb* MTSz.); — *é*-jéről l. *elő*;
- ember*: tévedésből egyszer *ember* AT 28, máskor mindég mindkét műben *ember*;
- én*: *en* O. 1, 11, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, AT 2, 12, 18, 22, 23 stb., stb; nagy betűvel való íráskor EN, *En* AT 22, O. 18; — a szóban nyílt hosszú *é* az eredeti, vö. NyK. 31: 105, 206;
- érezni*: *ereznec* AT 66, 81, *erezzüc* AT 105; — hosszú nyílt *ê*-vel másutt is, vö. NyK. 31: 106, MNy. V. 390; —
- érzékenység*: *erzékenség* AT 16, *erzékenségit* AT 16, egyszer *erzékenségett* AT 16; ez utóbbiban a második *e* hibásan van írva; — vö. *érezni*;
- érteni*: *ertenī* AT 68, 89, *ertenōnc* AT 16, 44, 53, *ert* AT 15, *ertnec* AT 66, *erti* AT 40, O. 8, *ert'üc* AT 19, *ert'üc* AT 7, 24, *ertheti* AT 17, 69, *erthett'üceké* AT 16, *erthetōnc* AT 107, *erts* AT 37, *ertsōnc* AT 73, *ertse* AT 11, *ertsed* AT 15, 33, *ertsüc* AT 5, 47, 68, 89, 96, 108, *ertettel* AT 16, *ertettüc* AT 98; egyszer nagybetűvel *Ert'üc* AT 107; — nyílt hosszú *ê*-vel másutt is, vö. MNy. V. 390, NyK. 31: 106, Nyr. XVIII. 315.
- értelem*: *ertelem* AT 15, 16, 17, 20, egyszer nagybetűvel *Ertelme* AT 86; hosszú nyílt *ê*-jéről vö. *érteni*;
- és* (et, und): *es* O. 1, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 12 stb., AT. 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10 stb., stb.; egyszer ÆS AT 1, egyszer meg *es* O. (czimlap); — másutt is nyílt hosszú *ê*-vel, vö. NyK. 31: 106. Itt jegyzem meg, hogy az *is* kétszer *és* (O. 2. 4, vö. NyK. 31: 210, Nyr. XVIII. 315, XXVI. 406), máskor mindég *is*.
- ez*: *ez* AT 45, *écképpen* AT 110, *écképpen* AT 108; — más esetekben állandóan *ez*. A szóra vö. NySz., e szerint nyílt

- e-vel a Bécsi és Münch. kód.-ben is, továbbá Nyr. XVIII. 310, e szerint Komjáthynál *ez* = *ez*. — Ma a szóban rövid nyílt *e* van.
- fél*: acket *fel*nec AT 99, valamell'ic *fel* AT 99; — hosszú nyílt *ê*-vel vö. MNy. V. 390, NyK. 31 : 106; Nyr. XVIII. 315.
- féle*: *effele* O. 2, 3 (kétszer), AT 31, 38, 46, 74, 76, 95, 109. *effélet* AT 52, ef *feléuel* AT 90, *effelec* AT 26, *effelec* AT 52, három *fele* AT 97, két *fele* AT 73, 75, nég *fele* AT 47, *affelére* AT 52; — hosszú nyílt *ê*-vel (szó végén zárt *e* vö. MNy. V. 390, NyK. 31:106, 221);
- fenék*: *fenecnec* AT 67, *fenecere* AT 67, 68, 69; — hosszú nyílt *ê*-je valószínű a *feneke*, *feneketlen* stb. alapján.
- ganaj*: *ganenac* AT 54; nyílt hosszú *ê*-je kétes;
- gém* (reiher): *ghem* O. 6; nyílt hosszú *ê*-vel, ellenben *gém*: *gím* (hirschkuh) zárt *é*-vel;
- gyengébb*: *gengebben* O. 6, 8; — *é*-jéről lásd a »Ragozás, képzés« fejezetet;
- hét*: *het* AT 108, *tizenhet* O. 3; minden *het*be (woche) AT 40; — nyílt hosszú *ê*-vel vö. MNy. V. 390, NyK. 31:97;
- Illés*: *Illés* O. 23; lat. *Elias*-ból; valószínű, hogy nyílt hosszú *ê*-vel;
- innét*: *innét* AT 9, 12, 30, 41, 69; — *é*-jéről vö. Ragozás, képzés;
- ismerni*: *esmerd* AT 13, *esmerte* AT 18, *esmeri* AT 18, *esmeriéc* AT 29; azonban mind az AT-ban, mind pedig az O.-ban sokkal többször van *esmerni* vö. O. 2, 3, 6, 7, 16 stb., AT 8, 9, stb.; — nyílt hosszú *ê*-jéről vö. MNy. V. 391, NyK. 31 : 203;
- ismeret*: *esmeretét* AT 3, máskor *esmeret*, vö. *ismerni*;
- ismét*: *esmet* AT 3, 6, 21, 22, 24, 74, 80, 95; az O.-ban *Es meg* (23 l.); — *é*-jéről vö. *még* és Ragozás;
- jövendő*: *iiuendõre* AT 24; máskor mindég *iiuend* — (AT 69, 76, 80, 87, O. 23); vö. a régi nyelvben *ánd ênd* Nyh³ 111, MNy. V. 395.
- kedig*: vö. *pedig*;
- felkelni*: fel *kél* O. 13; valószínű, hogy zárt hosszú *é*, vö. ffel *kyl*, *külés* NySz., de *kéj*: *kelj* MTSz.;
- kérdeni*: tanáts *kerdeni* AT 109, meg *kerdette* AT 109, *kerdi*

- AT 33, *kerdenéd* AT 5; — nyílt hosszú *é*-vel vö. MNy. V. 390, NyK. 31 : 106;
- kérdés*: *kerdés* AT 16, 37, 45; vö. *kérdeni*;
- keresztény*: *kereszt'en* O. 12, 16, AT 2, 5, 8, 13, 14, 19, 20, 24, 25 stb., stb.; kétszer KEREZT'EN O. 13, 20; *kereszt'en-nül* O. 21; — nyílt hosszú *é*-vel vö. NyK. 31 : 203;
- keresztényi*: *kereszt'eni* AT 21; vö. *keresztény*;
- kereszténység*: *kereszt'enség* AT 89, 102; vö. *keresztény*;
- kés*: *eles kes* O. 4, *kes* O. 7; — nyílt hosszú *é*-vel vö. MNy. V. 390;
- két* (duo): *ket* O. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10 AT. 3, 5, 9, 13, 14, 15, 16, 21 stb. stb.; egyszer nagy betűvel KÆT O. 9, kétszer KET O. 11, AT 86, egyszer *ket* AT 59; — *kétszer* O. 5, *kétképpen* AT 90, 111; — nb. *kettő* állandóan mindkét műben *kettő* O. 8, AT 88, 98, 108 stb.; — a *két* szó hosszú nyílt *é*-jéről, vö. MNy. V. 390, NyK. 31 : 107;
- kétes*: *ketes* vag AT 24; vö. *két*;
- kételkedni*: *ketelkeggjel* AT 83, *ketelkeggjel* 13, de *kételkeggjel* AT 87; *ketelkeggönc* AT 84, 85, de *ketelkedő* AT 24, *ketelkettetic* AT 24; vö. *két*;
- kétség*: *ketség* AT 10, 12, 13, 14, 29, 34, 38, 54, 77, 87, 94, 99, 103, *ketsey* AT 83, 87; de *ketség* AT 8; *kétséges* AT 94; — vö. *két*;
- kéz*: *kezze* AT 51; hosszú nyílt *é*-jére vö. MNy. V. 390, NyK. 31 : 107, 206; Nyr. XVIII. 315.
- közép*: *közebbe* O. 6, *közebben* O. 6; hosszú nyílt *é*-jéről I. MNy. V. 391;
- levél*: *leuel* AT 106, *leuel* nélkül AT 102, *leuel* nélkül AT 103; egyszer *leuel* O. 7; ragozásban *leuelét* AT 106; nyílt hosszú *é*-jére vö. MNy. V. 391, NyK. 31 : 203;
- Málé*: szent *Matenál* AT 87; nb. a latinban is *Matthei* = *Matthaei*; nyílt hosszú *é*-jéről lásd fentebb;
- még* (noch, adhuc): *meg* O. 6, 21, AT 13, 33, 42, 44, 48, 58, 67, 70, 71, 77, 80, 82, 84, 107; — nb. a *még* ~ *míg* (quoad, dum) = *mîg*: *es mîg* ez világ lesz AT 74; — a *még* (noch, adhuc) *é*-jéről lásd a Ragozást és NySz. *meglen* Sylv.-ból, Nyr. XVIII. 315 *megh* Komj.-ból;
- metélés*: *metelés* O. 17, AT 95, 100 (háromszor); hosszú nyílt *é*-jére vö. MNy. V. 391, NyK. 31 : 203;

- metéletlenség*: *metéletlenség* O. 17; vö. *metélés*;
metélkezni: kőrnül *metélkezne* AT 100; vö. *metélés*;
mezítelen: *mezítelen* O. 25, máskor *mezítelen* O. 24, 25; itt az
 e rövid nyílt e-t jelölhet, vö. MTsz.: *meztél*-láb;
mienk, *miénk*: *mienkis* AT 54, *miencben* O. 7; — é-jéről lásd a
 Ragozást.
 -nál, -nél; vö. -nél;
nehéz: *nehez* AT 16; hosszú nyílt é-jére vö. NyK. 31 : 203;
nehézkés: *nehezkes* AT 106; vö. *nehéz*;
nekem: *nekem* O. 5, 24, *teneked* O. 15, AT 18, 34, *neki* O. 24,
 25, AT 45, 104, *nekönc* O. 10, 13, AT 19, 56, 66, 70, 87, 88,
 110, *nektec* O. 24, 25, AT 56, 110, *nekie* O. 25, AT 45,
 109; — mind a két műben sűrűn fordulnak elő a *nekem*,
neked, *neki*, *nekönc*, *nektec*, *nekie* alakok is; — eredetibb
 hosszú nyílt é-re vö. MNy. V. 393, NySz., MTsz.;
 -nél: *ezeceñel* O. 16, *Istennel* AT 29, 70, *kereszteneceñel* AT 40,
özuegségñel AT 50, *szentñel* AT 66; — nyílt hosszú é-vel
 vö. NySz., MNy. V. 393;
nélkül: *nekül* O. 19, 22, AT 19, 27, 29, 34, 36, 38, 49, 55, 58,
 63, 83, 87, 102, 103, 106, *annekül* O. 1, *minekül* AT 84;
 azonban: *nekül* AT 3, 4, 8, 10, 12, 88, 89, 103, 107;
 nyílt hosszú é-jére vö. MNy. V. 393, NySz., Mtsz.;
 -nemű: semmi *nemű* AT 27, 34, 54, *minemű* AT 105, 107;
 egyszer *minemű* O. 6; — vö. MNy. V. 390; a szóban zárt
 e van, a mely hosszú is lehet ez alakban;
név: *newne* AT 61, *neuel* (:névvel) AT 27, 61; más helyzetben:
neuen AT 30, 36, *neuet* AT 35, 36, *neuebe* AT 30, *neuét*
 O. 11, 22, *neued* O. 12, *neueben* O. 13, 14, *neuemet* O.
 22; — nyílt hosszú é-jére vö. MNy. V. 390, NyK. 31 : 107;
onnét: *onnet* O. 12; vö. innét és a »Ragozás«-t;
örökké: *öröcke* O. 15, 16, AT 22, 74, 92; — é-jéről l. a »Rago-
 zás«-t;
övé: *üue* O. 11, AT 39, *üuet* AT 44, *üueuel* AT 45, *üueiuuel*
 AT 98, *üuee* O. 20, *üueinec* AT 71, *üueit* AT 72, *üueibe*
 AT 74; — é-jéről l. Ragozás, képzés;
pécsét: *petsset* AT 32, 43, 93, 94, 95, 97, 98, 101, 102, 103, 106;
 egyszer PETSÆTINEC AT 1, egyszer PETSÆTirül AT
 93; nyílt hosszú é-jéről MNy. V. 391, NyK. 31 : 204, 213,

- pécsételni*: *petsetell'üc* AT 83; vö. *pécsét*;
- pécsétes*: *petsetes* AT 106; vö. *pécsét*;
- pedig*: *kedeg* AT 2, 4, 7, 8, 9, 11, 13, 15, 18, 21, 22, 25, 27, 33 stb. stb., egyszer *kédeg* AT 25; — az O.-ban állandóan *kedig* (vö. O. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 19); — *é-jéről* l. a »Ragozás«-t.
- pre-*: a lat. *prae-* igekötős szavakban: *predicálásából* AT 108, máskor állandóan *pre-*, pl.: *predicál-* AT 23, 31, *predicátor* AT 88, 102, 108, *predicalas* AT 108, *predicacio* AT 95; ugyanigy: *predáll'ad* AT 48, stb.; a lat. *ae* nyílt *e*, *ê* ejtéséről lásd fentebb;
- pellengér*: *perenger* AT 19, — nyílt hosszú *ê-jéről* l. MNy. V. 391;
- rez*: *rez* O. 8, *rezből* AT 38; — hosszú nyílt *ê-jéről* l. MNy. V. 390, NyK. 13 : 107;
- sěnki*: *senki* AT 5, máskor mindég mindkét műben *senki*;
- szék*: ab biro *székiben* is AT 28; az O.-ban: *szekibe* (O. 24); — hosszú nyílt *ê-jére* vö. MNy. V. 390 (nb. ugyanitt a *székely* is *szêkel*);
- szülő*: *szüleidet* AT 45; vö. a MNy. V. 392 lapján: *ideje, esztendeje, menyeközeje*, Komjáthinál *zulek* (= szüleim) Nyr. XVIII. 315 és a »Ragozás«-t;
- té* = *t* betű: *tet* O. 5 (tárgyrag); vö. *zé* és a »Ragozás«-t;
- térni* (= férni, MTsz., NySz., Szinnyei Nyh³): am mi bűnös születtőnc ortzánra soha nem *ter* AT 63, ortzánra nem *ter* AT 79; — hosszú nyílt *ê-jére* vö. MNy. V. 390, 391, NyK. 31 : 108;
- térd*: *térdre* AT 39; hosszú nyílt *ê-jére* vö. MNy. V. 390, NyK. 31 : 108;
- teremteni*: *teremtet* az ű fiánac általa AT 6; máskor mindég *teremt* —; az első szótagbeli *e* rövid nyílt *e*;
- tied*: *tięd* AT 66, egyszer TIED AT 92; — *é-jéről* lásd »Ragozás, képzés«;
- töredelmes*: egyszer *törödelmesség* AT 25, máskor *töredelmes* AT 14, 99, stb.; itt az *é* hiba lesz, az *-s* képző előtti *e* rövid zárt *ë*;
- üdvözítőnk*: *üduözitenc* O. 1, 20, AT 18, 19, 22, 32, 37, 38, 44, 46, 47, 50, 51, 66, 67, 68, 69, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 84,

103, 104, 112; egyszer VDVÖZITÆNC O. 12; — ragozása ez: *üduözítő* AT 61, *üduözítőm* AT 60, *üduözítőd* AT 64, *üduözítőie* AT 74—75, 99, *üduözítőnc* AT 62, 100, *üduözítőie* AT 61; — nb. más esetekben a birtokos személyragozásban is, meg az igei ragozásban *-onk*, *önk* (esetleg *-enk*: *ölnenc* AT 97) az alak, sohasem *-enk*;

-vá, vé: *vö*. Ragozás, képzés;

vele: *vele* O. 17, 21, 22, 24, AT 28, 32, 38, 64, 82, 100; *velec* (= *velük*) AT 15, 25; — máskor: *velönc* AT 19, 86, *veletec* O. 16, *velec* O. 16, egyszer *velec* (= *velük*) AT 25; — a *vele* hosszú nyílt *é*-jére *vö*. MNy. V. 393: *vélem, véle, vélek*, NyK. 31 : 108: *véle*, MTsz. *vel-*, *vél-* szónál;

vetni: at törödelmesség . . . megöl cárhozat pocolra *vet* AT 14; — máskor mindég *vet-* mindkét műben. A szóban nyílt *e* van, a mely hosszú is lehetett (*vö*. Heltaiból *vet*, Jord. K-ból *vetveen*, *vetöt* NySz.-ban, *vet*, *vét* MTsz, Heltaiból Budenz idéz *vetni*: adókat *vét*, a'tanérről *vét* önnem MNy. V 390);

vezér: *vezer* AT 12, *vezerönc* AT 6; egyszer: *vezerönc* AT 12; — hosszú nyílt *é*-jére *vö*. MNy. V. 391, NyK 31 : 204;

vezérlés: *vezerlését* AT 19; *vö*. *vezér*;

zé = *z* betű: *zeuel* O. 10, *zet* O. 5; — *é*-jére *vö*. *té* és a »Ragozás«-t.

B) Ragozás, szóképzés.

1. *-nal, -nel*: *innel, onnel* (*vö*. Szavak és Szinnyei, Nyh³ 133);

2. *-nál, -nél*: *ezecnél, Istennél, kereszteneceél, öznejségénél, szentnél* (l. Szavak *-nél* szónál);

3. *-é, -á, -vá, -vé*: α) *belem, bele, ele (elebb)*; általánosan elfogadott nézet szerint hosszú zárt *é*-vel, *vö*. Nyk. 31 : 207;

β) *bűnössé* AT 8 (kétszer), *emberre* AT 28, 69, *eggűue* AT 94, *Istenecke* AT 56, *öröcke* (l. Szavak), *szeptössé* AT 51, *tökélletesé* AT 9; — mélyhangú példa *fiáá* tészen AT 14; — általánosan elfogadott nézet szerint hosszú zárt *é*-vel (Nyk. 31 : 207), *vö*. azonban Sylvesternél is *kűe* Nyr. 26 : 407;

γ) *addeg, eddeg*, nézetem szerint idevalók: *meg, esmet* (*vö*. Szavak); — az O.-ban állandóan *-ig*: *vö*. *addig, pedig* (l. Szavak közt), *esztendeig* (O. 23). — Általánosan elfogadott nézet szerint *e* rágban hosszú zárt *é* van, *vö*. Nyk. 31 : 207.

4. Itt jegyzem meg, hogy az *-ért*, *-int* ragok állandóan *-ért*-tel (vö. *azért* O. 1, 5, 6, 7, 9, 10, *dologért* O. 1, más példák: O. 2, 3, 11, 14, 17, 19, 20, 22 stb., *azért* AT 1, 3, 4, 6, 7, 8 stb.), *-ént*-tel (vö. *szerént* AT 5 stb.) vannak.

5. A szóvégi *-e* képző, képzőszerű jel vagy rag előtt: *ghedeletket* O. 24 (más szavakban *ē*: *igécből* AT 7, *igéc* AT 9, *ighécben* O. 4, 9, *ighéket* O. 5, 6, 6 stb., néha egyszerű *e*: *ighecben* O. 5) | *szüleidet* AT 45 (vö. Szavak) | *misét* AT 31, 105 (alanyes. *mise* AT 104), *tét* O. 5, *zet* O. 5 | *misébe* AT 43, 67, 71, 102 | *pin-czében* AT 107 | *misénec* AT 97, 104 | *szerentsenek* AT 90 | *szerentséért* AT 105 | *ighétskerül* O. 9 | *üdüözitenc* (vö. Szavak), *fengeie* (= zsengeje) AT 81, *miséieert* AT 49, *szerentséiecc* AT 20 | *ígengebben* O. 6, 8 (vö. *elebb*). — Ezekre vö. MNy. V. 392—393.

6. Képzők: α) *-ál*, *-él*: *metelés*, *metéletlenség*, *metelkeznek* (l. Szavak közt);

β) *-é*: *czászáret* AT 45, *emberet* AT 29, *földé* AT 68 (két-szer), *Istenet* AT 29, *kerezteneke* AT 81, *Christuse* AT 27, *kie* AT 92, *pape* O. 10, *senkiet* AT 49 || *tiel*, *mienc*, *űue* (l. Szavak közt).

γ) Hibás jelzés *törődelmesség* (l. szavak), kevésbbé az: *mezi-telen*, *jövendő* (l. szavak).

δ) A többi képző közül *-ás*, *-és*, *-ság*, *-ség*, *-mány*, *-mény* magashangu alakjukban állandóan *é*-vel (esetleg *e*-vel). A *-nyi*-nek *-nyi*-, *-na* és *-né* (vö. *valamennén* O. 10, *men'e* AT 8 stb.) az alakja.

7. Igeragozás:

α) Indic. praes.: több. 1. sz. egyszer *érenc* O. 6, máskor állandóan *-önc*, *-űnc* a rag (vö. üdvözítő).

β) Ind. perf.: *éheztel* O. 25, *megértettel* AT 16, *megőriztel* O. 14, *kereztelkettel* AT 94, *kereztelkedtel* AT 103; nyílt hosszú ére vö. MNy. V. 392, TMNy. 896; — ellenben *tüttéec*, *tüttéec* O. 25 (négyyszer), *kértéc* AT 89, *kerghettéc* O. 20, *megesmerhettéc* AT 5, *bę tóttéec* O. 10 *vüttéc* AT 43, *vötték* AT 42, *szerzettéc* AT 42, 43, 82 stb. — A tárgy. ragozás 3. személye *é*-jére vö. NyK. 31 : 221.

γ) Ind. praet.: Tárgyas ragozás: *enyeztelé* AT 28, *erössite* AT 100, *megesmeré* O. 22, *jelenteki* AT 24, 30, *kére* O. 23 (két-szer), *tell'esité* AT 55 (kétszer), *téue* AT 104, *tűue* AT 55, meg

tőue AT 28, *visele* O. 19, *viue* AT 70; — egyszer el *veté* AT 82. — E példákra vö. Sylvesternél: el *ueszte*, *rekezte*, *tiue*, *vive* (=vevé), *tiuek* Nyr. 26 : 406, 408.

Ikes ragozás: egyes 3. szem.: *adatec* O. 19, AT 69, *alozec* AT 96, *bizec* O. 22, ki *esec* AT 4, *esec* 7, meg *feszittetec* O. 12, *fogontatec* O 12, AT 62 (egyszer: FOGONTATEC AT 62), *gótretec* AT 64, meg *kereztelkedec* AT 103, *kénzatec* O. 12, AT 64 (egyszer KINZATEC AT 64), *származec* A T103, *születec* O. 12, AT 4 (egyszer SZVLETEC AT 63), el *temettetec* O. 12, AT 64, 65, 67, 69, *vétkezec* AT 7. — Vö. Sylvester: *haraguvek* Nyr. 26 : 406 —

Az alanyi, illetve ikés ragozás egyéb példái: *valéc* O. 24 (négyyszer), 25 (háromszor), *acaréc* AT 2, *chezém* O. 24, 25, *enghede* O. 19, *engede* AT 55, *iüve* AT 59, *szenuede* AT 26, 64 stb., *emlekezénc* AT 6¹ *iüuétéc* O. 24. — Ezekben az utóbbi esetekben zárt hosszú *é* van, vö. Nyh³ 110, TMNy. 626; adatok találhatóak Nyk. 31 : 207, 218, 219.

δ) Feltételes mód: Tárgyas ragozás: *jelentene* AT 22, *tenne* AT 100, *keresne* AT 31; vö. Sylvesternél: el *vennek*, *küuetnek* Nyr. 26 : 406 || Ikes igék: *bizne* AT 100, *esne* O. 7, *kereztelkednekis* AT 103 || — Ellenben: *kerdenéd* AT 5, *költénél* (sic!) AT 52, *költénénc* AT 39, *félhetnénc* AT 61, *itélnénc* AT 31, *esmernénc* AT 31, *tehetnénc* AT 48, *tennénc* AT 31. — Vö. MNy. V : 393: *beszекnél*, NyK. 31 : 208, 219, Nyr. 18 : 315. TMNy. 630. Nyh³ 111, 128, 129.

ε) Felszólító mód: *czelekeggél* AT 66, *essel* AT 13, *eskeggél*² AT 37, hoǵ meg esmerd bünös voltodat meg *fel'emlel'* AT 13, *ketelkeggél* AT 83, *ketelkeggél* 13, *kételkeggél* AT 87, egyszer *megemlekezze* O. 11. — Vö. MNy V. 392—393, TMNy. 596, Nyh³ 122. — Ezzel szemben vö. *dítsérietec* O. 15, *higgétec* O. 22, AT 104, *keressétec* O. 20, *kêriétec* O. 22, 23, *éttózzétec* fel AT 7, *szeressétec* O. 16, 16, 17, 20, *tegétec* O. 16, 20, AT. 27, 104, *viselétec* O. 17, *vegétec* AT 104. || meg *esmeriéc* AT 29, meg *enhitséc* AT 19; — egyszer meg *büntessec* AT 4; — *botsátasséc* AT 50, *böuelkeggéc* AT 10, *czelekeggéc* AT 91, el *hatalmazzéc* AT 86,

¹ AT 4 : »de az hasonlatosságból az eredendő bűnnek miatta ki *esec* miis miniaian ű benne«. Talán ki *esénk* h. sajtóhiba.

² Az eredetiben így van; az akad. kiadásban: *eskeggél*.

hiuolcoggéc AT 69, *hirdetesséc* AT 85, *hizelkeggéc* AT 79, *esmer-tesséc* AT 85, *predicáltasséc* AT 85 (kétszer), *szenteltesséc* AT 85 [kétszer], O. 12, SZENTELTESSÉC AT 85, *szenteltesség* AT 85, *vralcoggéc* AT 85, 87 : — egyszer *vralcoggec* AT 70, *eléggégéc* AT 45, *esmertesséc* AT 85, *tizeltesséc* AT 26, alá *vettesséc* AT 45; — vö. NyK. 31 : 220

8. A birtokos személyragozásban az irodalmi *é* helyén Dévai műveiben is állandóan *é* van, pl. *beszédéhez* O. 1, *testében* O. 2, *lelkében* O. 2, *ereiét* O. 3, *eszébe* O 6, *teremtőibe* O. 12, *elméiében* O. 16, *elmédből* O. 16, *udeiénn* O. 22 stb. részében AT 5, *képére* AT 4, *ideién* AT 8 stb. stb.

9. A *-ván*, *-vén* igenévben a magashanguaknál állandóan *-vén* : *hiuén* AT 34, 54, 95, 105, *esuén* AT 78. *kőnőrüluén* AT 57, *végezuén* AT 43, *véuén* AT 105, egyszer *hiuen* AT 110.

* * *

Munkácsi Bernát kimutatta (NyK. 25 : 173), hogy a magyar tőszótagbeli *é*-nek eredeti kétfélesége világosan visszatükröződik a legközelebbi rokonyelvekben is, melyek azt tanúsítják, hogy az *é* azon esetekben, melyekben történeti fejlődését tisztán láthatjuk, kezdettől fogva nyílt hang (ä) s hogy hasonlóképpen az *e* is zárt, sőt részben valószínűleg a mai foknál is zártabb (azaz *i*) volt mindenkor. A mit már most így nagyjában a rokonyelvek igazolnak, kérdés, mikép igazolják ezt jövevényszavaink. Latin jövevényszavainkról már volt szó.

Török eredetű jövevényszavaink közül a magyar nyelvtörténetben hosszú nyílt *é*-vel vannak a többi közt a következők: *szék* (l. Szavak), *szél* (ventus, vö. NyK. 31 : 107), *térd* (NyK. 31 : 108), ellenben zárt hosszú *é*-vel hangzottak és hangzanak *érni* (Nyr. 31 : 95), *kép* (: imago, NyK. 31 : 97), *késni* (NyK. 31 : 98). Ez a kétféle eredet¹ a magyarban kétségtelen, s mégis mit látunk? *Gombocz* Z. rendkívül gondos összeállításában (vö. Honfoglaláskori török jövevényszavaink Bpest 1908) azt olvassuk, hogy mind az *érni*, *késni*, *kép* szavak, mind pedig a *szék* és a *szél* török nyelvi megfelelőiben tör. ä, azaz nyílt *e* hang van. A *térd* szóban meg épen tör. *i*-ből valónak látszik a régi m. *é*.

¹ E török eredetű szavakban a vokális a magyarban nyúlt meg.

Hasonló magyarázatlan dolgot találunk német eredetű jövevényszavaink közt is. Ezek között is vannak, a melyek a magyarban *ê*-vel (vö. *êrez* NyK. 31 : 105, *pêlda* NyK. 31 : 107, *zêmes* MNy. V. 391, *zsêmbes* MNy. V. 390), és *é*-vel hangzottak (vö. *erszény* NyK. 31 : 102, *lêlah* NyK. 31 : 98, *szek-rény* NyK. 31 : 103 stb.), s a melyek ma az irodalmi nyelvben *é*-vel vannak. Így van ez a német eredetű magy. *-ér* végű szavakkal is. Ezek egy része a régi magyarban *-êr*-rel, más része *-ér*-rel hangzott; *-ér*-rel hangzók: *czêgêr* (l. Szavak), *fûllyêrke* (MNy. V. 391), *hóhêr* (MNy. V. 391, NyK. 31 : 203), *prengêr*, *pelengêr* (l. Szavak) stb.; *-ér*-rel hangzók: *gallér* (NyK. 31 : 102, vö. *Kluge* EtWb⁶, idegen szó), *pánczél*, eredetibb **pánczér* (NyK. 31 : 103, vö. *Kluge* EtWb⁶, idegen szó), *tányér* (NyK. 31 : 104 aligha német közvetítés, vö. *Kluge* EtWb⁶ teller) stb. Ez *-ér*-végű szavakról az volt a régi nézet, hogy »e szótag mennyiségében a német szótag (a képző ófn. *-âri*, kfn. *ære*) eredeti mennyisége van megőrizve Csakhogy a képző vocalisa eredetileg rövid volt csak az ó-felnémet korszak folyamán kezd e . . . vocalis meg nyúlni De azért az ófn. *-ari*, kfn. *-ere* képző vocalisa még a mellékhangsúly hatása alatt sem nyúlik meg következetesen, csak annyit mondhatunk, hogy rövid tőszótag után sokkal ritkább a képző hosszú vocalisa, mint más esetekben« (vö. Akadémiai Értesítő 1896 VII. 580—592: *Petz* Gedeon: A hangsúly a germán nyelvekben). *Petz* Gedeon, a kitől e szavakat idéztük, azt tartja, hogy a hosszú vokálisnál »nem szólhatunk minden esetben és feltétlenül a német nyelvbéli hosszú hangzó megőrzéséről, hanem alkalmasint itt is a mellékhangsúly nyújtó hatásával van dolgunk«. E magyarázat elfogadható, azonban ki kell emelnünk, hogy *Petz* a magyar vocalis minőségéről nem szól. Nem említi, hogy a magyarban nyílt *ê*- van *czêgêr*, *fillêr*, *hóhêr*, *pel-lengêr*, szavakban, ellenben zárt *é* a *gallér*, *pánczél*, *tányér* szavakban. A kfn.-ben a *goller*, *vierer*, *zeiger*, *pranger* zárt és rövid *e*-vel hangzik (vö. Akad. Ért. VII. 590), ezzel pedig a magyar nyelvtörténet adatai nem egyeznek.

Áttérek már most a szláv jövevényszavakra. Szláv jövevényszavaink közül zárt hosszú *é*-vel vannak a többi közt a következők *beszéd* (NyK. 31 : 101; *besêda*), *derék* (NyK. 31 : 101, 204, 209 *drêkz*), *ebéd* (NyK. 31 : 101: *obêdz*), *lepény* (NyK.

31 : 103), *méh* (uter, vulva, NyK. 31 : 98, O. 13: *měchz*), *né-ki*, -mely (O. 2. 9, 6: szláv *ně-*, vö. *někzto*), *néma* (NyK. 31 : 99: *něms*), *német* (vö. Münch. K.; szláv *němco*), *széna* (NyK. 31 : 100: *sěno*), *szövetnek* (NyK. 31 : 104: *světníks*), stb.; sok olyan szláv eredetű szavunk van, a mely a szláv *ě* helyén a magyarban zárt hosszú *é*-t tüntet fel, a mely azután a magyar nyelv hangtörvényei szerint sok esetben *i*-vé, *i*-vé lett (vö. magy. *kén* ~ *kín*, *kéván* ~ *kíván* stb., szláv jövevények közt *püls*, *ritka*, *zsülip* stb. vö. Mikl. Slav. El. 9, 10. l.). — Vannak azonban esetek, de ezek sokkal csekélyebb számban vannak, hogy a szláv *ě*-ből a magyarban *e* (esetleg rövid nyílt *e*) lett (vö. Mikl. Slav. El. 10). Ilyen példák többek közt: *czél* (l. szavak), *péñz* (NyK. 31 : 107: *pěñezv*), *veréb* NyK. 31 : 204, alapalak **vorb-*; valószínű **verb-*: **vrěb*-is), *véka* (NyK. 31 : 108, vö. t. *viecha*), *pecsét* (NyK. 31 : 204, MNy. V. 391: e szóban csak szláv szempontból van eredeti *ě*, a mely már a szláv alapnyelvben *ia*-vá lett, tehát a m. *ě* tulajdonkép *-a*-ból való (*pečats*) hangzóilleszkedéssel.¹ Hasonló esetek: *keresztjén* (: krestjan), *vitéz* (*vitezs* NyK. 31 : 204, MNy. V. 391, de *péntek* NyK. 31 : 99: *pětsks*), s talán a *cseléd* szó is (*čeljad*).

A felhozott példákból annyi világos, hogy a szláv *ě*-nek a magyar szavak többségében hosszú zárt *é* felel meg. Igen ám, de az ósszláv *ě* hosszú nyílt *ē* volt, s az maradt meg a szláv nyelvek szétválása után is. Ma is több szláv nyelvben az *ē* helyén nyílt *e*-féle hangok vannak. Az óbolgár nyelvemlékek *ě*-je kétségtelenül nyílt *ē*, a mai bolgár irodalmi nyelvben is nyílt *e* ejtés van (vö. *Weigand*, Gramm. der bulg. Spr., más nyelvjárási megfelelésekről vö. *Vondrák*, Vergl. Gram. I. 66 stb.); a szlovénben s részben a kaj-horvátban azonban (vö. Arch. XXIX. 307) az ósszláv *ě*-nek ma általában zárt *e*, *é* stb. megfelelői vannak. A szlovén *é*-k *e* zártsága, valamint a magyar nyelv szláv jövevény-szavainak *é*-je (> ó-bolg. *ě*-ből) volt az oka annak, hogy *Miklosich* az ó-bolg. *ě* hangot *é*-nek olvasta (vö. *Miklosich* Vergl. Gr. I. 47).

Minthogy a szlovén *é*-k zártságát újabb fejleménynek tartják s azt állítják, hogy egykor a szlovénben is (mikor? X. száz.?) nyílt hosszú *ē*-k voltak *e* hangok, s a bolgárban is nyílt *e*-k

¹ *Bécs* (MNy. V. 390), *szemét* (MNy. V. 390): *szemets*; ez utóbbiban a nyúlás analógia útján a magyarban történt meg.

vannak, kérdem, hogyan lehet ezt a látszólagos ellenmondást megmagyarázni. E lap hasábjain mind az itt felvetett kérdésre nem akarok megfelelni; céloom csak az volt, hogy kimutassam, hogy *Dévai* műveiben az *e* az esetek legnagyobb részében a nyílt hosszú *ê* hang jele.

A *e* betűtípus vizsgálatából azonban azt is tanultuk, hogy a jegyet a magyar erasmisták hozták be a magyar irodalomba, nyomtatványokba. A külföldi erasmisták e jegyet a lat. *ae* jelzésére használták; ez a használat szorosan összefügg az erasmistáknak azzal a törekvésével, hogy ők a latin nyelvi kiejtést javították. Magát az *e* jegyet X—XII. századi emlékekből vették.

* * *

Áttérünk már most az »Orthographia Vngarica« egyéb sajátosságainak méltatására.

Az »Orthographia Vngarica«, mint már *Révész* s utána valamennyi kutató megjegyezte, célja nem az volt, hogy az embereket a magyar szavak helyes írására, hanem az, hogy a szentírás megértése szempontjából a magyar írásra és olvasásra tanítsa. Szóval afféle abéczés könyv ez, kiegészítve néhány legszükségesebb hittani tudnivalóval. Kétségtelen azonban az is, hogy a magyar helyesírás története szempontjából az Orth. Vng. az első emlék, a mely a magyar helyesírás néhány szabályát pontokba foglalja. E pontokba foglalás alkalmával igen szépen kitűnik, hogy *Dévai* milyen jól ismerte a korabeli, XV. XVI. századi magyar kéziratokat. Így pl. mikor a *cs* jegynek L formájáról szól,¹ vagy a mikor az *è* jegyről beszél. Az Orth. Vng. tehát a helyesírás szabályainak első emléke, s mi ép azt akarjuk megállapítani, hogy a magyar helyesírás történetében mi ez emlékek az értéke.²

A magyar helyesírást kettős szempontból kell tárgyalnunk. Az egyik paleografiai, illetve grafikai, a másik jelöléstörté-

¹ Vö. Tüz. Magy. Nyelvt. 203; így ír a Bécsi-, Münchener-, Guary-Peer-, Vitkovics-, Nádor-, Székelyudvarhelyi -cod., I. *Zolnai* Nyelveml.

² A magyar helyesírás történetét csak úgy lehet jól megírni, ha mi a nyelvtanírókon kívül külön foglalkozunk minden egyes régi emlék, régi író helyesírásával (fontosak *Károlyi* Gáspár, *Molnár* Albert, *Veresmarti*, *Pázmány* Péter stb.); a helyesírás szabályainak emlékeire a nyelvtanokon kívül a következők veendőek figyelembe: *Pesthy* Gabriel jegyzete az *a*-ról Nomencl., *Molnár* Albert 1604. évi szótára magy. lat. részének előszava, *Galeotto* M. jegy-

neti. A paleografiai-grafikai szempont fontosságára idézem *Krumbacher* K. szavait, a ki azt mondja, hogy »man wird einmal den Versuch wagen dürfen, allein an der äusseren Form und den dekorativen Beigaben der . . . Schriften, wie auch an der Beschaffenheit der Schreib- und Beschreibstoffe, das Auf- und Niedersteigen und die Eigenarten der geistigen Bildung und der künstlerischen Strömungen der Zeiten und Völker darzulegen«. (Beilage zur Allg. Zeit. 1907. N° 221, S. 383). Ebből is következtethető, hogy a betűk alakjának is van története s a paleográfia tudománya meg is különböztet különböző betűtípusokat. E betűtípusok ismerete ránk azért fontos, mert meg kell határozunk, hogy a magyarság legrégebb latin betűs írása paleographiailag mely nép latin betűs írásával egyezik meg, mert ily egyezés alapján kétségtelen, hogy az egyező betűkkel bíró nép volt az írástanító, kereszténységre térítő.

A másik szempont jelöléstörténeti. Nekünk azt kell vizsgálnunk, hogy a magyar hangokat különböző helyzetekben különböző korokban hogyan jelölték. E második szempont szerint vett tárgyalásban aztán különböző hatásokról tudunk beszámolni, s ezzel nagy szolgálatot teszünk a magyar történeti hangtannak.

Magyar szavakat latin betűkkel először a XI. században jegyezték le; magyar tulajdonneveket pedig görög betűkkel már a X.-ben. A görög betűkkel feljegyzett magyar tulajdonneveket helyesen akkor olvassuk, ha a X. századi görög nyelvi kiejtést vesszük alapul,¹ míg ellenben a latin betűkkel feljegyzett magyar szavak hangértéke megállapításánál ismernünk kell az egyházi latin nyelvnek X., XI. századi kiejtését, mely kiejtés szabályaiban az írott betűnek, a hagyományon alapuló népies kiejtésnek és a különböző korokbeli írók által reformált szabályoknak a vegyü-

zete, *Verancsics* Ant. 1595-ben megjelent szótára előszava, *Tóthfalusi Kis* Miklós, *Tsétsi* J. *Páriz* szótárához mellékelt helyesírási szabályai, *Révai* helyesírási szabályai, a M. T. Akadémia szabályai, a vall. és közokt. min. helyesírási szabályai. A helyesírás történetére vö. Sokféle V. 196, VI. 120, VII. 108, VIII. 20, 39, 64, 65, *Révai* M.: A régi magyar írásmódról (Fol. Hung. 614, M. N. Múz. kéziratár), *Zolnai* Nyelvemlék., *Simonyi—Balassa*: Tüz. M. Nyelvtan 190—210, *Simonyi*: Die ung. Sprache 227—236, *Tihanyi* Gál: Helyesírásunk küzdelmei (Komáromi benzés gim. ért, 1905—906), *Dézsi* L. Magyar író és könyvnyomtató a XVI. században Bpest, 1899. 162, 163. l.

¹ Hasonló eset a góthban, vö. *Streitberg*, *Gotisches Elementarbuch* 49. l.

két kell keresnünk. Kétségtelen dolognak tartom ugyanis, hogy a román nyelvek differenciálódása után többször próbálták a latin kiejtést megjavítani, »klasszikus«-abbá tenni. Valószínű pl., hogy Nagy Károly udvarában nem csak a latin szavak helyesírását tették classikusabbá (vö. Zeitschrift f. deut. Philologie XXXII: 145—173. lap: Das Keronische Glossar stb.), hanem a szavak kiejtését is.

A honfoglalók a Dunán túl lakó szlovéneknél szintén vegyült latin kiejtést és latin betűs írást találtak, melyben olasz hatáson kívül voltak felnémet hatásnyomok is (vö. erre *Melich J.* Szláv jövevényszavaink I. 2. részét). A latin betűs írásban a többek közt a szlovénben (és a csehben) az *sz* és a *z* hangot *z*-vel, az *s*-et és a *zs* hangot *s*-sel jelölték. Ez a helyesírás van a legrégebb szlovén-cseh, valamint a magyar emlékekben is. Régen kimutatták, hogy ez az írás a szlovénben (és a csehben) német, még pedig bajor hatás. Míg azonban én azt tartom, hogy a lat. *s*-nek *š* hangra való lefoglalásában északolasz hatást kell látnunk a szlovénben (csehben és a magyarban), addig az újabb kutatók azt tanítják, hogy az ó-felnémet korszakban a bajor nyelvben a germ. *s*-nek *š*-féle hangzása volt, míg a bajor *-z*- (germ. *t*-ből) *sz*-nek hangzott (vö. *Schatz J.*: Altbairische Grammatik. Göttingen 1907 81—84. l.). Ezek szerint tehát a szlovén (és a cseh) *z* (= *sz*, *z* hang) és *s* (= *s* és *zs*) olasz hatás nélkül a bajorból is megmagyarázható. Nem foglalkozom bővebben e jelenséggel, tény, hogy az ófn. *sk* a szlovénben *šk*-vá lett (vö. *škaf*: schaft, *škârje* = schere, ófn. *scari*, *škôf* = bischof, ófn. *biscof* stb.), a mi tehát legalább elfogadhatóvá teszi magyarázatukat. Egész kétségtelen azonban az *s* és *sz*, *zs* és *z* hangok jelölése alapján, hogy helyesírásunk kiindulásában szlovén eredetű.

Vannak francia¹ és cseh hatások is helyesírásunkban s minthogy az Orthogr. Vng. megértéséhez a cseh hatás ismerete szükséges, bővebben kell szólnunk a cseh hatásról.

Határozottan ki lehet mutatni, hogy a *Husz*-féle cseh helyesírási reform hatott a magyar helyesíráásra.² *Husz* János helyesírási reformja a következő elveken nyugodott: *a*) Az összes kettős

¹ Ilyen a *cs* = *ch*, *s* jele, továbbá az *ny*: *nh* jegye.

² Ezek a cseh helyesírási szabályok ki vannak adva a *Miklosich-Fiedler*-féle »Slavische Bibliothek« Wien 1858 II. kötete 173—197. lapján, czime: »Mistra Jana Husa Ortografie česká«, kiadta A. V. Šembera.

jegyű betűknek a kiküszöbölése, *ch*-t kivéve. *b*) A kettős jegyű betűk helyett egyszerű betűk alkalmazása diakritikus jegyekkel. *c*) A rövid és a hosszú magánhangzóknek megkülönböztetése, a hosszúságot a betű fölé tett vonás jelzi. *d*) Szigorú betartása az etymologikus *y*- és *i*-nek. (Ez a pont csak a szláv nyelvekre fontos; *Husz* t. i. a cseh *i*-nél megakartta különböztetni az *y*-ből és az *i*-ből eredt *i*-t). *Husz* betűsora ez volt: *a, á, b, c, ć* (= *cs*), *d, d̄* (= *gy*), *e, é, f, g* (= *j*), *h, i, í, y, ý, k, l, l̄* (= lengy. *l*), *m, n, ñ* (= *ny*), *o, ó, p, r, ř* (= mai cs. *ř*), *s, ś* (szó elején és szó közepén; szó végén *s*; értéke *sz*), *ś, ś̄* (= *š*), *t, t̄* (= *ty*), *v* és *u* (= *v* és *u*; az elsőt szó elején, a másodikat szó közepén és végén kell írni), *ú, x, ȝ, ȝ̄* (= *zs*), *ch* (= *ch*).¹ Ez a *Husz*-féle helyesírás hivatva volt kiszorítani a régebbi cseh helyesírási szabályokat, a melyenek voltak, hogy a *č*-t *cz*-vel, az *š*-et *s*-, *ss*-sel írták, hogy a palatális mássalhangzókat *y* segítségével *s* a vokálisok hosszúságát kettőzteséssel jelölték.

A magyar helyesírás történetében mind a régebbi, mind pedig a *Husz*-féle cseh hatás kimutatható. A magy. *cs* értékű *cz* jegy pl. határozottan cseh eredetű (vö. *Simonyi*, *Die Ung. Spr.* 229), a magyar *ny*-nek, *ty*-nek, *gy*-nek *ñ*-nel, *č*-vel, *ğ*-vel való jelölése elvileg *Husz*ra vezetendő vissza. Minthogy pedig graphikai szempontból a betűk fölé alkalmazott pontot a vonás váltotta fel, tehát *ny*-nek *ñ*-je helyett *ñ* lett (hasonlóan *ty*, *ly*, *gy*); a palatáliszlást kifejező 'vonáska is végelemzésben *Husz*ra vezetendő vissza.

Az Orth. Vng.-ban már most vannak olyan cseh hatások, a melyek más egykorú vagy közel egykorú emlékeinkben is megvannak, ilyenek:

a) Szó elején *v*-t, szó belsejében és végén *u*-t ír *u* vagy *v* hangértékben, pl. *vta, vram, fogua, iüüétec, oluass, auuag'* stb.

b) A palatális mássalhangzókat a betűfelé tett vonással jelzi, tehát *ñ*-et (= *ny*), *ğ*-ét (= *gy*), *č*-ét (= *ty*), *l̄*-et (= *ly*) ír.

c) A vokálisok hosszúságát vonással jelzi a következő hangoknál: *á* = *á* (e mellett *a, à, â* is), *é* = *é* (e mellett *e, è, ê* is, ez utóbbiról l. feljebb). A többi hosszú magánhangzónál ez az eljárása: Az *ó*-t *o*-val és *ô*-val jelzi (vö. *iôt* 20. l., *valôcnak* is

¹ Vö. *Katužniacki Em.*: Historische Uebersicht der Graphik und der Orthographie der Polen; bécsi Sitzungsber. 99: 947—986.

25. l., *irhatnóc* 5, *mondhatnóc* 2. l.), az *ú*-t általában *u*-val, *v*-vel jelzi, bizonyos ragokban és képzőkben *û*-val (lásd lejjebb), tudomása van azonban arról is, hogy némelyek a hosszú *ú*-t *û*-val írják. Az *í*-t *i*-vel jelzi, tudomása van azonban arról, hogy mások *î*-vel is írják. Itt jegyzem meg, hogy az *i* jegy *Dévainál* *j* hangot is jelent. *Dévai* ugyanis a *j* hangot állandóan *i*-vel írja (*iól iam-bor* stb.), kivéve azt az esetet, a mikor a *j* az előtte való vokálissal diphthongust alkot, ilyenkor *y*-t ír; pl. *vay*, *hiy* (és *hiya*), *rayta*, *vy* (= új), *Jaj*, *tulaydon* stb. A *j* jegy csakis *i* hang utáni helyzetben fordul elő: *mijs* (= mi is), *tijs* (= ti is), *hijába* stb. — Az *ö* és *ő* állandóan *ó* (egyszer *ev*, egyszer meg *ew*), az *ü* *ű* állandóan *ű*, *ű*, *ű*, *ű*. Az *ö*-nél és az *ü*-nél tehát a hosszúság jelöletlen.

A magánhangzóknak vonással (*á*, *é* stb.) vagy ékecskével (*â*, *î* stb.) való hosszúságjelölése itt-ott előfordul az ó-felnémet korszak bajor emlékeiben is (vö. *Schatz* I. Altbayer. Gramm. Göttingen 1907 »Die Vokallänge wird *manchmal* bezeichnet«), de általános itt se volt. E jelöletlenség okát én mint fentebb említettem, a latin nyelv egyházi kiejtésében keresem.

Van azonban olyan cseh hatás alatt keletkezett jelzés az Orth. Vng-ban, a mely más emlékünkből nincs meg. Ez a hatás az *abc* felsorolásában van. *Dévai* az ábéczében (l. 2. l.) azt mondja, hogy a magyarban a betűk így következnek egymás után: »a m p r ř ſ s . . .« azaz *Dévai* azt mondja, hogy a magyar ábéczében van *r* és *ř* jegy s hogy az *s*-nek *s* és *ss* a jele, később azonban nem szól e betűkről. (vö. 8. l.) A ki ismeri a cseh nyelvet, tudja, hogy a csehben van *r* és *ř* (= *rž*, *rj*-ből) hang, s tudja azt is, hogy a csehben a *š*-et *ss*-sel is írták (vö. I. *Gebauer*: *Príspevky k historii českého pravopisu a výslovnosti staročeské*, V Praze 1871, 261—263. l.). A *Dévai* által közölt betűsorban vannak tehát cseh betűk is, ilyen kétségtelen cseh az *ř*-en kívül az *ſ* (= *š*) is. Az *ř*-nél azt kell megjegyeznünk, hogy a lengyel *rz* jelölésére cseh hatás alatt a lengyelben is megvolt a *ř* jegy. Azt is mondhatná tehát valaki, hogy *Dévai* krakkai nyomtatványaiba lengyel hatás alatt is kerülhetett az *ř*. Ez azonban azért valószínűtlen, mert a krakkai első lengyel nyomtatványok, különösen a *Vietor* által kiadottak a lengyel *rz*-et *rz*-vel jelölik (vö. *Katuzniacki* id. m. 960, 973. l.). A *ř* és *ſ* tehát *Dévainak* művébe cseh hatás alatt csúszott be.

Lehet, hogy cseh, de lehet német hatás is az *ü*-nak *ü*-val való jelzése. Az Orth. Vng. ugyanis ezt írja:

a) béw *irgalmü* 18. l.

b) *váltóságül* 10. l. de *mag'arül* 2. l. a magashangú alak így van: *seghétségül* 22. l., *üduösségül* 10. l., *öröckül* 16. l.;

c) *-tül*: *vrtül* 4. l., *wm magtül* 2 (= önmagától), *másietül* 3. l., *Mariátül* 12. l., *gonosztül* 13, *gonosztül* 14. l., *eggmástül* 24, *magatül* 18. l.; egyszer *gonosztol* 14. l. egyszer *paptül* 4. l. — A magashangú alakban állandóan — *tül*, *tül*.

d) *-rül*: *vocalisocrül*, *rülam* 1. l. *acarattaiarül* 1. l. de: *vocalisrol* 10. l. *consonansról* 9. 10. l., magashangú alakban *-rül*, *-rül*, *-revl*. — Itt jegyzem meg, hogy a *-ból*, *-ből* állandóan *-bol*, *-ból*-nek van írva pl. (*halottaiból*, *írásból* 16, *irgalmasságából* 18, *szüuedből* 16, *erődből* 16 stb.).

e) Önálló szavakban: *hün* az *lü* 9. l.

Az a kérdés már most, mit jelent az *ü* jegy s minő eredetű.

Balassa József abból, hogy az Orth. Vng. az *ü*-t a diftongusok közé sorolja, továbbá analógiák alapján etimologiai úton azt következteti (vö. Nyr. XIII. 1—3), hogy *Dévai* az *ü*-val *ou* diftongust akart jelölni. Az a nézetem, hogy *Dévait* Balassa félreértette. *Dévai* diftonguson két magánhangzós betű összeírását érti, nála a diftongus szó nem hangot jelent, hanem egyszerűen betütípust. Ő szerinte az *é* diftongus, mert az *e* felé egy *i* van írva, de azért az *ó* *é*-je mai értelemben véve nem jelöl *é* hangot. Ugyanez az eset van az *ü* jeggyel is, a mely hosszú *ü*-t jelent. *Dévainál* tehát *-tül*, *-rül* (de *-ból*), *-ü*, *-ül*-nak olvasandók a *-tül*, *-rül*, *-ü*, *-ül* ragok és képző.

Az *ü* jegy *ü* értékben megvan a cseh helyesírásban, s közönséges volt a németben, a honnan a csehbe került.

A csehben ugyanis a hosszú *ó*-ból *ü* (= olvasd *ü*) lett. Ez az írás a XV. századtól fogva kimutatható (vö. *Gebauer* fentebb idézett műve 246. l. és *Gebauer* I.: Hist. ml. j. česk. I. 231. 251). A csehbe a jegy a németből került. A germán *ó*-ból ugyanis az *ó*-feln.-ben és a közép-felnémetben *uo* lett, ebből pedig *ü*, a mai németben *ü*, a *gut* szó a kfn.-ben *guot* stb. Az ilyen *uo* -ból való *ü*-t a németben sokáig *ü*-val írták (vö. *Schatz* I. Altbair. Gram. 19. l., germ. *ü*-óf. *ü* *ü* jegyére vö. 20. l.)

Dévai az *û*-t *ú* értékben vagy a cseh, vagy a mi valószínűbb, a német helyesírásból vette. A németet azért tartom valószínűbbnek, mert a csehben a XV. század végén és a XVI.-ban a Kralici biblia megjelenéséig szórványos az *û* jegy, ellenben a németeknél közönséges.

Mindezek alapján *Dévai* *û*-ja hosszú *ú* (tehát »*hûn* az *lû*« = *hún* az *lú*) s nem diftongus.

Lengyel helyesírási hatást *Dévainál* nem tudok kimutatni; talán a fentebb említett *ř*, továbbá a *cs* értékben használt *cž* lehetne lengyel jegy, mert a *cž* *Vietor* nyomdája lengyel nyelvű termékeiben előfordul *cs* értékben (l. Kałużniacki értekezését).

Az Orth. Vng. nem volt valami nagy befolyással XVI. századi helyesírásunkra, de első helyesírási szabályokat magában foglaló emlékünks s mint ilyen megérdemli, hogy hasonmásban kiadjuk.

Jegyzetek a hasonmáshoz.

3. lap: 14. sor: Az eredetiben homályosan *acaratt'áiarûl* olvasható; az *û*-t a hasonmás nem adta vissza. Egyébiránt hibás alak *acaratt'árûl* helyett. — 22—23. sor: *imerreis* = im erre is.
4. lap: Az abécé-sorban több nem magyar betű szerepel, ilyen *ř*, *řf*. -- Az *y* és az *ij* is tulajdonkép egy, t. i. *ÿ*.
5. lap: Az *é*, *ô*, *û*, *ú*, *ü* hangokat azért mondja diphthongusoknak, mert két betűvel vannak írva, tehát *é* = *e+i*, *ô* = *o+e*, *û* = *u+e*, *ú* = *u+i*, *ü* = *u+o*. Hogy a szerző a diphthongus szót a látható alakra s nem a hallható hangra érti, kitűnik az *i* és *u*-ról mondottakból (10—14. sor) és a 6. lapon közlöttekéből.
5. lap: 4—9. sor: A consonansokat tehát így olvassa: *b* = *be*, *c* = *cze*, *d* = *de*, ragozva *bê*-t, *czê*-t, *dê*-t stb. v. ö. *tê*-t, *zê*-t a szójegyzékben. Ez olvasási adat paedagogiatörténeti értékkel bír.
6. lap: 19. sor: A facsimile nem adja vissza *hûen* az *û*-t; *hûn*, *lû*, *vrtûl*, *paptûl*; — 23. sor: *n'ehwen* van az eredetiben.
7. lap: 22—23. sor: *gáč* *váč* *ráč* = Gács, Váč, rácz; nem egyforma példák.
8. lap: 7. sor: A *cs*-nek L jegyéről lásd részletesen az értekezésben; — 11. sor: *g'áč* helyesen *gáč* = Gács; — 18. sor: *brüuc*, az eredetiben világosan kivehető *irüuc*.
8. lap: 23— 9. lap 13. sor: A lat. *ge*, *gi* ez ejtéséről Révaiig majd minden nyelvtanunk megemlékezik (v. ö. M. Nyelv 1908. évf.). Az ejtésről részletesen van szó »Szláv jövevényszavaink« cz. művem 2. részében. Hogy az egyházban a latint hogyan olvasták, arra az idézett könyvben mondottakon kívül felhozom Rotterdami *Erasmust* is, a ki »De recta latini graecique sermonis pronuntiatione . . . dialogus« (Basileae 1528) című művében a többi közt ezt mondja: »Alij quoties sequitur vocalis

- in eadem syllaba, pro *i*, ¹⁾ propemodum sonant *g*, vt *gecit* pro *iecit*, *egicio* pro *eijcio*. Quanquam enim iota transit apud Latinos in consonantem, si praecedat in eadem syllaba vocalem, tamen sonus debet esse medius inter vocalem et consonantem. Sunt qui simili loco pro *i*, sonant fere, *z*, vt pro *ianua*, *Zanua*, pro *Iesus*, *Zesus*, pro *iecur*, *Zecur*. (30. lap.)
9. lap: 15. sor: *kű* után az eredetiben kis fa-szálka van a papirosban, s ezt adta vissza (zárójelnek a fotográfia.
10. lap: 14—15. sor. A β jegyről Sylvester is említést tesz (v. ö. Sylvester, Grammatica 3b, 8a, b, továbbá Tüz. Magy. Nyelvtan 190—210); *zs* hang az értéke.
11. lap: 4. sor: Az eredetiben *mind* van.
11. lap: 7—9. sor: Az *e*-t lehet tehát *e*-vel is, az *ű*-t *u*-val és *o*-val is írni.
11. lap: 21. sor — 12. lap: Erről lásd részletesen az értekezést; »az barát az pap ez mester ez Deác és az többi« hibásan vannak írva, helyesen így kellene: ab barát ap pap em mester ed Deác és at többi«.
12. lap: 14. sor: *egg*; az eredetiben *egg'* van; — 15. sor: az eredetiben *ac ki* van; — 19. sor: az eredetiben *űent* van; — 22. sor: az eredetiben *azért* van.
13. lap: 6. sor: *neuűt* van az eredetiben; — 17. sor: *számárát* van az eredetiben;
14. lap: 7. sor: *polocra* az eredetiben is, *poklocra* helyett; — 17. sor: az eredetiben SZÁ'IA A'LTAL.
15. lap: 8. sor: Az eredetiben 'ANG'ALI; — 14. sor: Az eredetiben: KEREZT'ÆN.
18. lap: 3. sor: Az eredetiben: EG'NE'HA'N; — 10. sor: eredetiben: *fommáia*.
19. lap: 13. sor: Az eredetiben az *m* felett (*nem* szóban) nincs semmi jegy; — 19. sor: *ű* után az eredetiben nincs pont.
21. lap: 3. sor: *mindenikűncnec*-ben mindkét *i*-n pont van; — 25. sor: az eredetiben *meg* előtt nincs pont.
22. lap: 4. sor: *botsatt'a*-ban a *t* az eredetiben se vehető ki tisztán; — 7. sor: az eredetiben *kell'en viselni*; — 13. sor: *minden*-ben az *i* tisztán kivehető; — 17. sor: *előttetec* az eredetiben tisztán kivehető.
23. lap: 14. sor: *titeket*-ben az *i* tisztán kivehető, *mint*-ben nem; — 18. sor: eredeti: *alitt'a*.
24. lap: 9. sor: *űtet* után nincs pont; — 13. sor: az eredetiben *vtaidban* áll, de vakarás van az *id* helyén s innen a facsimile *vtalaban* helytelen alakja; — 16. sor: eredetiben *űűuetecből*; — 24. sor: *nekűll* van az eredetiben.
25. lap: 4. sor: *kell e*-je felett az eredetiben nincs pont; — 13. sor: az eredetiben *g'arlo*; — 19. sor: az eredetiben ITEL₂ olvasható.
26. lap: 2. sor: *ű* *í* nyilván sajtóhiba az eredetiben *űl* helyett; — 6. sor: *állatt'a* van az eredetiben; — 18. sor: az eredetiben *igazac*; — 23. sor: az eredetiben *auuag'*; — 25. sor: az eredetiben *hozzád*.
27. lap: 14. sor: Az eredetiben *azokis* áll; — 18. sor: az eredetiben *űolgálltonc*.

¹⁾ A cursivval szedett szavakat én emeltem ki.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ.
KÖNYVTÁRÁBAN LEVŐ ALDINÁK LEÍRÓ JEGYZÉKE.

DR. GULYÁS PÁLTÓL.

(Hatodik, befejező közlemény, 2 hasonmással.)

1569.

64. Julii Caesaris Commentariorvm De bello Gallico stb. evm scholiis Errici Glareani. Venetiis, 1569.

1^a l. C. IVLII CAESARIS || COMMENTARIORVM || *De bello* [összefoglaló jel] *Gallico libri VIII.* || *Ciuili Pompeiano, lib. III.* || *Alexandrino, lib. I.* || *Africano, lib. I.* || *Hispanienfi lib. I.* || *Galliae, Hispaniae, locorum'q; insignium pictura.* || *Nomina tum uetera, tum recentia, explanata.* || *Var. lect. ex uetustifs. codice manuscrip. libellus.* || CVM SCHOLIIS ERRICI GLAREANI. || [Nyomtatójegy.] EX BIBLIOTHECA ALDINA. || VENETHIS, M. D. LXIX. || 1^b l. üres. 2^a (*aij* jelzésű) l. STEPHANO CAROLO || HIERONYMVS TVRRI- || SANVS S. D. || (Q)VI Romanorum hominum monu || mentis stb. 3^b és 4^a l. Gallia térképe 4^b és 5^a l. Hispania térképe. 5^b l. Nomina locorum, urbium, populorum Galliae, quę his in || commentarijs habentur, quo nomine & olim latine: & || nunc dicuntur Gallice per ordinem litterarum. || 6^b l. 16. sor: Nomina quarundam urbium, & lo- || corum Hispaniae. 7^b l. fametszet: Auaricum (hid) 8. l. ennek latin szövegű magyarázata. 9^a l. fametszet: Auaricum (falai és tornyai) ábrázolása. 9^b l. ennek leírása; 10^a l. Alexia képe (fametszet), 10^b l. ennek leírása; 11^a l. Vxelodunum képe, 11^b l. ennek magyarázata; 12^a l. Mafsilia képe, 12^b l. ennek leírása; mind e leírások Joannes Iucundus Veronensis de Bello civili cz. művéből meritvék. 13^a (A jelzésű és 1. számú) l. C. IVL. CAE- || SARIS DE BELLO || GALLICO COM- || MENTARIVS I. || [Stilizált levéldisz.] || [G]ALLIA *est omnis diuifa in par-* || *teis stb.* 135^a (*Qij* jelzésű és 123. számú) l. C. IVLII CAESARIS || DE

BELLO CIVILI || COMMENTARIVS I. || [L]ITERIS à *Fabio C Caefaris* || stb. 211^a (199. számú) l. 5. sor: A. HIRTII, AVT OPPII || DE BELLO ALEXANDRI || NO COMMENTARIVS III. || [B]ELLO³ *Alexandrino conflato*, || stb. 236^a (224. számú) l. A. HIRTII, AVT OPPII || DE BELLO AFRICO || COMMENTARIVS V. || [C]AESAR *itineribus iustis con-* || *fectis*, stb. 268^a (254. számú) l. 9. sor: A. HIRTII, AVT OPPII || COMMENTARIORVM || DE BELLO HISPANIEN. || LIBER VI. || [P]HARNACE *superato, Africa* || stb. 280^a (*LLij* jelzésű és 268. számú) l. INDEX POPVLORUM || MAXIME, AC LOCO || RVM, QVI IN C. IVLII || *Caefaris Comen-* || *tariis habentur*, || Raymundo Marliano auctore. || [C]AESAR *in* || *commentarijs Gal* || *liam* stb. 312^b l. üres. 313^a l. IN C. IVLII CAESARIS || CLARISS. ROM. IMPERATO- || ris *Commentarios de* || *bello Gallico*, || ac *Ciuli, Henrici Glareani*, || *Poetae laureati*, || ANNOTATIONES. || [Nyomdászjelvény.] || EX BIBLIOTHECA ALDINA. || VENETIIS, M. D. LXIX. || 313^b l. üres. 314^a (302. számú) l. *D. N. GVIDONI, AC* || PROSPERO GENEROSIS || BARONIBVS A GEBENNIS || HENRICVS GLAREANVS. || S. D. P. || [V]IX *alius* || *est auctor*, Dn. Gui- || do, stb. 316^a (304. számú) l. IN C. CAESARIS || COMMENTARIORVM DE || BELLO GALLICO || LIBROS || *Henrici Glareani Heluetii annotationes*. || IN LIBRVM PRIMVM. || ARGVMENTVM. || [C]OMMENTARII || *sunt li-* || *bri* stb. 378^a (366. számú) l. VARIÆ LECTIONES. || stb. 410^b l. üres. 411^a l. [Nyomdászjelvény.]

8-r. Lapnagyság: 9·5 × 14·5 cm. Ívek jelzése: a—bij, A—DDDiiij. Lapok száma: 12 számozatlan, 398 számozott, 1 számozatlan, összesen 411 levél, azaz 822 oldal. Az ajánlólevelek szövege antikvával van szedve, a többi olasz tipussal, laponként átlag 30 sorral. Címfelírások, lapfejeket rendszeren nagybetűkkel vannak nyomtatva; az ívek utolsó oldalán kusztoszok láthatók. A fejeket kezdőbetűi hat sor magas, meglehetősen gyatra kiviteli fametszetek; a helynevek jegyzéke két oszlopban van szedve. *Renouard* szerint ¹ ez a nyomtatvány tulajdonképpen nem a *Manutiusok* műhelyéből került ki, hanem az idősebbik *Aldus* unokaöccsesei, a *Torresani* fivérek, *d'Asola* Frigyes fiainak, különálló műhelyéből valók, a kik mindenképen azon voltak, hogy *Manutius* Pált túlszárnyalva

¹ Annales des Aldes, I. köt. 369—371. ll.

az első Aldinák eleganciáját adják meg nyomtatványaiknak. Sikerük e tekintetben igen mulandó volt, mert a hamar elkopott betűket újakkal fölcserélni elmulasztották s a korrekurát is meglehetősen elhanyagolták, úgy hogy későbbi nyomtatványaik semmivel sem tűnnek ki a korabeli többi sajtó már-már hanyatlásnak induló termékei közül.

A *Jankovich*-gyűjteményből származó példányunk némileg szúrágta kötése a XVIII. századból való, síma borjubőr, egyszerű háataranyozással és két lapmetszéssel, mely alól itt-ott még kide-reng az eredeti vörös színezés. Könyvtári jegye: **A. lat. 1267.**

1571.

65. De gentibus et familiis Romanorum Richardi Streinnii baronis Schwarzenaui. Venetiis 1571.

1^a l. DE. GENTIB. ET || FAMILIIS || ROMANORVM, || RICHARDI. STREINNII || BARONIS. SCHVVARZENAVII. || Aldus [Nyomtatójegy.] Iunior || VENETHS. ∞ DLXXI. || Ex Aedib. Manutianis. || 1^b l. [Fejlécz.] PRAESTANTI . VIRO || FRANCISCO. MORANDO || SIRENAE || IVRIS. VTRIVSQ. SINGVLARI. COGNITIONE || ORNATO || ALDVS. MANVTIVS. PAVLLI. F. ALDI. N. || S. P. D. || [M]ITTO AD TE, *ut habeas an || nuam* stb. 2^a (*₂ jelzésű l.) [Fejlécz.] ALDVS. MANVTIVS. || PAVLLI. F. ALDI. N. || LECTORI || [L]AVDARI omnes uo- || lunt: stb. 3^b l. üres. 4^a l. SER.^{MO} ET ILL.^{MO} || PRINCIPI. AC. DOMINO || CAROLO || ARCHIDVCI. AVSTRIAE. || &c. || RICHARDVS. STREINNIVS || S. || [Q] VIDNAM *cauffae fit, Carole Princeps illu || striffime*, stb. 6^a (**₂ jelzésű) l. RICHARDI. || STREINNII || BARONIS. AVSTRII, || IN STEMMATA || GENTIVM. ET. FAMILIARVM || ROMANARVM || PRAEFATIO. || [V]ETVS *est, eaque multorum animis penitus infita opinio, prin || cipium* stb. 11^a l. közepén: PATRICIAE || GENTES. 11^b l. üres. 12^a l. [Fejlécz.] || SILVIA. GENS. || [S]ILVIAE gentis tres omnino fa- || milias stb.

4-r. Lapnagyság: 14:3 × 20:1 cm. Ívek jelzése: *, **, A—Z, AA—FF. Lapok száma: 8 számozatlan, 115 kétoldalt számozott (229-ig) és 1 számozatlan, összesen tehát 124 levél (248 oldal). A munka többféle nagyságú betűtípusokkal szedve, az oldalak átlagos sorszáma meg nem állapítható. A fametszetű inicziálék

magassága 3—8 sor között váltakozik s jobbára reneszánsz-stilű arabeszekkel vannak díszítve.

Jó állapotban fennmaradt példányunk izléseesen aranyozott hátú, XVIII. századi barna borjubörkötésben maradt reánk, melynek előlapján *supereclibris* gyanánt a *Bünau*-család diszes czímere, hátsó tábláján pedig két oroszlán által tartott paizs díszleg e felirással: EX || BIBLIOTHE- || CA || BŰNAVI- || ANA. A M. N. Muzeum tulajdonába *Farkas* Lajos könyvtárából került 1873 december 10-én. Könyvtári jegye: **H. ant. 284.**

1576.

66. Del Tevere di M. Andrea Bacci Medico et Filosofo libri tre stb. Venetiis, 1576.

1^a l. DEL TEVERE || DI M. ANDREA BACCI || MEDICO ET FILOSOFO || Libri Tre, || Ne' quali si tratta della natura, & bontà dell' acque, & || specialmente del Teuere, & dell' acque antiche di || Roma, del Nilo, del Pò, dell' Arno, & d'altri || fonti, & fiumi del mondo. || *Dell' uso dell' acque, & del beuere in fresco, con Neui, || con Ghiaccio, & con Salnitro.* || Delle Inondationi, & de' rimedii, che gli antichi Romani || fecero, & che hoggidi si possan fare in questa, || & in ogni altra Inondatione. || *All' illustrissimo. Senato et Inclito Popolo Romano.* || [Nyomtatójegy, czímerbe foglalva.] (16. ábra.) IN VENE-TIA, MDLXXVI. || 1^b l. üres. 2^a ([₂ jelzetű) l. [Fametszetű fejléc.] || ALL' ILLVSTRISS. || SENATO || ET INCLITO || POPOLO ROMANO. || [Záródísz.] || (IN QVESTA nuoua luce delle fcienze, || stb. 5^a l. ([[jelzetű) l. TAVOLA || DELLE COSE NOTABILI || CHE NEL PRESENTE VOLVME || SI CONTENGONO. || (Fleuron.) || (A szöveg kéthasábosan következik.) 9^a (A jelzetű) l. DEL TEVERE || DI M. ANDREA

16. ábra.

Czímerbe foglalt nyomdászjelvény.

BACCI || MEDICO ET FILOSOFO || LIBRO PRIMO : || NEL QVALE SI TRATTA || della natura & bontà dell' acque, & specialmente || del Teuere, & di altri fonti, & fiumi || del Mondo. || PREFATIONE. || *Della eccellenza dell' acqua, & massimamente || de fiumi.* || [G]RAN ragione, a mio giuditio, hebbero || stb. 163^b l. üres.

4-r. Lapnagyság: 20·7 × 14·5 cm. Ívek jelzése: [—[[, A—Qq. Lapok száma: 8 számozatlan s 155 számozott (1—309), összesen 163 levél (326 oldal). Sorok átlagos száma oldalankint 28. Az ajánlólevél s az előszó fametszetű kezdőbetűje 3·3 cm magas, az egyes szakaszoké: 1·2 cm. Az ajánlólevél, tárgymutató s fejezetfelírások antikva, a többi szöveg olasz tipussal van szedve. Élő oldalczimmal s őrjellel minden oldal el van látva.

Erősen megsárgult, itt-ott vizfoltos, különben ép példány, síma pergamenkötésben. Czimlapján e bejegyzés olvasható: *Dono datus a D. Gulielmo de Gulielmi || Callicus die 3 July 1603 || Calij* Könyvtárunkba *Lanfranconi* Enea gyűjteményével került. Könyvtári jegye: **H. rel. 303.**

1589.

67. De natura daemonum Io. Laurentii Ananiae Tabernatis theologi, libri quatuor etc. Venetiis, 1589.

1^a l. DE NATVRA¹ || DAEMONVM || IO. LAVRENTII ANANIAE || TABERNATIS THEOLOGI, || Libri Quatuor. || Quorum [összefoglaló jel] I. Agit de origine & differentia dæmonum. || II. De earundem in homines potestate. || III. De his, que dæmones per se operantur in nobis. || IV. De his, quæ hominum auxilio peragunt. || *Quæ omnia tum exemplis, tum rationibus Philofophicis || ac Theologicis comprobantur.* || Cum Indice Rerum memorabilium. || [Nyomtatójegy.] VENETIIS. Apud Aldum. CIIOXXXIX. || CVM PRIVILEGIO. || 1^b l. üres. 2^a (†2 jelzésű) l. ILLVSTR.^{mae} || CONSTANTIAE || CARRECTE || IO. LAVRENTIVS ANANIA || TABERNAS || S. D. || [E]Tsi *Pericles Atheniensis, It-* || *lustris*. stb. 3^b l. INDEX RERVM || MEMORABILIVM. || stb. 7^a (A jelzésű) l. DE NATVRA || DAEMONVM || IO. LAVRENTII || ANANIAE || TABERNATIS THEOLOGI || Liber Primus. || [D]AEMONVM *naturam eo || rumq.* stb. 112^a l. FINIS. 112^b l. üres.

¹ Fametszetű keretbe foglalva.

8-r. Lapnagyság: 8·8 × 13·7 cm. Ívjelzés: †, A—N₅. Lapok száma: 6 számozatlan s 106 kétoldalt (1—211-ig) számozott, összesen 112 levél (224 oldal). A címfeliratok, élő oldalczímek s a fejezetek kezdőszavai antikva nagybetűkkel, a szöveg olasz tipussal van szedve; kivétel a kéthasábos index, mely szintén antikva szedés. Sorok átlagos száma oldalanként 29. Őrjel minden lap elő- és hátlapján látható. A fametszetű inicziálék magassága 2·2 cm.

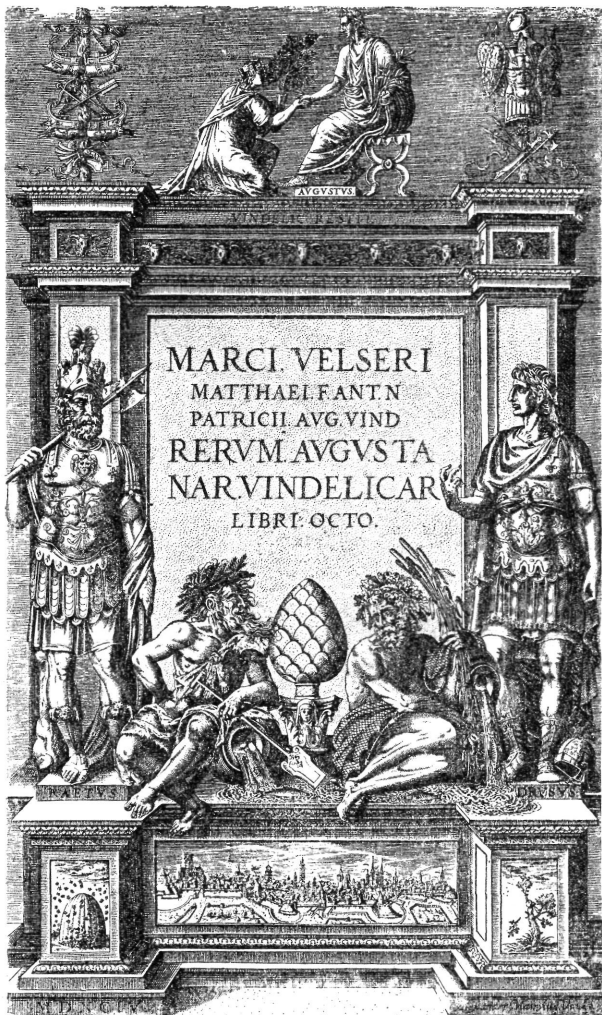
A *Jankovich*-könyvtárból származó példányunk fehér disznóbőr-kötése a XVII. század végéről való. Hozzákötvék: *Rhegius* Vrbanus lutheránus theologus beszéde »De angelis« h. n. 1543 és *Bayle* François meg *Grangeron* Henrik »Relation de l'état de quelque personnes prétendues possédés« Toulouse, 1693. A kolligátum könyvtári jegye: **Exeg. 1620.**

1594.

68. Marci Velseri Matthaei F. Ant. N. Patricii. Aug. Vind. Rerum Augusta Nar. Vindelicar Libri. octo. Venetiis, 1594.

1^a l. [Rézmetszetű czimlap (17. ábra), a kapuzaton belül e felirással:] MARCI VELSERI || MATTHAEI. F. ANT. N || PATRICII. AVG. VIND || RERV. AVGVSTA || NAR. VINDELICAR || LIBRI. OCTO. || 1^b l. üres. 2^a (A₂ jelzésű) l. [Rézmetszetű fejléc.] || VIRIS NOBILIBVS || ET ILLVSTR. || IOANNI VELSERO || BARTHOL. F. || CHRISTOPHORO ILSVNGO || MELCH. F. || AVG. VIND. II. VIRIS PRÆF. || VII. Virumque collegio. || [Záródisz.] || [I]AM olim mihi, Patres, diuidiæ est, eam || stb. 3^b l. ARGVMENTA || OCTO || LIBRORVM RERV || AVGVSTANARVM VINDELICARVM. || 4^a l. MARCI VELSERI || RERV || AVGVSTANARVM, || VINDELICARVM, || Liber Primus. || [A]VGVSTANAS origines scripturo, per || stb. 94^a (Bb₂ jelzetű és 181. számozású) l. Vétuftorum aliquot scripto- || rum testimonia, quæ in his li- || bris fuit sequuti fumus, fuit re- || iecimus; vifum subiungere, vt || eò lectori fides constaret certior. || 103^a (199. számozású) l. ANTIQVA || QVAE AVGVSTAE || VINDELICORVM || EXTANT || MONVMENTA || Et ad ea || Marci Velseri Matthæi F. || notæ. || 141^a (Oo jelzetű s 275. számú) l. LITTERAE SINGVLARES. || Et DICTIONES CON- CISE || SCRIPTAE, EXPLICATAE. || [Szöveg kéthasábos.] 142^b l. VENETHIS, || M. D. XCIV. ||

2-rét. Lapnagyság 28,9 × 19,6 cm. Ívek jelzése: A—Oo.
Lapok száma: 3 számozatlan s 139 (1—277-ig) számozott, összesen
142 levél (284 oldal).¹ A szöveg szedése az első és harmadik antikva

17. ábra.

M. Velséri . . . Rerum libri VIII. sz. mű rézmetszetű címlapja.

¹ A lapszámolás az utolsó két oldalon el van véteve, a mennyiben 276 és 277. sz. helyett 376 és 377. áll.

a második részben itáliai betűkből áll. Élő oldalczímek csak az első és harmadik részben található. A fametszetű kezdőbetűk magassága 3 és 4 cm közt váltakozik. A címlap, fejlécek s illusztrációk rézmetszetek, melyek készítője *Mair* Sándor augsburgi rézmetsző. A műn a nyomtatócég nincs kitéve, de egész kiállítása annyira magán viseli a korabeli Aldinák jellemző vonásait, hogy úgy *Renouard* mint *Brunet* felveszik e világhírű cég termékei sorába

Jól konzervált tiszta példány; borjubőrkötésének aranyozott táblái egykorúak, háta a XVIII. században pótoltatott. A címlap alján e XVIII. századi bejegyzés olvasható: *est Conventus S. Wenceslai Discal. S. Augustini Neopragae*. Az első őrlapon más kéztől e két bejegyzés: *Est Conventus S. Wenceslai Neo-Pragae* || *Discal: Ord: S. P. Augustini* || és *dupl.* A címlap verzőján a múzeumi bélyegző mellett a következő szövegű bélyegző látható: *Horvát István könyvtárából*. Könyvtári jegye: **Germ. 936.**

1595.

69. Della origine et successi degli Slavi. Oratione di M. Vincenzo Pribevo. Venetiis, 1595.

1^a l. DELLA || ORIGINE ET SVCCCESSI || DEGLI || SLAVI || ORATIONE. || DI M. VINCENZO PRIBEVO || DALMATINO DA LESENA. || gia recitata da lui nello medesima || CITTÀ || *Et hora tradotta dalla lingua latina nell' Italiana* || DA BELLISARIO MALASPALLI DA || SPALATO. || CON PRIVILEGIO. || [Nyomtatójegy.] IN VENETIA, CIO. IO. XCV || Preffo Aldo. 1^b l. üres. 2^a (a₂ jelzésű) l. [Fejlécz.] AL MOLTO MAG. SIG. IL SIG. || DOMENICO AVRIO || MIO SIGNOR || OSSERVANDISSIMO. || [V] *EDESI per lunga memoria* stb. 6^b l. LIBRÌ DI STAMPA D'ALDO, nella Libreria di Venetia, || M. D. XCV. || stb. 9^a l. [Fejlécz.] DELL' ORIGINE, ET SVCCCESSI || DE GLI SLAVI. || ORATIONE. || DI F. VINCENZO PRIBEVO DALMATINO, || da LESENA, dell' ordine de' Predicatori, professore || della Sacra THEOLOGIA. || *Recitata da lui nella medesima Città di Lesena, & tradotta || dalla lingua Latina nell' Italiana da* || BELLISARIO MALASPALLI DA SPALATO. || [I] L Genere humano è tut- || to stb. 48^b l. IN VENETIA, CIO. IO. XCV. || PRESSO ALDO. || [Zárólécz.]

4-r. Lapnagyság: 14·7 × 19·9 cm. Ívek jelzése: a, A—K. Lapok száma: 8 számozatlan s 40 mindkét oldalt számozott

(1—79), összesen 48 levél (96 oldal). Az előszó olasz-, a szöveg cziczero nagyságú antikva típusokkal van szedve. A sorok átlagos száma oldalanként 27. A 7 sor magas inicziálék, a fejezetléczek és a záródísz reneszánsz stílű fametszetek útján állítottak elő. Az élő oldalczímek majuszkulákkal vannak szedve, a marginális-jegyzetek olasz betűkkel. Őrjel minden oldal alján látható.

Szép példány, kemény papirtáblákba füzve; a czédu lakatalogus tanúsága szerint *Széchény*-példány. Könyvtári jegye: **H. int. 286°.**

Év és nyomda nélkül.

70. Alexandri Benedicti Pœantii. Collectiones medicinae.¹

1^a (ai jelzéssel) ALEXANDER BENEDICTVS VERONENSIS PHYSICVS || MARCO SANVTO Veneto patricio fenatori optimo. S. D. || 1^b l. 16-ik sor: COLLECTIONES MEDICINAE. || Alexandri Benedicti phyfici de medici: atq; ægri officio collectio- || num Caput primum. || 8^b l. FINIS.

4-r. Lapnagyság: 15·7 × 19·9 cm. Ívjelzés: a_i—a_{iiii}. Lapok száma: 8. A szöveg antikva típusokkal nyomtatott, élő oldalczímek, őrjelek és kezdőbetűk nélkül. Sorok átlagos száma oldalankint 41.

Füzött példány, melynek származása ismeretlen. Könyvtári jegye: **Inc. s. a. 1426.**²

Év nélkül.

71. Quinti Calabri de relictorum ab Homero libri XIV.

Hely és év nélkül.

1^a l. ΚΟΙΝΤΟΥ ΚΑΛΑΒΡΟΥ ΠΑΡΑΛΕΙ- || ΠΟΜΕΝΩΝ ΟΜΗΡΟΥ, ΒΙΒΛΙΑ || ΤΕΣΣΑΡΕΣΚΑΙΔΕΚΑ. || QVINTI CALABRI DE RELICTO || RVM AB HOMERO LIBRI || QVATVORDECIM. || [Nyomdászjelvény.] 1^b l. üres. 2^a (aii jelzésű) l. ΚΟΙΝΤΟΥ ΚΑΛΑΒΡΟΥ ΠΑΡΑ- || ΔΕΠΙΟΜΕΝΑ ΟΜΗΡΩΙ, || ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. || (ε̄)ΥΘ' ὀπό Πηλεϊωνι δάμη θεσεικς || λος ἔκτωρ, stb. 152^b l. üres. 153^a (u jelzésű) l. ΤΡΥΦΙΟΔΩΡΟΥ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥ, ΚΑΙ || ΕΠΟΠΟΙΟΥ, ΙΑΙ || ΟΥ ΑΛΩΣΙΣ. || (τ)Ερμα πολοκμήτοιο μεταχρόνιον || πολέμοιο, stb. 172^b l. [Nyomdász jelvény.]

¹ *Hain* szerint (id. m. 806. sz.) valószínűleg Aldus Manutius sajtójának terméke. *Renouard* is megemlíti. Id. h. 438. l.

² V. ö. *Horváth* id. m. 198. l.

8-r. Lapnagyság: 9·8 × 15·5 cm. Ívjelzés: a—yⁱⁱ. Lapok száma: 172 levél (344 oldal); valamennyi számozatlan. Sorok átlagos száma oldalankint 30. Az élő oldalczímek nagybetűkkel szedettek. Kusztoz minden ív utolsó (8-ik) levelének verzóján fordul elő. Ezen keletnélküli kiadvány nyomtatási éve bizonytalan, rendszeren 1521 alatt fordul elő; de *Renouard*¹ valószínűbbnek tartja akár az 1504., akár az 1505. évet.

Példányunk, mely *Jankovich* Miklós könyvtárából való, igen jó állapotban maradt fenn; pergamenkötése Szászországban készült a XVII. század folyamán; táblái közepét Ágost választófejedelem vaknyomású címere díszíti. Az elülső őrlap felső szélén e név olvasható: S. C. Reiske. Az eredetileg belegerasztott exlibrist igen ügyesen kivakarták. Könyvtári jegye: **A. gr. 2943.**

Év nélkül.

72. Constantini Lascaris Byzantini de octo partibus orationis liber primus stb. Venetiis, év nélkül.

1^a l. Constantini Lascaris Byzantini de octo partibus orationis || Liber Primus. || Eiusdem de Constructione Liber secundus. || Eiusdem de nomine & uerbo Liber tertius. || Eiusdem de pronomine secundum omnem linguā, & poeticū || uerbum opusculum. || Hæc omnia habent e regione latinam interpretationem ad uerbum || uerbum fere propter rudes, ita tamen ut & amoueri, & addi || possit pro cuiuscunq; arbitrio. || Cebetis tabula & græca & latina, opus morale, & utile omni- || bus, & præcipue adulescentibus. || De literis græcis ac diphtongis & quæadmodū ad nos ueniāt. || Abbreviationes, quibus frequentissime græci utuntur. || Oratio Dominica & duplex salutatio ad Beatiss. Virginem. || Symbolum Apostolorum. || Euangelium diuini Joannis Euangelistæ. || Carmina Aurea Pythagoræ. || Phocylidis Poema ad bene, beatę uiuendum. || Omnia hæc cum interpretatione latina. || Introductio perbreuis ad hebraicam linguam. || 1^b l. Aldus Manutius Ro. Angelo Gabrieli Patrio Veneto. S. || P. D. || Cum plurimis i rebus Angele hūaniss. noui te pleniss. amo || ris stb.

2^a l. ALDVS LECTORI. S. || Si forte nescieris studiose lector quonam modo, quæ græce im- || primenda stb. 2^b l. COMPENDIUM OCTO ORATIONIS PARTIUM ET || ALIORUM QUORUNDAM

¹ Id. m. 440. l.

NECESSARIOꝝ EDITVM || A CONSTANTINO LASCA || RE
 BYZANTINO. || De diuifione literarum || Liber primus. || (l.) Itera
 est pars minima uocis indiuidua || stb. 3^a (aii jelzésű) I. ΕΠΙ-
 ΤΟΜΗ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΜΕΩΝ, ΚΑΙ || ΑΨΑΛΩΝ
 ΤΙΝΩΝ ΑΝΑΓΚΑΙΩΝ, ΣΥΝΤΕΘΕΙΣΑ || ΠΑΡΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
 ΛΑΣΚΑΪ || ΡΕΟΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ. || Περί διαίρεσεως τῶν γραμμα-
 τῶν. || βιβλίον πρῶτον. (γ) Παμμα ἐστὶ μέρος ἐλάχιστον, φωνῆς ἀδιαίρετον. ||
 stb. 102^a I. ALDVS MANVTIVS RO. LECTORI SALVTEM. || Et fi
 eram typicis, literariisq; negociis impeditus, ac immerfus || stb. 102^b
 és 103. I. üres. 104^a I. CONSTANTINI LASCARIS DE NOMINE ||
 ET VERBO LIBRI TERTII. LATINA || INTERPRETATIO, PER
 ALDVM RO. || AD GRECARVM LITERARVM || RVDIVM VTILI-
 TATEM. || Tabula Cebetis Thebani & græce & latine, opus morale.
 & || stb. 215^a I. Kolofon: Venetiis, apud Aldū nō fine priui || legio
 ut & in aliis. 215^b I. üres. 216^a I. Quæ inter imprimendum euenere
 errata. || Διόρθωσις τῶν τῆς βύβλου ἀμαρτημάτων. || stb.
 220^a (m jelzésű) I. De literis græcis ac diphtongis & quæadmodū
 ad nos ueniāt || stb. v. ö. 1^a I. leírását, melynek ez a lap egyszerű
 részleges megisméltése. 220^b I. Aldus Manutius Romanus Studiofif
 adolefcentulis S. P. D. || Nihil prætermittere est animus, quod utili
 credamus futuꝛe || stb. 221^a (mii jelzésű) I. ALPHABETVM GRAE-
 CVM, || Literæ apud græcos funt quatuor & uiginti || stb.

4-r. Lapnagyság: 13·6 × 18·5 cm. Ívek jelzése: a) latin
 szövegé: a—e, A—H, m—n; b) görög szövegé: α—ε, Α—Η. Lapok
 száma: 239 számozatlan levél (478 oldal), a mi azt mutatja, hogy
 példányunk nem teljes: *Renouard* szerint¹ ugyanis az eredeti
 lapszám 298, tehát 59-czel több mint az itt leírt példányé. A sorok
 átlagos száma oldalanként úgy a görög, mint a latin szövegből 36.
 A kisbetűkkel előnyomatott inicziálék számára 7—9 sornyi közök
 hagyattak. A latin szöveg antikva betűkkel van szedve. Őrjelek
 és élő oldalczímek nincsenek. Sorok átlagos oldalszáma 36.

Szúrágta példány, melynek eredete ismeretlen. Kötésének
 hátát borjubőr, fedeleit XVIII. századi zöld-arany préselt virágos
 papír borítja. A czimlap felső részén vörös tintával e bejegyzés:
Eufrosinæ XXXB Germanus. Könyvtári jegye: **A. gr. 930**.

¹ *Renouard* szerint. V. ö. Id. m. I. 444 I.

Év nélkül (1518).¹⁾

73. Christophori Longolii Civis Romani perduellionis rei Defensiones duae. Venetiis, év nélkül.

1^a l. CHRISTOPHORI LONGOLII || CIVIS ROMANI PERDV- || ELLIONIS REI DE- || FENSIONES || DVAE. || [Nyomtatójegy.] 1^b l. üres. 2^a l. BAPTISTA CASALIVS REVEREN || DISSIMO DOMINO. D. POM- || PEIO CAR. COLVM- || NAE. S. P. D. || IVS *Quiritium oblatum Reuerendissime domine*, || stb. 2^b l. üres. 3^a (*aiij* jelzésű és 3. számú) l. CHRISTOPHORI LONGOLII CI- || VIS RO. PERDV- || ELLIONIS || REI, PRIORIS DIEI || DEFENSIO. || (*q*)VOD PER HOSCE *quadra-* || *ginta* stb. 59^a l. üres. 59^b l. ERRATA. 66^a l. Kolofon: VENETHIS IN AEDIBUS || ALDI, ET ANDREAE || SOCERI, || 60^b l. [Nyomdászjelvény.]

8-r. Lapnagyság: 9·6 × 14·5 cm. Ívek jelzése a—hij. Lapok száma 2 számozatlan, 54 számozott (3—56-ig) s 4 számozatlan összesen 60 levél (120 oldal). A cím lap és fejezetcímek antikva-nagybetűkkel, a szöveg dőlt bétűkkel van szedve; a kezdőbetűk kis betűkkel vannak jelezve s részükre 5 sor magas tér hagyatott. A sorok átlagos száma oldalanként 30. Élő oldalcímek nincsenek.

Fűzött példány a *Jankovich*-gyűjteményből. Könyvtári jegye: **Crim. 534.**

Pótlás.

1514.

74. M. F. Quintilianus. Venetiis, 1514.

1^a l. M. F. QVINTILIANVS. || [Nyomtatójelvény.] 1^b l. ALDVS PIVS MANVTIVS IOANNEM BAPTI- || STAM RHAMVSIVM COM- PATREM || SALVERE IVBET. || *Si quisquam est: cui nuncupare debeamus libros excufos cura no* || *stra* stb. 2^a (* *ii* jelzésű) l. CAPITA PRIMI LIBRI. || stb. 4^a (*a* jelzésű és 1. számú) l.² MARCVS FABIVS QVINTI || LIANVS TRYPHONI BIBLIOPOLAE || SALV- TEM. || (*e*)FFLAGITASTI *quotidiano conuitio, ut libros, quos* || stb. 233^a (230. számú) l. kolofon: VENETHIS IN AEDIBVS ALDI, ||

¹ Id. m. I. köt. 441. l.

² Tulajdonképen az 5-ik, mert a 4-ik lap *Renouard* szerint üres (V. ö. id. m. I. köt. 113. l.) s a *-gal jelölt cím lap megfelelője; példányunkból e lap hiányzik.

ET ANDREAE SOCERI || MENSE AVGVSTO. || M. D. XIII. || 233^b 1.
[Nyomtatójelvény.]

4-r. Lapnagyság: 12·4 × 19·4 cm. Ívek jelzése: *, a—z, A—F. Lapok száma: 3 számozatlan¹ és 230 számozott, összesen tehát 233 levél (466 oldal). Sorok száma oldalanként: 39. A szöveg olasz típusokkal, az élő oldalczímek nagybetűkkel vannak nyomtatva. Örjel minden szignált lap, valamint az iverk utolsó (tehát 8-ik) lapjának verzóján látható. A kisbetűvel előnyomatott inicziálék számára 3—6 sor magas tér hagyatott szabadon.

XVI. századi préselt disznóbörkötésű példányunk 1631 óta van hazánkban, a mint a czimlapbeli bejegyzés mutatja; »*Collegij Soc. Jesu Jaurinensis Catalogo inscriptus Aō 1631.*« Könyvtári jegye: **A. lat. 2497.**

*

A megjelenésük évröndjében leírt köteteket a könnyebb áttekinthetőség végett betürendben csoportosítva a következő jegyzék adja:²

Aesopus, 1503. — 19. sz.

Ammonius Hermeus, 1546. — 52. sz.

Ananias Laurentius, 1589. — 67. sz.

Apuleius, 1521. — 43. sz.

Aristophanes, 1498. — 7. sz.

Aristotelis Organon, 1495. — 3. sz.

Aristotelis Opera, II., IV. köt. 1497. — 4., 5. sz.

Astronomi veteres, 1499. — 9. sz.

Athenaeus, 1514. — 27. sz.

Aulus Gellius, 1515. — 30. sz.

Bacci Andrea, 1576. — 66. sz.

Bembus Petrus: *Historia Veneta*, 1551. — 54. sz.

Benedictus Alexander, é. n. — 70. sz.

Bolla d'oro, 1558. — 58. sz.

Jul. Caesar, 1569. — 64. sz.

¹ V. ö. az előbbi jegyzettel.

² E jegyzék czímzavainak megválasztásánál *Renouard* munkája volt az irányadó. A sorszám a mi leíró jegyzékünk számaira vonatkozik. Helykimélés céljából a több szerző műveit tartalmazó kiadványok csupán az első szerző, vagy a közös cím rendszava alatt vétettek fel.

- Q. Calaber, é. n. — 71. sz.
Capicius Scipio, 1546. — 53. sz.
M. T. Ciceronis Epistolae ad Atticum, 1513. — 23. sz.
M. T. Ciceronis Orationum vol. I., 1518. — 40. sz.
M. T. Ciceronis Rhetorica, 1533. — 48. sz.
Concilium Tridentinum. Romae, 1564. — 61. sz.
Concilium Tridentinum. Venetiis, 1564. — 62. sz.
Demosthenes, 1554. — 56. sz.
Didymus, 1521. — 42. sz.
Dionysius Halicarnassus: in Thucydidem, 1560. — 60. sz.
Dioscorides, 1518. — 37. sz.
Epistolarum graecarum collectio, 1499. — 8. sz.
Erasmi adagia, 1520. — 41. sz.
Faustus Victor, 1559. — 59. sz.
Flacci Valerii Argonautica, 1523. — 45. sz.
Gallenus, 1525. — 46. sz.
Gaza Theodorus, 1495. — 2. sz.
Gemistus Georgius, 1502. — 18. sz.
Hesychii Dictionarium, 1514. — 25. sz.
Horatius, 1566. — 63. sz.
Institutioni dell' imperio, 1558. — 57. sz.
Jamblichus: De Mysteriis, 1497. — 6. sz.
Juvenalis et Persius, 1501. — 10. sz., 1535. — 50. sz.
Lactantii Firmiani Opera, 1516. — 29. sz.
Iascaris Constantini Grammatica, 1495. — 1. sz., é. n. — 72. sz.
Longolius Christophorus, é. n. — 73. sz.
Lucanus: De bello civili, 1502. — 14. sz.
Lucretius, 1515. — 28. sz.
Musaeus, 1517. — 34. sz.
Nazanzeni Gregorii Orationes, 1516. — 32. sz.
Nicander, 1522. — 44. sz.
Oppianus, 1517. — 35. sz.
Oribasius Sardonius, 1554. — 55. sz.
P. Ovidius Naso, 1502. — 17. sz.
Pindarus, 1513. — 20. sz.
Platonis Opera omnia, 1513. — 24. sz.
Poetae christiani veteres, vol. II. 1502. — 12. sz.
Poetae tres egregii, 1534. — 49. sz.

- Pomponius Mela, 1518. — 38. sz.
 Pontani Joviani Opera, 1518—19. — 39. sz.
 Priapeia, 1517. — 36. sz.
 Pribero Vincenzo, 1595. — 69. sz.
 Quintilianus, 1514. — 74. sz.
 Rhetorum Graecorum Orationes, 1513. — 22. sz.
 Rhodoginus Ceolius, 1516. — 31. sz.
 Scriptorum Rei rusticae, 1514. — 26. sz.
 Sophocles, 1502. — 15. sz.
 Stephanus: De Urbibus, 1502. — 13. sz.
 Steuchus Augustinus, 1519. — 47. sz.
 Streinuius Richardus, 1571. — 65. sz.
 Strozzi Pater et Filius, 1513. — 21. sz.
 Suetonius: De Caesaribus, 1516. — 33. sz.
 Velerius Maximus, 1502. — 16. sz.
 Valla Georgius, 1501. — 11. sz.
 Valserus Marcus, 1594. — 68. sz.
 Viaggi fatti alla Tana etc. 1543. — 51. sz.

*

Az egyes példányok előző tulajdonosaira vonatkozó adatokat a következő összeállítás teszi szemléletessé:

1. Magánszemélyekre vonatkozó adatok.

Auersperg Wolf-Engelbert gróf, Sup. Cap. Carn. Cat. Jesu, Anno 1655. — L. a jegyzék 29. sz.

Baith Jos. — L. 55. sz.

Biener A. — L. 44. sz.

Brassicanus Joannes, a Magyarországon is megfordult bécsi tudós, a ki itt jártában több Korvin-kodexet is szerzett magának. Bejegyzése 1521-ből való. — L. 42. sz.

Bünau Henrik (1697—1762) szász miniszterelnök, Weimar és Eisenach hercegségek helytartója. Drezda melletti birtokán, Röthenitzen korának egyik leggazdagabb s leghíresebb magánkönyvtára felett rendelkezett, mely halála után vétel útján a szász választófejedelem könyvtárába került.¹ Példányunk hihetőleg mint duplum került ki e gyűjteményből. — L. 65. sz.

¹ V. ö. Adelung: Fortsetzung zu Jöchers allg. Gelehrten-Lexico. Lipse. 1784. I. köt. 2390. hasáb.

Cendrinus Leopold. — L. 23. sz.

Cserey János. 1624. Valószínűleg azonos azzal a *Cserey* Jánossal, a ki 1635-ben mint új nemes van a *lustralis* könyvbe bejegyezve.¹ — L. 61. sz.

Dr. *Faber* v. *Fabri* János, családi nevén *Heigerlin* (1478—1541) 1528. óta budai prépost, majd 1530-tól fogva bécsi püspök a ki főleg a reformátorok ellen írt hitvitázó irataival tűnt ki. 1539-ben alapította a bécsi Sz. Miklós-templommal kapcsolatos alumneumot, melyre könyvtárát is hagyta. Az alumneum azonban halála után megszűnt, s a könyvtár az udvari könyvtárba kebelezetett. — L. 47. sz.

Faber Tobias. — L. 3. sz.

Felber, Christophorus hitszónok. 1570. — L. 63. sz.

Feuerlein Joh. Conr. nürnbergi törvénytudós XVIII. sz. — L. 62. sz.

Hornberger. Bartholomeus »austriacus«. — L. 31. sz.

Germanus Euphrosina. — L. 72. sz.

Guilelmo de *Guilelmi* 1603. — L. 66. sz.

Gramnius I. XVII. sz. — L. 39. sz.

Kulenkamp Z. 1768. 1787. 1788. — L. 13. 50. 39. sz.

Lingholzer Lucas. — L. 23. sz.

Mednyánszky Pál. 1719. — L. 40. sz.

Szathmári *Pap* Sigismundus. Göttingae. 1796. Talán azonos azzal a szatmári Pap Zsigmonddal, a ki 1792-ben Kolozsvár város országgyűlési követe volt.² L. 50. sz.

Bibliotheca *Pezoldiana*. XVIII. sz. — L. 35. sz. 43. sz.

VI. *Pius* pápa (czimer). — L. 24. sz.

Pöllinger Lampertus. XVI. sz. — L. 62. sz.

Ranzenperger Georgius, magister. XVI. sz. — L. 12. sz.

Reinachius J. A. 1815. — L. 18. sz.

Bibliotheca *Reisachorum*. 1804. — L. 62. sz.

Reiske L. C. — L. 71. sz.

Salviatis Johannes bibornok. — L. 24. sz.

Saurau Wolf. XVI—XVII. sz. Valószínűleg a hasonló nevű ősnemes steiermarki családból. — L. 53. sz.

¹ V. ö. Nagy Iván: Magyarország nemes családjai. III. köt. 138.

² V. ö. Nagy Iván. I. m. IX. köt. 113. l.

Schrieshaimer Petrus, 1543. ápr. 30. — L. 25. sz.

Seidel Abrahamus a délweimari Nimritz egyházközség lelkésze. — L. 5. sz.

Semsey Antal 1618. — L. 40. sz.

Spohn Fr. XVIII. sz. — L. 35. sz.

Sztrokay Antal (1780—1850), ügyvéd, jogtudós s a magyar tudományos akadémia legelső tagjainak egyike. — L. 36. sz.

Teubern János Ernő jogtudós, drezdai udvari tanácsos. XVIII. sz. — L. 30. sz.

Torigny Miklós Lampert. XVIII. sz. első fele. — L. 50. sz.

Valla Lukács. — L. 36. sz.

2. Egyes intézetek (a városok betürendjében):

Bécs. 1. Sz.-Miklósról nevezett püspöki kollégium. — L. 47. sz. 2. Trinitarius-kolostor. — L. 59. sz.

Crembs. Jézus-társasági kollégium. 1633. — L. 6. sz.

Göttinga. György-Ágostról nevezett egyetemi könyvtár. — L. 8. sz.

Győr. Jézus-társasági kollégium. 1631. — L. 74. sz.

Helmstadt. Bibliotheca Carpsoviana. 1804. — L. 8. sz.

Leukerbad. Sz.-Miklósról nevezett Ágoston-rendi kolostor. — L. 51. sz.

Marienthal. Pálos szerzetesek könyvtára, 1768. — L. 41. sz.

Neo-Praga. Sz.-Venczelről nevezett Ágoston-rendi kolostor. XVIII. sz. — 68. sz.

Sopron. Jézus-társasági kollégium. 1651. — L. 37. sz.

Szepesi (lőcsei?) Jézus-társasági kollégium. 1679. — L. 31. sz.

Tállya. Jezsuita-kolostor. 1617. — L. 61. sz.

Vallombrosa. Toscanai apátság. 1629. — L. 3. sz.

Végül álljanak itt betürendben azon férfiak nevei, a kiktől a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtára akár ajándék vagy hagyomány, akár pedig vétel útján a szóban forgó köteteket megszerezte:

Batsányi János írónak végrendeletileg a múzeumra hagyományozott könyvtárából 1851-ben került a gyűjteménybe a 63. sz. alatt leírt munka.

*Farkas Lajos*nak 1873. decz. 10-én megvásárolt könyvtárából való a 36. 50. 65. sz. a. leírt 3 munka.

Hajnik Imre egyetemi jogtanárnak 1903-ban megvásárolt könyvtárából való a 33. sz. a. leírt munka.

Horvát István 1846-ban megvásárolt könyvtárából való a 38. és 68. sz. a. leírt 2 munka.

Horváth Antaltól 1870. nov. 23-án¹ vásároltatott meg a 23. sz. a. leírt munka; míg a 16. sz. a. leírt mű 1871. ápr. 13-án ugyanőtöle ajándékképen került a Széchényi országos könyvtárba.

Gr. Illésházy István ajándékából 1835-ben a múzemba került Illésházy-könyvtárból való a 46. sz. a. leírt munka.

Jankovich Miklósnak 1832-ben megvásárolt remek könyvtárából való a 2 - 11. 13—15. 19—21. 25. 32. 34. 35. 37. 39. 40—45. 47. 48. 52. 53. 55—59. 61. 62. 64. 67. 71. számok alatt leírt 43 munka, tehát az egész sorozat közel kétharmada.

Kováts Sámuel csákvári ref. lelkész 1814. márcz. 13-án ajándékozta gyűjteményünknek a 17. sz. a. leírt művet.

Lanfranconi Eneának 1895-ben megvásárolt könyvtárából való a 66. sz. a. leírt munka.

Gr. Széchényi Ferencz könyvtárából származik a 18. és 64. sz. a. leírt két munka.

Szelinszky Györgytől vásároltatott 1903. ápr. 21-én a 60. sz. a. leírt munka.

A megszerzés módja nem volt megállapítható az 1. 12. 22. 24. 26—31. 49. 51. 54. 70. 72. 74. sz. a. leírt 16 munkánál.

¹ A szövegben tévesen 1770. szedve!

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A MAGY. NEMZ. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1908. ÉV ELSŐ NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 3360 db, ajándék útján 155 db, vétel útján 211 db, összesen 3726 db nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezenfelül köteles példány czímén beérkezett: alapszabály 362 db, egyházi körlevél 83 db, műsor 384 db, hivatalos irat 236 db, perirat 12 db, gyászjelentés 1796 db, falragasz 1743 db, színlap 2400 db, zárszámadás 245 db, vegyes 702 db, összesen 7963 db apró nyomtatvány.

Vételre fordított 3394 korona 80 fillér, 210 márka 20 pfennig, 198 franc 35 cm., 19 lira 95 cm.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a nyomtatványi osztály anyagát: Áldassy Antal, gr. Andrássy Dénes München, Bán Aladár (2 db), Bánki Donát, Budapesti tud. egyetem bölcsészeti-kari dékánja (62 db), Czóbel István Késmárk, Deaky Lóránt Kolozsvár, Dunamelléki ref. egyházkerület D. Vezseny (2 db.), Első magyar ált. biztosító társaság, Fejérpataky László (3 db), Főegyházmegyei hivatal Eger, Főegyházmegyei hivatal Kalocsa, Főegyházmegyei hivatal Zágráb, Főrendiházi iroda (11 db), Führer J. Helvey Lajos Cleveland, Herczegprimási iroda Esztergom, Hist. Verein für Steiermark Graz, báró Hornig Károly Veszprém, Horváth Géza, Kais. Akademie der Wissenschaften Wien (5 db), Képviselőházi iroda (6 db), Kereszty István, Kollányi Ferencz, Laendler Pál, Magántisztviselők orsz. szövetsége, M. kir. állami számvevőszék elnöke, M. kir. belügyminiszterium, M. kir. orsz. meteorológiai s földmérő intézet, M. kir. statisztikai hivatal (4 db),

M. Nemzeti Múzeum irodája, M. ornithológiai központ, M. Tudományos Akadémia, Melich János, Nägele Ervin Stuttgart, Ortway Tivadar, Óváry Lipót, Peaslee John Cincinnati, Petrov A. St. Petersburg, Pór Antal Esztergom, Sohár László, Statist. Central-Kommission Wien (2 db), Szádeczky Lajos Kolozsvár, Szalay Imre (3 db), Széchényi-Társulat Szatmár (2 db), Széký Géza Gerjen, id. Szinnyei József, Tomacsek György Wien (5 db), Újhelyi József, Vajda Viktor, Vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium, Venetianer Lajos Újpest, Vértesy Jenő, Wlassics Gyula.

Nevezetesebb szerzemények: 1. A' magyar szollásnak módgyáról. (XVII. századi nyomtatvány; 80 korona). 2. Mikolai Hegedüs János: A mennyei igazságnak tüzes oszlopa. Szeben, 1665. (3 mk. 3. Régi úri méltósággal fénlő . . . Bánffi György . . . halotti emlékezete. Kolozsvár, 1709. (250 kor.).

A könyvtár helyiségeiben a lefolyt évnegyedben 9458 egyén 28.953 kötet nyomtatványt használt; kölcsönzés útján pedig 694 egyén 1128 kötetet.

A lefolyt negyedévben 2368 munka osztályoztatott, a melyekről összesen 3138 czédula készült. Kötés alá készítettett 457 munka 613 kötetben.

A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe ezen idő alatt 608 csomag érkezett; ugyaninnen 357 levél expedialtattott, a miből 129 reklamálás volt. Az 1897. XLI. tvczikk intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosok ellen peres eljárás megindítása 4 esetben kéretett.

II.

A *kézirattár* ajándék útján 3 db irodalmi levéllel, — vétel útján pedig 56 kézirattal, 43 kötet levéllel és 1 irodalmi levéllel gyarapodott. A gyarapodás darabszáma 103.

Ajándékozó dr. Rexa Dezső volt, a ki Rummy Györgynek 3, Gamauf Teofilhez intézett levelét ajándékozta intézetünknek.

Vételre összesen 1821 korona 45 fillért fordítottunk. A vásárolt anyagból különösen ki kell emelnünk Liszt Ferencz egy levelét, melyet 1873 május 7-én írt Augusz báróhoz, továbbá néhai Sólyom—Fekete Ferencz 36 kötetnyi hagyatékát, Nagy Iván hagyatékából az ő nagyszabású családtörténeti gyűjteményét, mely sok tekintetben kiegészíti Magyarország családai című művét, Nagy Iván 7 kötetnyi irodalmi levelezését, mely számos jelesünktől tartalmaz ismeretlen leveleket (pl. Madách Imrétől is), a felsőbükki Nagy Pálhoz intézett levélkötetet és Csato Pál levelezését.

Ez évnegyedben is folytattuk a régi, majd az új szerzemények fokozatos feldolgozását és az új bútorzással kapcsolatos áthelyezési munkálatokat.

Az évnegyed folyamán 7 esetben kölcsönöztünk ki 8 kéziratot és 32 kutató használt 85 kéziratot és 13 darab irodalmi levelet.

III.

A *hirlaptár* gyarapodása: *A*) köteles példány 271 évfolyam, 75,861 szám (és pedig csomagban, nyomdai kimutatással 169 évf., 61,660 sz., számonként érkezett 202 évf., 14.201 sz.); *B*) ajándék (áttétel a könyvosztályból) 1 évf., 1 szám; *C*) vásárlás 8 évf., 210 sz. (amerikai magyar lapok, Erdős Miklóstól, 70 kor. 24 fill.).

A hirlaptárban 1122 olvasó 2190 kötetet, házon kívül 15 olvasó 59 kötetet, összesen tehát 1137 olvasó 2249 kötetet használt.

Czéduláztatott 194 évfolyam, közte új lap 5. Átnézetett 359 évf. 63,153 száma.

A nyomdai kimutatásokkal érkezett példányok a növedéknaplóba, illetőleg a nyilvántartó czédulákra vezettettek. A számonként érkezett hirlapok is hetenkint összegeztettek és betűrendben elhelyeztettek. A csomagküldeményekben hiányzó hirlapszámok azonnal reklamáltattak és följegyeztettek.

A czédulakatalogus 50 új tokba rendeztetett át.

IV.

A *levéltár* az elmúlt évnegyedben vétel útján 1072 db, ajándék útján 883 db, összesen 1955 db.-bal szaporodott, azonkívül néhai Nagy Iván és dr. Solyom-Fekete Ferencznek néhány ezer darabra rúgó oklevélgyűjteményével, melyek darabszáma csak a gyűjtemények feldolgozása után lesz pontosan kitüntethető s azért a fenti összegezésben nem fordul elő.

Vételre fordítottatott 7323 korona és 30 márka.

A családi levéltárak száma a lefolyt évnegyedben nem gyarapodott, úgyszintén a már letéteményezett levéltárak állaga sem bővült.

Ajándékaikkal Szalay Imre múzeumi igazgató, Irinyi Csaba, Halaváts Gyula, herczeg Odescalchi Arthúr, Tabódy József, id. Szinnyei József, Schlöger József és egy ismeretlen egyén gyarapították a levéltár anyagát.

A törzsgyűjtemény gyarapodásából a középkori iratok csoportjára esik 68 db, a középkori másolatokéra 58 db, az újkori iratokéra 901 db, az 1848/49-es iratokéra 205 db, a czimereslevelek csoportjára 65 db, a gyászjelentéseikére 655 db, a fényképek csoportjára 3 db.

Az évnegyed szerzeményei közül kiemelendők a Nagy Iván és Solyom—Fekete-féle gyűjtemények, mind számukra, mind pedig

tartalmukra nézve. Nagy Iván gyűjteménye az egyes magyar nemes családok történetére tartalmaz rendkívül gazdag és beces anyagot a XIV—XIX. századból, nemkülönben saját személyére és családjá történetére is. A gyűjtemény oklevélanyaga értékes kiegészítésül szolgál Nagy Iván monumentális munkájához, a Magyarország eredeti kézírata a gyűjteménnyel szintén megvétellett és a kézírattári osztályban nyert elhelyezést. Ugyanoda tételtek át a gyűjteményben lévő, Nagy Ivánnak a különböző levéltárakban eszközölt másolatai is.

A Sólyom—Fekete gyűjtemény értékes voltát az a körülmény adja meg, hogy e gyűjtemény, főleg annak középkori része Erdélyországra, első sorban Hunyad vármegyére vonatkozik. Elsőrangú darabjai e gyűjteménynek azok az oklevelek, a melyek a Hunyadi-házra vonatkoznak, köztük a legrégebbek 1366, 1380 és 1414. évekből. Rendkívül becesek e gyűjteménynek mintegy 10 darabra rúgó oláh oklevelei a XVI—XVIII. századból, melyek a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. A gyűjteménynek beces részét a Sólyom—Fekete Ferencz által különböző erdélyi családi levéltárakból, mint pl. a Kendeffi, a Gyulay stb. levéltárakból vett másolatok, úgyszintén a Hunyad vármegyére vonatkozó és a hunyadmegyei családok levelesládáiból általa készített másolatok alkotják, melyek Sólyom—Fekete levelezésével együtt a Kézirattárnak adattak át. Mind a Nagy Iván-, mind a Sólyom—Fekete-gyűjtemény nagy számmal tartalmaz czímeres leveleket és nemesi iratokat, melyek az alábbi jegyzékben vannak felsorolva.

A czímeres levelek és nemesi iratok csoportja a következő darabokkal gyarapodott:

1. 1417. szeptember 29. Konstancz. Zsigmond király czímeres levele Boda Timót részére, a szöveg és czímerkép egyszerű másolata.
2. 1421. márczius 28. Znaim. Zsigmond király czímeres levele Pérchy Mihály fia Benedek és társai részére.
3. 1422. szeptember 17. Nürnberg. Zsigmond király czímeres levele Leszteméri Inre részére.
4. 1430. július 11. Konstancz. Zsigmond király czímeres levele a Jablonowai Buthor család részére, a szöveg és czímerkép egyszerű másolata.
5. 1506. október 28. Buda. II. Ulászló czímeres levele Baasi György részére.
6. 1573. június 26. Gyulafejérvár. Báthory István czímeres levele Nagy András és társai részére.
7. 1598. február 18. Gyulafejérvár. Báthory Zsigmond czímeres levele Kőrösbányai Bailla Péter részére.
8. 1592. április 3. Prága. II. Rudolf czímeres levele Iwchych Mátyás részére.
9. 1602. szeptember 9. Prága. II. Rudolf czímeres levele Szőlősy Mihály részére.
10. 1605. június 24. Kassa. Bocskai István czímeres levele Bélteki Vidas István és Bélteki Jósa András részére.
11. 1609. január 31. Bécs. II. Mátyás czímeres levele Pápay János részére.
12. 1621. május 28. Bécs. II. Ferdinánd czímeres levele Bácsy Bol-

dizsár részére. 13. 1621. november 30. Magyar-Bród. Bethlen Gábor címeres levele Pálffy János részére. 14. 1621. december 15. Magyar-Bród. Bethlen Gábor címeres levele Baranyay, másképp Horváth János részére. 15. 1623. márczius 14. Pozsony. Rudinszky Márton czimerkerő folyamodványa. 16 1623. . . . augusztus Gyulafejérvár. Bethlen Gábor címeres levele Mindszenti István részére. 17. 1624. A Cheösy család címeres levelének kivágott czimerképe. 18. 1630. február 9. Gyulafejérvár. Brandenburi Katalin címeres levele Liscovai Liszkói János deák részére. 19. 1643. november 22. Gyulafejérvár. I. Rákóczi György címeres levele Miklós, másképp Kissólymosi Ferencz részére. 20. 1647. január 2. Váradvára. I. Rákóczi György címeres levele Kálmán Miklós részére. 21. 1647. szeptember 28. Gyalu. I. Rákóczi György címeres levele Páskota Márton részére. 22. 1648. márczius 25. Gyulafejérvár. I. Rákóczi György címeres levele Dekuczián László részére. 23. 1649. február 6. Szempecz. Pozsony vármegye nemesi bizonyítványa Egyházasfalvai Nagy István részére. 24. 1649. június 26. Déva. II. Rákóczi György címeres levele Bálványosváraljai György részére. 25. 1650. április 7. Gyulafejérvár. II. Rákóczi György címeres levele Kis János részére. 26. 1657. május 29. Losoncz. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Szabó, másképp Horváth Mihály részére. 27. 1659. augusztus 8. Gyulafejérvár. Barcsai Ákos címeres levele Ferencz Tamás részére. 28. 1664. május 16. Gyulafejérvár. Apafi Mihály címeres levele Thordai Pálffy János részére. 29. 1665. július 20. Radnóth vára. Apafi Mihály címeres levele Boge Péter részére. 30. 1666. június 27. Bécs. I. Lipót címeres levele Fügei Andrászi, másképp Gecze János részére. 31. 1667. július 1. Füle. Heves és Külső-Szolnok nemesi bizonyítványa Helle György részére. 32. 1667. augusztus 24. Radnóth vára. Apafi Mihály címeres levele Nagy Jakab részére. 33. 1673. január 2. Gyulafejérvár. Apafi Mihály címeres levele Vállya Miklós részére. 34. 1675. december 21. Gyulafejérvár. Apafi Mihály címeres levele Kovács Mihály részére. 35. 1676. május 19. Füle. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Benkó Mihály részére. 36. 1676. szeptember 25. Gyulafejérvár. Apafi Mihály címeres levele Kovács, másképp Régeni János részére. 37. 1677. május 31. Füle. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Báltaszéki Szabó Lukács részére. 38. 1680. szeptember 15. Gyulafejérvár. Apafi Mihály címeres levele Nánási Kovács Gáspár részére. 39. 1684. szeptember 21. Gyulafejérvár. Apafi Mihály címeres levele Barabás János részére. 40. 1682. február 10. Füle. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Felsőgyőri Nagy János részére. 41. 1655. április 4. Fogaras. Apafi Mihály címeres levele Szabó, másképp Somlyai Mihály részére. 42. 1694. július 18. Bécs. I. Lipót címeres levele Gebhard Márton részére. 43. 1694. szeptember 22.

Neméskér. Sopron vármegye nemesi bizonyítványa a Gebhard család részére. 44. 1698. márczius 20. Bécs. I. Lipót czimeres levele Ródl János részére. 45. 1700. július 10. Bécs. I. Lipót czimeres levele Gálfalvi, másképp Harcsói Iszlai János részére. 46. 1700. július 10. Bécs. I. Lipót czimeres levele Gálfalvi, másképp Siketfalvi Iszlai Gergely részére. 47. XVII. századi évnélküli Dienes Gergely czimerkerő folyamodványa. 48. XVII. századi évnélküli Szentmiklóssy Benedek czimerkerő folyamodványa. 49. 1701. február 20. Bécs. I. Lipót czimeres levele Urbány András részére. 50. 1701. május 21. Besztercebánya. Zólyom vármegye nemesi bizonyítványa az Urbány család részére. 51. 1705. szeptember 12. Millnitz Vitus czimerkerő folyamodványa. 52. 1715. augusztus 29. Bécs. III. Károly czimeres levele Szentsimoni, másképp Csatószegi id. Csató János részére. 53. 1726. április 16. Bécs. Miszleniczky János czimerkerő folyamodványa. 54. 1716. április 30. Losoncz. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Nagy György részére. 55. 1719. szeptember 18. Bécs. Gelle Ferencz és János czimerkerő folyamodványa. 56. 1728. július 5. Grác. Mátyás Antal udv. kancelláriai expeditor bizonyítványa a Gebhard család nemességéről. 57. 1737. május 8. Pest vármegye nemesi bizonyítványa a Stettner család részére. 58. 1741. október 28. Pozsony. Mária Terézia czimeres levele Folly Gábor részére. 59. 1744. augusztus 18. Székesfejérvár. Fejér vármegye nemesi bizonyítványa a Szalay család részére. 60. 1764. márczius 18. Zalaegerszeg. Zala vármegye nemesi bizonyítványa Szabó János részére. 61. 1772. július 28. Besztercebánya. Zólyom vármegye nemesi bizonyítványa Urbány Ferencz részére. 62. 1790. november 18. Pozsony. II. Lipót czimeres levele Sala Mihály részére. 63. 1806. szeptember 20. Balassagyarmat. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa a Nagy család nemességéről, 64. 1812. december 9. Várad-Olaszi. Bihar vármegye nemesi bizonyítványa Csató Mihály részére. 65. 1819. november 20. Balassagyarmat. Nógrád vármegye nemesi bizonyítványa Nagy József részére.

A lefolyt évnegyedben 49 kutató 15.058 db iratot használt. Kikölesönöztetett 6 tétvényen 165 irat, 7 iratsomó, 15 fényképlemez és 1 fénykép.

A rendes gyarapodás feldolgoztatott, kivéve a Nagy Iván és Sólyom—Fekete-féle gyűjteményeket, melyek rendezése jelenleg folyamatban van. Folytatott a Szunyogh-levéltár rendezése, a mely azonban az előbbi két gyűjtemény feldolgozása miatt félbehagyatott. Befejeztetett a levéltár törzsgyűjteményének ritkítása és a karzati fiókokban végleges elhelyezése. Megjegyzendő, hogy a levéltári gyakornokok közül az egyik folyó évi január 1-vel a levéltárból eltávozott és helye eddig még nem töltetett be, mely körülmény a levéltári munkálatok gyorsabb végzését nagyban hátráltatta.

SZAKIRODALOM.

Burger, Konrad. *Buchhändleranzeigen des 15. Jahrhunderts.* Leipzig 1907. W. Hiersemann. (Nyomtató Poeschel & Trepte) 2° 15 l. 32 tábla. Ára 60 M.

A XV. századi könyvkereskedelem történetéhez érdekes adalékok azok a nyomtatványok, melyeket a könyvkereskedéssel foglalkozó nyomdászok, kiadók és kereskedők, vagy a saját sajtójukon, vagy a velük üzleti összeköttetésben álló könyvnyomtatók útján készítették abból a célból, hogy az eladásra szánt sajtótermékeket elterjeszszék. Miután a papiros magas értéke folytán az e fajta nyomtatványok forgalomból kikerült s fölös példányait a könyvkötők a nemezpapír előállításához szívesen fölhasználták, a ránk maradt példányok túlnyomó részét régi kötések tábláiból áztatták ki a buzgó és szerencsés kezű kutatók. Kulturtörténeti érdekességük kétségtelen s Konrad *Burger*, a német könyvkereskedők tőzsdeegyesületének lipcei könyvtárosa hasznos munkát végzett, a mikor a fennmaradt könyvkereskedői hirdetésményeket összegyűjtve, pompás hasonmásokban hozzáférhetővé tette a tudományos használatnak.

Gyűjteménye 32 darabból áll s zöme németországi eredetű. Az ibériai félszigetről s Franciaországból egy sincs a gyűjteményben. Angliát William *Caxton* (21. tábla), Németalföldet pedig (Gheraert *Leu* (29. tábla) egy-egy hirdetésménye képviseli, Svájczból két hirdetésmény van leközölve, az egyik a kutatás mai állása szerint, Berthold *Ruppel* baseli nyomdászé (4. tábla) 1470 tájáról, a másik Bernhard *Richel* ugyancsak baseli könyvnyomtatóé (24. tábla) 1482-ből. Olaszországból *Burger* öt hirdetésményt tesz közzé, mind az öt német származású nyomtatók termékei: nevezetesen *Schweynheym* és *Pannartz* római nyomdászoké 1470 (6. tábla) és 1472-ből (10. tábla); a velencei Erhard *Ratdolté* 1483. és 1485-ből (25. és 27. tábla) s végül az ugyancsak Velenczében működő Johann *Herborté* 1481 tájáról (23. tábla).

A németországi könyvkereskedői hirdetésmények legrégebbi darabja Diebolt *Lauber* hagenai kéziratkereskedő 1450 táján kelt hirdetése, mely egy a három király legendáját tartalmazó kéziratban maradt reánk s jelenleg a British Museumban (Cod.

Addit. 28572. sz. a.) őriztetik. A legrégebb nyomtatott könyvvarusi hirdetés a gyűjtemény második tábláján van reprodukálva s Heinrich *Eggestein* strassburgi sajtójának terméke 1469 tájáról. Az év és nyomdász nélküli hirdetésben egy biblia-kiadásról van szó: hihetőleg *Eggestein* 41 soros biblia-kiadásáról, mely 1470 körül került napvilágra. A becses hirdetés egyetlen eredeti példánya a müncheni udvari és állami könyvtár tulajdona.

A hirdetések zöme, mint a legutóbbi példa is mutatja, egy-egy munka ismertetésére és ajánlására szorítkozik. Élelmesebb kiadók azonban gyakran megragadják az alkalmat s az új műről szóló hirdetésben régibb kiadványaikat, vagy más cégektől átvett műveket is belevesznek. Így pl. Antoni *Koberger* Antoninus kiadása megjelenésekor »In theologia«, »Sermones« és »In medicina« címek alatt csoportosítva régibb kiadványokat is fölvesz hirdetésébe.

A sajátképi könyvkiadói jegyzékek legrégebb példája Peter *Schöffner*nek a 3-ik táblán reprodukált egylevelű nyomtatványa az 1469 és 1470 közti időből. A jegyzék 21 művet sorol fel, melyek közül kettő Joh. *Nider*, consolatorium timoratae conscientiae és *Petrarca* historia Griseldis, eddigelé egy példányban sem ismeretes. A többi 19 nyomtatvány közül három a *Gutenberg* műhelyének, hét *Fust* és *Schöffner* közös műhelyének, nyolcz pedig *Schöffner* külön műhelyének a terméke, míg a *Bonifatius* VIII., liber sextus decretaliuma felől nem vagyunk tisztában, miután 1465-ben és 1470-ben is jelent meg egy-egy kiadása.

A közölt anyag egy külön csoportját a könyvügynökök (Buchführer) részére nyomtatott hirdetések teszik. Ezek rendszeren általánosságban mozgó felhívások a közönséghez, melyben raktárunk meglátogatását kérik. Máskor viszont az általános szövegek helyett a raktáron lévő könyvek szakok szerint csoportosított jegyzékét teszik közzé.

A hirdetések terjesztése a könyvügynök feladata volt. Ismert tudósoknak s könyvvásárlóknak a házhoz küldték a hirdetések; a nagy közönség részére pedig kifüggesztették őket oly helyeken, a hol sok ember megfordult, tehát a templomok, iskolák, városházák ajtaján s hirdető tábláin. *Dr. Gulyás Pál.*

Brown James Duff: *The small library. A guide to the collection and care of books.* London. 1907. George Routledge and Sons Ltd. 8-r. 154 l. Ára vászonborítékban 2/6.

James Duff *Brown* az islingtoni könyvtár vezetője, a kinek szerfölött gyakorlati irányú könyvtartani dolgozatairól több ízben megemlékeztünk e helyen, ismét hézagpótló könyvecskével lépett a nyilvánosság elé. Ezúttal nem a czéhbülieknek szól, hanem a könyvtári szakképzésben nem részesült magánosokhoz fordul, a

kik akár a maguk vagy családjuk használatára, akár polgártársaik szélesebb köre számára akarnak vagy kénytelenek egy kisebb könyvtárat létesíteni. »Kis könyvtáron — úgymond — olyan 200—5000 kötetes, általános jellegű, választékos gyűjteményt értek, a minőt tanulók, iskolák, templomok, kereskedelmi és ipari szervezetek s mindazon hivatalok állítanak össze, melyek a könyveket szerszámnak, vagy kellemes szórakozás eszközeinek tekintik.«

A czélnak megfelelően *Brown* elsősorban a gyermek házi könyvtáráról beszél, mint a mely a kis könyvtár legegyszerűbb alakja. E fejezetben lelkükre köti a szülőknek, hogy a gyermek első képes könyveit művészi szempontok szerint válasszák ki (Angliában, a hol egy *Walter Crane*, egy *Kate Greenway* s egy *Charles Robinson* rajzolják a képes könyvek egy részét, e szempontok tényleg érvényesülhetnek is) s már korán tanítsák meg a gyermekeknek a könyvek megbecsülését. A nagyobbacska gyermekek részére beszerzendő könyvekről szólva, bőven megemlékezik szerzőnk az ifjúsági irodalomnak túlságos elskatulyázásáról, a mint ezt Amerika hozta divatba s Európa is utánzott. Meggyőzően mutatja ki annak a felfogásnak tarthatatlanságát, mely a gyermek szellemi igényeit kizárólag nem és kor szerint osztályozza s külön-külön állapítja meg a 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 stb. éves fiúk s külön az ugyanily korú lányok részére szolgáló irodalmat. »The whole policy of directing the reading of children in grooves, according to some standard, fixed may be by an unsympathetic adult, is an insult to the intelligence and humanity which reside in boys and girls, however much they may be concealed under the inanities their parents teach them.« *Brown* e fejezetben maga is közöl az ifjúsági irodalomról két lajstromot, de a nélkül, hogy egy-egy év szűk határai közé szorítaná a könyveket. Teljesen kizárja soraikból a fényes kiállítású, meglehetősen drága könyveket, mert ezek csak ajándécezikké, melyek előállításával a kiadók a gazdag nagybácsi zsebére pályáznak.

Ezután az általános családi könyvtár állományának megválasztásáról s elhelyezési módjáról beszél. A család összes könyveinek egy helyre tömörítését szerzőnk nem tartja czélszerűnek, hanem helyesebbnek véli, ha minden egyes helyiségben szétosztottan vannak elhelyezve a megfelelő kötetek. Az átlagos angol polgár családi könyvtáráról adott jellemzéséből megtudjuk, hogy az angol ember szinte kizárólag szépirodalmi művek gyűjtésére szorítkozik, míg a tudományos kézikönyvekkel nem sokat törődik. A legtöbb család könyvespolczán — úgymond — hiába keresünk egy-egy jó világtörténetet, földabroszt, népszerű orvostant, sőt még szakácskönyvet is, pedig ezek mindegyikére szinte naponta rá vagyunk utalva. Sőt igen sok család berendezéséből hiányzik a könyvek megfelelő elhelyezésére szolgáló bútordarab

is és *Brown* jó vállalatnak tartaná, ha valamely lakásberendező a kész bútorok közt kis családi könyvtárakat is tartana készletben, mely mindamaz általános műveket magában foglalná, melyekre napról-napra szükségünk van. Miként az előző fejezetben, itt is kapunk egy beszerzésre ajánlható művek jegyzékét. A jegyzék általában elég ügyesen van összeállítva, bár szépirodalmi részében kétes izlésről tanúskodó címek is szerepelnek (pl. *Doyle*: Sherlock Holmes, *Gaboriau*: Monsieur Lecoq, *Dumas*: Monte-Christo, *Sue*: Wandering Jew stb.).

A negyedik fejezet a szakkönyvtáraknak van szentelve s különösen az üzletembereknek szól, a kiknek körében még mindig nem méltányolják kellőképp a jó szakkönyvek hasznát.

Az ötödik fejezetben szerző »a kis könyvtárak legfontosabb fajáról«, az iskolai könyvtárról emlékezik meg, mely szerinte az Egyesült Királyságban meglehetősen fejletlen maradt. E fejezetben kikel szerzőnk a szintelen, száraz, moralizáló elbeszélések ellen, melyek iránt a tanítók oly különös előszeretettel viseltetnek, de a melyekért maguk a fiatal olvasók épen nem rajonganak.

A kisvárosi közkönyvtárakról szól végül a hatodik fejezet, melyben szerző igen helyesen fejt ki azt a gondolatot, hogy az ilyen könyvtárak vezetőinek a kötettség fokozása helyett a kötetek helyes megválasztására kell súlyt fektetniök. Ne arra törekedjenek, hogy a rendelkezésükre álló összegen minél több olcsó művet szerezzenek be, hanem arra, hogy igazán hézagpótló s hasznos kiadványokkal gazdagítsák a vezetésük alatt álló könyvtárakat. Nem szabad szem elől tévesztenünk, — úgymond — hogy »a közkönyvtári mozgalomnak az a czélja, hogy az anyagi jóléttel nem túlságosan megterhelt közönséges polgárok egyesült erővel szerezzenek be mindennemű drága kiadványt s a megélhetéshez szükséges segédkönyvet, melyeket különben sohasem láthatnának vagy használhatnának. A közkönyvtár intéző testületének nem az a feladata, hogy olcsó kézikönyveket vásároljon, melyeket minden érdeklődő maga beszerezhet, hanem az, hogy a fejlettebb tanulmányt s szellemi szórakozást is lehetővé tegye, a mi nem volna lehetséges, ha minden adózó maga próbálkoznék a British Museummal vetélykedni. A polgári együttműködés ugyanazon módszere, mely az utakat, csatornákat, utczai világítást, sétatereket, rendőrséget s a modern civilizáció egyéb szükséges kellékeit hozza létre, teszi egyúttal lehetővé a könyvtárak, múzeumok, iskolák és képtárak fenntartását is és a demokratikus egyenlőség egy neme nyilvánul ez előnyök birhatásában, melyeket az önmagukban álló egyének anyagi állapota sohasem érhetne el.«

Ekként jellemezve a kis könyvtárak különféle neveit, szerző a következő négy fejezetben könyvtári ellátásukról beszél. Első-

sorban a szakrendszerről emlékezik meg s a kis könyvtárak részére a nagybetűkből és számokból kombinált jegyekkel dolgozó »tárgyi szakrendszert« (*subject classification*) ajánlja követésre. Azután a katalóguskészítés szabályait foglalja igen áttekinthető pontokba s mint legalkalmasabb formát a mozgó lapokból összeállított könyvalakú katalógust ajánlja a kis könyvtárak részére. A következő fejezet a kis városi könyvtárban helyet foglalható szerzőket sorolja fel az elébb említett szakrendszeresoportosításában, míg az utolsó fejezet a könyvtárhasználat módszerét tárgyalja. Szerző e fejezetben azt az álláspontot foglalja el, hogy indikátorokat csakis napi többszáz kötetes forgalommal bíró könyvtárakban alkalmazzunk s itt is inkább csak a szépirodalmi részhez, mely a könyvnyagnak alig 30—35, ellenben a forgalomnak 70—75%-át teszi. Igen találó hasonlattal jellemzi azokat a kis városi könyvtárakat, melyekben napi 50—100 kötetes forgalom mellett is szerepel az indikátor. »Olyan az, — úgymond — mintha gőzgépet alkalmaznánk egy czeruza meghegyezéséhez!« A kölcsönzés módjáról szólva, szerzőnk a legszélsőbb szabadelvűség híve s az *open access to shelves-system* meleg szószólója. E módszer szerint tudvalevőleg az olvasó maga választja a raktár polczairól a könyveket s ennek az az előnye, hogy a szisztematikusan felállított könyvkészlet az indikátor tisztét is elvégzi, mert mutatja, hogy mely könyvek vannak benn valamely szakból s melyek vannak kikölcsonözve.

A legfontosabb bibliográfiai segédkönyvek jegyzéke s részletes tárgymutató zárják be a hasznos kis kötetet, mely igazán hézgapótló a maga nemében. Σ.

Thieme Hugo P. *Guide bibliographique de la littérature française de 1800 à 1906.* Paris. 1907. H. Welter, éditeur. (Imprimerie G. Uschmann à Weimar.) 8-r. XXII, 2, 510, 2. l. Ára 25 fr.

Hugo P. Thieme, michigani magántanár a XIX. század francia irodalomtörténetéről szerkesztett bibliográfiájával igaz szolgálatot tett e korszak kutatóinak. Műve két részből áll, az egyik mintegy 850 francia író műveit s a reá vonatkozó irodalmat sorolja fel, a másik pedig általános irodalom- és kulturtörténeti kérdéseket tárgyzó összefoglaló munkálatokat sorol fel 28 fejezetre elosztva.

Az egyes írókról szóló rész betűrendben hozza az egyes bibliográfiai czikkelyeket, melyek mindenike három részre szakad. Az első rész magának az írónak külön köteteit sorolja fel első kiadásuk időrendjében, de az újabb kiadások mellőzésével, s ezzel az írók sokszor bizonytalan kronológiáját segít megállapítani, a második az íróról könyvalakban megjelent tanulmányokat sorolja

fel, míg a harmadik a folyóiratokban róla megjelent dolgozatokat tünteti élénk szintén időrendben.

A czimek mindenütt egész röviden vannak visszaadva. Az oly könyveknél, melyek mellett sem a megjelenés helye, sem a kötet ára nincs kitéve, alattomban értetődik, hogy a könyv Párisban látott napvilágot s 350 frank az ára. A kiadóczégek rendszeren kezdőbetűikkel jelezvék s feloldásukra külön jegyzék szolgál. Így pl. H. H a. m. achette et Cie, Ch. a. m. Charpentier, Cha. a. m. Charavay freres, Chac. a. m. Chacornac, Cham. a. m. Chamerot stb. Ugyanígy járt el szerzőnk a folyóiratok megjelölésével is, Pl. Mi. a. m. Minerva, revue des lettres et des arts, MB. a. m. Münchener Beiträge zur romanischen und englischen Philologie stb. Ez a módszer kétségkívül előnyösebb, mint a német folyóirat-könyvésznél követett szárendszer, melynél az egyes folyóiratok czimeit pusztá számsor jelzi. A kezdőbetűk ugyanis sokkal szuggesztívebbek a számoknál, könnyebben megmaradnak az emlékezetben s ritkább.n kell a magyarázójegyzékhez folyamodnunk útbaigazításért. A folyóirat rövid czíme mellett az évszámon kívül a kötet- és lapszámot is feltaláljuk. Ez utóbbi azért fontos, mert a cikk terjedelméről ad felvilágosítást, ami tekintve, hogy az adatok egyáltalán nincsenek kritikai megjegyzésekkel ellátva, legálább némileg tájékoztat a cikk jelentősége felől.

Thieme bibliográfiájának legfőbb fogyatkozása — a miben különben az összes hasonló művekkel szükségkép megegyezik — a hiányosság. Hogy milyen fokú és jellegű ez a hiány, azt legjobban egy példán mutathatjuk be. Az Edmond *Rostand*-nak szentelt másfélhasábos cikkben például a következő hiányokra akadunk:

1. *Beerbohm M.*, L'aiglon. Saturday Review 1901. XCI. köt. junius 15. —
2. *Deschamps J.*, L'oeuvre de Rostand. Echo de St. Maurice 1903. május 1. —
3. *Filon A.*, Rostand and J. Richepin. Fortnightly Review 1898. julius. —
4. *Godley Eviline C.*, Plays of Rostand. National Review. 1901. junius. —
5. *Dermond Rev. Gurge*, On Rostand. Catholic World. 1899. május. —
6. *Cleveland Moffet*, The author of »L'Aiglon« and »Cyrano«. Mc Clure's Magazine. 1900. márczius. —
7. *Miss Porter Ch.* On Cyrano de Bergerac. Poet Laure. 1899. márczius. —
8. *Ransohoff G.*, Rostands Cyrano. Deutsche Literaturzeitung. 1899. 3. szám. —
9. *Scheid Nicolas S. J.*, Edmond Rostands Entwicklungsgang und seine Beziehung zur deutschen Literatur. (Frankfurter zeitgenössische Broschüren.) Hanns i. W. Beer u. Thiemann. —
10. *Strachey Lionel*, On Cyrano de Bergerac. Lippincott's monthly. 1899. február. —
11. *Wertheimer E.*, The professor of history in »L'Aiglon«. Universal magazine. 1900. junius. —
12. *Wilstach P.*, On Cyrano de Bergerac. Bookman (America) 1899. december.

Ehhez a tizenkét adathoz járulnának még a magyar nyelvű dolgozatok, de ezeket meg sem említjük, miután *Thieme* a magyar irodalomra művében egyáltalán nem terjeszkedik ki. Az általa feldolgozott folyóiratok száma 272-re rúg, a mi a tényleg létező időszaki közlönyöknek szinte elenyésző töredéke. S még e kis töredékből is csupán 170 folyóiratnak nézte át összes köteteit, a többiekből pedig csupán néhány évfolyamot. E folyóiratok megjelenésük országa szerint így oszlanak meg: Franciaországra esik 122, Angliára 41, Amerikára 33, Németországra 58, Itáliára 9, Spanyolországra 2, Norvégiára stb. 4. Feltűnő az a mostoha elbánás, melyben *Thieme* épen az angol és amerikai rendkívül kifejtett revue-irodalmat részesíti. Igaz, *Thieme* műve hiányosságát azzal igyekszik mentetgetni, hogy csak a fontosabb adalékokra kellett szorítkoznia, de hogy mik lehettek a fontosság megállapításánál irányadó szempontjai, azt bajos elképzelni, különösen mikor maga is bevallja, hogy adatait túlnyomó részben másodkézből — tárgymutatókból s régebbi könyvészeti feldolgozásokból — merítette s így a repertorizált anyagot nem is volt alkalma megítélnie!

A munka második főrésze — mint említettük — a francia irodalomra, nyelvészetre s művelődéstörténetre vonatkozó általános jellegű műveket repertorizálja a következő felosztás szerint: A) A francia irodalom általában. 1. Jellemvonásai. 2. Vonatkozások és kölcsönhatások. 3. A műbirálat. 4. A költészet. 5. A dal. 6. A regény. 7. A színmű. 8. Az irodalmi iskolák: a) romantizmus; b) naturalizmus, realizmus és idealizmus; c) a parnasziszták; d) szimbolizmus. 9. Az ujságírás. 10. A verselés. 11. Irodalomtörténetek. — B) Franciaország általában. Vonatkozásai az irodalomhoz. 12. A feltételek. 13. A francia nép. 14. A közigazgatás. 15. A közrendészet s a hadsereg. 16. A család és az élet. 17. Franciaország hatása: a) a világra; b) a világe Franciaországra. 18. A francia tulajdonságok. 19. A francia művelődés általában. 20. A francia művelődés a XVI. században. 21. A francia művelődés a XVII. században. 22. A francia művelődés a XVIII. században. 23. A francia művelődés a XIX. században. 24. Közoktatás: a) a rendszer; b) az intézmények; c) a francia akadémia. 25. A szalonok. 26. Páris. 27. A nők: a) hatásuk; b) nevelésük és erkölcsük; c) a nőkérdés; d) a nők a történelemben; e) a nők helyzete. 28. Néhány általános könyvészeti munka, s végül 29. A kötetben feldolgozott főbb essay-kötetek tartalommutatója.

Az egyes fejezeteken belül a címek ismét időrendi egymásutánban vannak felsorolva, még pedig az önálló kötetek a folyóiratokban megjelent közlemények címzeitől elkülönítve.

A hatalmas kötetnek minden hiányossága daczára is gazdag tartalmára élénk fényt vetnek a következő statisztikai adatok:

Az írók közt 212 regényíró 8235 kötete, 173 költő 2252 kötete, 91 színműíró 4431 kötete és 357 bölcész, történetíró és kritikus 8422 kötete szerepel, a mi együttesen 23,840 kötetet tesz ki.

A közel 850 íróra vonatkozó irodalom 10,765 önálló kötetre s 10,275 folyóiratcikkre való utalást tartalmaz. Ez utalások között vannak duplumok is, miután az önálló kötetbe gyűjtött folyóirat-cikkek sokszor mindkét alakjukban fel vannak dolgozva, a szigorú következetesség elve azonban itt sem jut érvényre. Az adatok zöme az utolsó 25 esztendőre esik, feltűnően kevés az 1871—1880-ig terjedő időközbe eső önálló kritikai dolgozatok száma, a minek oka valószínűleg a porosz-francia háború folytán egyidőre beállott gazdasági depresszió.

Országok szerint tekintve az írókra vonatkozó utalások számát, a túlnyomó többség természetesen Franciaországra esik: ¹ 9632 és 6919; Angliára 180 és 1602, Németországra 614 és 769, Amerikára 166 és 702 jut, a többi százon aluli töredékekben oszlik meg az egyéb nemzetek között. A leggyöngébben Spanyolország van képviselve: 12 kötettel az 1861-től 1890-ig terjedő időszakból s 10 folyóiratcikkkel az 1881-től 1906-ig terjedő évek-ből. Igen szegényes továbbá a század első felébe visszanyúló adatgyűjtemény, melyet a könyvek sorában Franciaország 1227 utalással, Anglia 10-zel, Németország 29-czel s Itália 4-gyel képvisel, a folyóiratcikkek sorában pedig Franciaország 654-gyel, Anglia 393-mal, Németország 5-tel, Amerika 48-czal s Hollandia 4-gyel képvisel. A többi nemzetektől *Thieme* e korszakból egyetlen adatot sem képes felmutatni.

A szövegben elég gyakori a sajtóhiba, a mi főleg tulajdonneveknél bosszantó. Magyarázata, ha mentsége nem is, abban rejlik, hogy szerző amerikai lakos létére, csupán egy korrekurát végezhetett, míg a revíziót kénytelen volt idegenre bízni, s hogy a munkát Németországban szedték, a mi a *A, É, È* stb., francia szedésnél szokatlan alkalmazását is megmagyarázza. A sajtóhibáknak csak elenyésző töredéke szerepel az *errata*k lajstromában.

—s —l.

¹ Az itt következő szám adatok elseje mindig az önálló kötetekre, második a folyóiratcikkekre vonatkozó utalásokat jelenti.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Deutsche Literaturzeitung. XXIX. évfolyam 2. szám (1908. január 11.): *Kaiser Wilhelm-Bibliothek* in Posen. Verzeichnis der laufenden Zeitschriften. — **4. szám** (január 25.): *Report of the librarian of Congress for the fiscal year ending June, 30, 1907.* — **6. szám** (február 8.): *Bibliographie des sciences religieuses. Répertoire méthodique des ouvrages français modernes relatifs aux religions et croyances.* — **9. szám** (február 29.): J. H. *Stater*, Handbuch für Büchersammler und Bücherliebhaber. — **11. szám** (márczius 14.): August *Cour*, Catalogue des manuscrits arabes conservés dans les principales Bibliothèques Algériennes. Médersade Tlemcen (C. F. Seybold). — **12. szám** (márczius 21.): A. *Hagelstange*, Führer durch die Bücherei des Kaiser-Friedrich-Museums der Stadt Magdeburg.

La bibliofilia. IX. évfolyam 10. füzet (1908. január): A. *Bonaventura*, Una importante collezione di *Lieder*. — A. *Boffito*, Le tavole astronomiche di Giovanni Bianchini. (Folytatólagos közlemény.) — **11. füzet** (február): M. *Morici*, Per un Codice dell' »Inferno« dantesco-landiniano, donato dal Comm. Leo S. Olschi alla Cassense di Ravenna. — Lorenzo *Locco*, Delle opere poetiche di Giovanni Vulteio e d' un suo componimento in prosa raro ed ignoto ai bibliografi. — Annibale *Tenneroni*, Carmi in lode di Paolo Nani, Rettore Vezeniano a Treviso. — Ernesto *Spadolini*, Il *Portolano* di Grazioso Benincasa. (Folytatólagos közlemény.) — **12. füzet** (márczius): G. *Vandelli*, Un codice sin qui ignorato della *Divina Commedia*. — G. *Boffito*, Le tavole astronomiche di Giovanni Bianchini. (Befejező közlemény.) — Ernesto *Spadolini*, Il *Portolano* di Grazioso Benincasa. (Befejező közlemény.) — **Állandó rovatok:** Notizie. Pubblicazioni di carattere bibliografico e intorno alla storia dell' arte tipografica. Vendite pubbliche. Negrologio.

Revue des bibliothèques. XVII. évfolyam 10—12. szám (1907. október—december): Addai *Scherr*, Notice sur les manuscrits syriaques conservés dans la bibliothèque du patriarcat chaldéen de Mossoul. — Th. *Simar*, Notice sur les livres de Juste Lipse conservés à la bibliothèque de l'Université de Leyde. — Ulysse *Rouchon*, La Bibliothèque Philippe Jourde au Puy; ses manuscrits. — A. *Boinet*, Notes sur quelques feuillets d'un incunable imprimé à Poitiers. — Le *catalogue* des imprimés de la bibliothèque nationale. — *Bibliographie:* Paul Lacombe, Les livres d'Heures imprimés au XVe et au XVIe siècle conservés dans les bibliothèques publiques de Paris. Catalogue. (A. Boinet). Theodor Birt, Die Buchrolle in der Kunst. Archaeologisch-antiquarische Untersuchungen zum antiken Buchwesen (A. Boinet). Paul Petit, Catalogue de livres sur la Chasse. (É. D.) Marcel Godet, *Pedis admiranda* on les Merveilles du pied, de Jean Dartis, remis en lumière, avec la vie de l'auteur. (A. B.) Max Kemmerich, Die frühmittelalterliche Portraitmalerei in Deutschland bis zur Mitte des XIII. Jahrhunderts. (A. Boinet) — *Chronique des bibliothèques:* Allemagne. Angleterre. Belgique. États-Unis d'Amérique. France. Italie. — *Melléklet:* Henri *Dehérain*, Catalogue des Manuscrits du fonds Cuvier conservés à la Bibliothèque de l'Institut de France.

Rivista delle biblioteche e degli archivi. XVIII. *évfolyam* 12. szám (1907. december): Giulio Coggiola, Sul Compilatore della »Serie di edizioni alpine« del 1790. — XIX. *évfolyam* 1. szám (1908. január): E. Rostagno, Le onoranze a Pasquale Villari nella r. biblioteca Mediceo-Laurenziana. — G. Volpi, Il *Vocabolista* di Luigi Pucci. — Állandó rovat: Notizie.

Zeitschrift für Bücherfreunde. XI. *évfolyam* 1907/1908. 10. szám (1908. január): Maximilian Runze, Gleim und die Seinen. Ein Beitrag zur Geschichte und Kritik der Deutschen Anakreontiker. I. — Franz Bertram, Gustavus Selenus'. Schach- oder König-Spiel. — Hans Koegler, Das Mönchskalb vor Papst Hadrian und das Wiener Prognostikon. Zwei wiedergefundene Flugblätter aus der Presse des Pamphilus Gegenbach in Basel. — Paul Hoffmann, Ein Grabmal für Heinrich von Kleist. — Die *Zettelkette*. Ein neues Hilfsmittel für Anlegung systematisch geordneter Verzeichnisse. — 11. szám (február) Maximilian Runze, Gleim und die Seinen. Ein Beitrag zur Geschichte und Kritik der deutschen Anakreontiker. II. — Hermann Ullrich, Zur Bibliographie der Robinsonaden. Nachträge und Ergänzungen zu meiner Robinson-Bibliographie. — F. Frhr. von Biedermann, Künstlerischer Einfluss auf die Druckschriften-Erzeugung. — Karl Schottenloher, Flugschriften aus den ersten Jahren der Reformation. — Ein *Bibelmanuscript* des XIII. Jahrhundert. — 12. szám (márczius): Leopold Hirschberg, Ein Gedenkblatt für den Rudelsburg-Dichter. Zum Hundertsten Geburts- und fünfzigsten Todestag Franz Kuglers. — Hermann Ullrich, Zur Bibliographie der Robinsonaden. Nachträge und Ergänzungen zu meiner Robinson-Bibliographie. (Befejezés.) — Paul Hoffmann, Heinrich von Kleists »Unwahrscheinliche Wahrhaftigkeiten«. — Max Pellnitz, Neue Bucheinbände von Paul Kersten. — Állandó rovat: Chronik.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. XV. *évfolyam*, 1—2. szám (1908. január—február): Paul Schwenke, Der Neubau der königlichen Bibliothek zu Berlin. — Emil Jacobs, Francisco Patricio und seine Sammlung griechischer Handschriften in der Bibliothek des Escorial. — Giulio Coggiola, Il prestito di manoscritti della Marciana dal 1474 al 1527. — Paul Schwenke, Neue Donatstücke in Gutenbergs Urtype. — Literaturberichte und Anzeigen: C. M. Briquet, Les Filigranes. (Adolf Schmidt.) Victor Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes. X. Le Coran et la tradition (K. Kollers). — 3. szám (márczius): Konrad Haebler, Bericht über die Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke. — Adolf Schmidt, Beiträge zur älteren Druckgeschichte der Schweiz. — Literaturberichte und Anzeigen. E. Witte, 7½ Prozent-Rabatt-Tabelle. (E. Kuhnert. Minerva. XVII. Jahrg. 1907/8. (P. S.) — Állandó rovatok: Kleine Mitteilungen. Umschau und neue Nachrichten. Neue Bücher und Aufsätze zum Bibliotheks- und Buchwesen. Antiquariatskataloge. Personalnachrichten.

A MAGYAR BIBLIOGRAFIAI IRODALOM AZ 1908. ÉV ELSŐ NEGYEDÉBEN.

Összeállította: HORVÁTH IGNÁCZ.

BIBLIOGRAPHIA, Társadalomgazdaságtani. III. évfolyam. 1908. Cöthen, 1908. Dünnhaupt Pál kny. 8-r. Január 1—40. I. Február 41—80. I. Márczius 81—120. I. (Közgazdasági Szemle melléklete.)

CZÍMJEGYZÉKE, A magyarországi építőmunkások országos szövetsége budapesti kőműves helyicsoportja könyvtárának —. Budapest, 1908. Világosság r.-t. kny. 8-r. 62 l. Ára 20 fill.

CZÍMJEGYZÉKE, A m. kir. országos meteorológiai és földmágnességi intézet könyvtárába 1906. évben ajándék és vétel útján szerzett könyvek 5-ik —, (egyszersmind a könyvtár név- és tárgymutatójának folytatása.). 5-tes Verzeichniss der für die Bibliothek der königl. ung. Reichsanstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus im Jahre 1906. als Geschenk erhaltenen und durch Ankauf erworbenen Bücher (zugleich Fortsetzung des Namen- und Sachregisters der Bibliothek.) Budapest, 1907. Heisler J. kny. 8-r. 48 l.

ERDÉLYI PÁL, Jelentés az erdélyi nemzeti múzeum könyvtára 1907. évi állapotáról. Az erdélyi múzeum-egyesületnek 1907-re szóló évkönyvéből. Kolozsvár, 1908. Stief Jenő és társa sajtója. 8-r. 24 l.

GYARAPODÁSA, A vármegyei könyvtár 1906. évi —. Komárom, 1908. Spitzer Sándor kny. 8-r. 30 l.

JEGYZÉKE, A Julián-egyesület bródi népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 14 l.

JEGYZÉKE, Népkönyvtárak és kisebb könyvtárak számára általában ajánlható művek —. (Második sorozat.) Kiadja a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa. Átnézett levonat kézirat gyanánt. Függelék: Magyar népkönyvtárak szervezésének alapelvei. Budapest, 1908. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 66 l.

JEGYZÉKE, A felvidéki magyar közművelődési egyesület által adományozott népkönyvtár. — Budapest, 1908. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 10 l.

JEGYZÉKE, A székesfőv. VI. ker. közs. felső keresk. iskolai önművelődési kör könyveinek —. Budapest, 1908. Uránia kny. 8-r. 16 l.

JEGYZÉKE, A budapesti népoktatási kör I. számú népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, A budapesti népoktatási kör II. számú népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, A budapesti népoktatási kör III. számú népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, Az E. M. K. E. m. kir. honvédkönyvtárának —. I. sorozat. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 8 l.

JEGYZÉKE, Az E. M. K. E. m. kir. honvédkönyvtárának —. III. sorozat. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 8 l.

JEGYZÉKE, Az E. M. K. E. m. kir. honvédkönyvtárának —. IV. sorozat. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 8 l.

JEGYZÉKE, A budapest-ujlaki iskolai és népkönyvtár —. 1907. Budapest, 1907. Wimmer Márton kny. 8-r. 63 l. Ára 20 fill.

JEGYZÉKE, A Julián-egyesület cameral-moraviczi népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1908. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 14 l.

JEGYZÉKE, A chicágói magyar könyvtár —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 14 l.

JEGYZÉKE, A csermői népkönyvtár —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, Az erdélyi nemzeti múzeum könyvtára feles számu könyveinek —. 1908. 1. sz. Kolozsvár, 1908. Stief Jenő és társa kny. 8-r. 80 l.

JEGYZÉKE, A Julián-egyesület észéki népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 14 l.

JEGYZÉKE, A kecskeméti 48-as kör könyvtárának —. Összeállította ifj. Szabó Mihály könyvtárnok. 1907. Kecskemét, 1907. Sziládi László kny. 8-r. 18 l. Ara 30 fill.

JEGYZÉKE, A kesztbelyi kath. főgimnázium ifj. könyvtárának —. Keszthely, 1908. Sujánszky J. kny. 8-r. 97 l.

JEGYZÉKE, A konstanlinápolyi magyar könyvtár —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 14 l.

JEGYZÉKE, A körmöczbányai magyar közművelődési egyesület könyvtárának teljes —. 1903. Paxner J. és Biron H. kny. 8-r. 46 l.

JEGYZÉKE, A kürti népkönyvtár —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 10 l.

JEGYZÉKE, A Julián-egyesület magyarrétfalui könyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1903. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 14 l.

JEGYZÉKE, A vakokat gyámolító országos egyesület miskolci fiókja népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 7 l.

JEGYZÉKE, A Julián-egyesület mitroviczai népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 14 l.

JEGYZÉKE, A rosszerdői népkönyvtár —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, A szentpéteri népkönyvtár —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, A vakokat gyámolító országos egyesület szombathelyi fiókja népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 7 l.

JEGYZÉKE, A Julián-egyesület vinkovcezi népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 14 l.

JEGYZÉKE, A Julián-egyesület zimonyi népkönyvtárának —. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsának ajándéka. Budapest, 1907. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 14 l.

KÖNYVTÁRJEGYZÉKE, A »Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület« —. Budapest, 1908. Nagy Sándor kny. 8-r. 7 l.

KÖNYVTÁRJEGYZÉKE, III. sz. pótlék a debreczeni kereskedelmi és iparkamarára könyvtárjegyzékéhez. Debreczen, 1908. Városi kny. 8-r. 21 l.

KÖNYVTÁRJEGYZÉKE ÉS SZABÁLYZATA, Magyarországi szabómunkások és munkásnök szakegyesülete budapesti I. számú helyi csoport —. Budapest, 1908. Világosság kny. r.-t. 8-r. 36 l. Ara 20 fill.

LIPPERT GYULA. A Budapest X. ker. kőbányai casino könyvtárának címjegyzéke. A választmány megbízásából összeállította — könyvtáros. Harmadik bővített kiadás. Budapest, 1908. Goldschmied A. első kőbányai kny. 8-r. 37 l. Ára 40 fill.

MIHALIK JÓZSEF. A népkönyvtári címjegyzék irányelvei. A múzeumok és könyvtárak országos tanácsa által a népkönyvtári jegyzék előkészítésére kiküldött bizottság javaslata. Budapest, 1908. Stephaneum kny. r.-t. 8-r. 12 l.

III. NACHTRAG zum Katalog der Offiziersbibliothek des Inf. Rgts. Nr. 34. Kassa, 1908. Koczányi Béla kny. 8-r. 4 l.

PÓSTA BÉLA. Szabályzat-minták múzeumok és könyvtárak számára. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének megbízásából összeállította — egyetemi tanár, múzeumi és könyvtári országos felügyelő. I. Szabályrendelet-minta közvetlen hatósági igazgatás alatt álló, nyilvános jellegű városi (vagy vármegyei) múzeumok, illetve könyvtárak számára. Budapest, 1908. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 32 l.

PÓSTA BÉLA. Szabályzat-minták múzeumok és könyvtárak számára. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének megbízásából összeállította — egyetemi tanár, múzeumi és könyvtári országos felügyelő. II. Szabályrendelet-minta egyesületi igazgatás alatt álló városi (vagy vármegyei) nyilvános jellegű múzeumok, illetve könyvtárak számára. Budapest, 1908. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 20 l.

PÓSTA BÉLA. Szabályzat-minták múzeumok és könyvtárak számára. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének megbízásából összeállította — egyetemi tanár, múzeumi és könyvtári országos felügyelő. III. Szabályrendelet-minta közvetlen hatósági igazgatás alatt álló olyan városi (vagy vármegyei) múzeumok, illetve könyvtárak számára, amelyek egyesülettel vannak kapcsolatban. Budapest, 1908. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 32 l.

PÓSTA BÉLA. Szabályzat-minták múzeumok és könyvtárak számára. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének megbízásából összeállította —, egyetemi tanár, múzeumi és könyvtári országos felügyelő. IV. Szabályzat-minta egyházi hatóságoktól fenntartott önálló, vagy iskolákkal kapcsolatos gyűjtemények számára. Budapest, 1908. Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t. kny. 8-r. 30 l.

SCHÖNHERR GYULA DR.

Immár másodikban veszek búcsut tőle a Magyar Könyvszemle nevében. Fájdalom, ezúttal utoljára.

Először 1902-ben szólottam felőle e helyen, abból az alkalmából, hogy a folyóirat szerkesztését tőle átvettem, elmondván pár szóban az olvasóközönségnek, hogy mily előkelő színvonalra emelte buzgósa, tudományos készültsége a Széchényi Országos Könyvtár hivatalos közlönyét az alatt a kilencz év alatt, míg a szerkesztői teendőket végezte.

Azóta hat esztendő telt el. Hat szürke esztendő, a mely alatt itt a könyvtárban a maga egyformaságában váltotta fel egyik nap a másikat. Hat, munkának szentelt esztendő, a melyet igaz, nem tett hangossá a zajos sikerek öröme, de nem is zavart meg az elérhetlen vágyak lidérczfénye. Hat esztendő, a mely alatt nem történt velünk semmi különösebb dolog, csak a szívünk nőtt oda még jobban az intézethez, csak a lelkünk szokta meg még jobban ennek csodálatos levegőjét.

Ezt a hat évet Schönherr Gyula is itt élte le velünk, közöttünk. Csakhogy, míg a mi életünk ezalatt még jobban hozzáforrott az intézethez, addig azok a kötelekek, a melyek őt ide fűzték, lassankint meglazultak.

Pedig egykor ő is testestül lelkestül múzeumi ember volt.

Nem csak az tette őt azzá, hogy itt kezdette meg hivatalos pályafutását, hogy tudományszomja itt nyert kielégítést, hogy itt ismerte meg a munka gyönyörét, itt élte meg első irodalmi sikereit, hanem az is, hogy itt jutott, aránylag elég korán, hajlamainak, képességeinek megfelelő munkakörhöz; hiszen 1889-ben, alig 25 éves korában neveztetett ki a könyvtárhoz gyakornoknak, s már öt év múlva, 1894-ben mint segédőr a levéltári osztály veze-

tője lett, majd 1900-ban örré, 1902-ben pedig igazgató-örré lépett elő.

Nem kevésbé növelte a Múzeumhoz való ragaszkodását az a körülmény is, hogy itt egész életre való munkaprogrammot látott maga előtt.

Egyik legkedvesebb terve volt, melynek megvalósítását egy időben élete feladatának tekintette, a családi levéltárak letéteményezése folytán rohamosan fejlődő levéltárt a Nemzeti Múzeum külön, a könyvtártól független osztályává tenni, és ezt vezetni.

Talán nem érte volna el soha ezt a célt. Talán meddő maradt volna erre irányzott minden törekvése, bármennyire szívesen, kitartóan tudott is akarni, bármily fáradhatlanul és türelmesen tudta is útjából az akadályokat elhárítani. Az előtte feltornyosuló nehézségektől azonban bizonyára nem egykönnyen engedte volna magát visszariasztani, ha időközben a viszonyok kedvező alakulása és saját rátermettsége nem nyit meg számára egy másik működési teret, a melyen még az eddiginél is nagyobb szolgálatot lett volna hivatva tenni kulturánknak.

Az 1897. év végével történt, hogy közoktatásügyi kormányzatunk a vidéki közművelődési érdekek céltudatos gondozása és a nemzeti kulturának az egész vonalra kiható egyöntetű irányítására megalkotta a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét.

Az új intézmény ügykezelésének vezetésével, mint előadó titkár, Schönherr Gyula lett megbízva. A választás szerencsés volt. Sokoldalú tudása, kifejlett műzslése, kiváló szervező talentuma, az a képessége, hogy az ügyeket mindig magasabb szempontból ítélje meg, hogy mindig összefoglaló áttekintéssel lássa maga előtt a megoldandó feladatokat, s mindig felismerje a végzendők helyes egymásutánját, megbecsülhetlenné tette munkásságát a Főfelügyelőség egész hatáskörére nézve.

S úgy látszik, hogy a nemzet közművelődési érdekeinek ez az intenzív szolgálata, teendőinek szinte egymásra torlódo sorozata, az évről-évre nemesak kimutatható, hanem szemmel is látható eredmények nemesak munkakedvét elégitették ki teljesen, hanem becsvágyát is.

Igy várta türelmetlenül, de az életkedv, a jövője iránt táplált bizalom ragyogó derűjével lelkében a pillanatot, hogy az újonnan

szervezett főfelügyelőségi előadói állásba, miután a levéltár vezetésétől már egy évvel előbb felmentetett, véglegesen kineveztessek.

A mikor 1906. év deczember havában lecsapott rá a legrettenetesebb, a legkérlelhetlenebb betegségek egyike.

Egyszerre vége szakadt mindennek. A szépen indult pályának. A hozzá fűzött várakozásoknak. A reményeknek. Az életörömeinek.

Nagy tanultságának, sokoldalú készültségének bőséges forrása kiapadt. Erős tehetségének fénye kialudt. Hatalmas munkabírásának termékenysége megszűnt. Mindent romba döntött, megsemmisített, maga alá temetett bajának pusztító ereje.

Csak egyet nem bírt teljesen összetörni lelkében, annak az intézetnek a képét, a mely oly sokáig oly kedves volt előtte.

A mikor lázadó indulatokkal küzködve, a sorvasztó lázképek egész rajától körülrepdesve, a zavaros emlékek rohanó seregétől zaklatva, gyötörtetve ott feküdt kórágán, a mikor betegsége kezdetén az öntudatnak még halovány fénye sem világította meg tekintetét, a Nemzeti Múzeum egyre foglalkoztatta őt. Ehhez való szeretete ott élt lelke legmélyén még ekkor is, mint hamu alatt a lassan hamvadó parázs.

Igy tartott ez heteken, hónapokon keresztül.

Azután, mintha a betegség romboló hatalmával folytatott kétségbeesett küzdelemben életereje egy időre felülkerekedett volna, valamivel nyugodtabb időszak következett el reá nézve. Még a fővárosba is ellátogathatott Nagybányáról, a hová az érte legjobban aggódó szívek a gyógyintézeiől elszállították. Sőt a Nemzeti Múzeumot is felkeresi még egyszer, utoljára, éppen egy évre megbetegedése után és személyesen nyújtja be itt nyugdíjaztatása iránti kérvényét.

Ennek elintézését azonban már nem érte meg. Nem sokkal azután, hogy Nagybányára visszatért, állapota ismét rosszabbra fordult. Ettől fogva baja rohamosan súlyosbodott, míg végre márczius 24-én a halál megváltotta őt szenvedéseitől.

Temetése, a melyen a Magyar Nemzeti Múzeum képviselőiben megjelent Szalay Imre igazgató, Fejérpataky László osztályigazgató, Sebestyén Gyula igazgató-őr és Kováts László segédőr, 26-án délután ment végbe nagy részvét mellett.

A gyászháznál Szalay Imre igazgató a következő beszéddel vett búcsút elköltözött társunktól :

»Mint a Magyar Nemzeti Múzeum, továbbá a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége küldöttei, úgyis mint gyászoló kollégáid jöttünk, hogy bánatos szívvel álljunk körül ravatalodat, szegény jó barátunk!

Tragikus sorsod az volt, hogy akkor támadott meg a halált-hozó kórság, — a melyet le nem győzhetett sem a gondos kezelés, sem a szeretetteljes gyöngéd ápolás — a midőn évekig tartó fáradhatatlan munkásságod gyümölcseit kellett volna élvezned : a midőn férfikorod delén várta tőled a haza nagy tudásod legszebb eredményeit. Olyan volt sorsod mint Mózesé, kinek szintén csak az adatott meg, hogy Nébó hegyéről letekintsen az ígéret földjére.

A Gondviselés kifürkészhetetlen intézkedéseivel perbe szállanunk nem lehet, bármily fájdalmasan essék is, bele kell nyugodnunk a változhatatlanba ; de azért mégis könnyezve kísérünk utolsó nyugvóhelyedre, legyen neked könnyű az az anyaföld, a melyet mint hű fiú szeretted, s a mely velünk együtt nem fog felejteni sohasem. Isten veled.»

Fejérpataky László könyvtárigazgató pedig a tudományos társulatok, a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság nevében emlékezett meg felőle.

Több mint egy hónap mult el már azóta, hogy e búcsuszavak elhangzottak, s a sir bezárult felette.

Hogy nyughatatlan lelke, miután oly merészen szegezte a középszerűségből való kiemelkedés olthatatlan vágyával tekintetét a magasba, földi pályájának végére ért.

A szeretet még sokáig fogja könnyeivel öntözni a sírjára ültetett virágokat. A jóbarátok meg jó ideig részvétellel fogják említeni nevét. De mulnak az évek. Az elköltözött vonásai mindjobban elhaloványodnak még a legszeretőbb szívben is. Az emlékezők száma mindinkább fogy. S a mulandóság lassan-lassan ráteríti az ő életének nyomára is a feledés fátyolát.

A könyvtárban azonban mindig feljegyezve marad egy lapra a neve, őrizve annak emlékét, hogy valamikor itt élt és itt dolgozott.

Nyugodjék békével!

Kollányi Ferencz.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Kinevezések a M. N. Múzeum Könyvtárában. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1908. április 30-án kelt elhatározásával *dr. Sebestyén Gyula* igazgató-őri címmel és jelleggel felruházott őrt valóságos igazgató-órré, *dr. Melich János* I. oszt. segédőrt órré, *dr. bártfai Szabó László* okl. középiskolai tanárt, múz. gyakornokot II. oszt. segédórré nevezte ki.

Nemzetközi bibliográfiai konferencia Bruxellesben. A nemzetközi bibliográfiai intézet 1908. július 10. és 11. napjain nemzetközi könyvészeti értekezletet tart Bruxellesben, melyen az egyes országok bibliográfiai szervezeteinek képviselői vehetnek részt. Ez értekezlet előkészítésül szolgál az 1910-ben tartandó nemzetközi bibliográfiai kongresszushoz s tárgysorozata a következő:

1. *Organisation.* État de l'organisation bibliographique et documentaire dans les divers pays et dans les diverses spécialités.
2. *Travaux.* État des travaux en cours ou en projets.
3. *Méthode.* État des méthodes.
4. *Coopération et entente.* Moyens d'établir la coopération internationale en vue d'organiser la documentation sur des bases universelles.

A könyvek árengedménye tárgyában a magyar könyvkereskedők egylete 1907. december havi kelettel a következő körlevelet bocsátotta világgá: Tisztelt tagtárs úr!

Németországban és Ausztriában befejeződván amaz éveken át tartott nagyszabású mozgalom, mely a 10%-nyi engedmény megszüntetését célozta, e két országban immár, egybehangzó határozatok alapján, a vevő közönség azon részének, mely eddig 10%-nyi árengedményben részesült, *ezentúl csak 5% engedmény adható.*

A német és osztrák kiadók a »Börsenverein f. d. deutschen Buchhandel« és az »Oesterr.-Ung. Buchhändlerverein« szigorú intézkedései folytán, *kiadványaikat ezentúl csakis oly könyvkereskedőknek szállíthatják,* a kik magukat e rendszabálynak alávetik s azokból 5% engedménynél többet senkinek sem adnak.

Számolva ezzel a körülménnyel, a Magyar könyvkereskedők egyletének közgyűlése és választmánya, a külföldi irodalom behozatalának esetleges megzavarását elkerülendő — *határozatilag kimondotta, hogy*

1907. január 1-től kezdve külföldi könyveknél csak 5% engedmény adható mindama könyvvásárlóknak, a kik eddig 10%-ot élveztek.

Ha indokolt volt ez a redukció Németországban és Ausztriában, bizonyára kétszeresen indokolt minálunk, mert Magyarország földrajzi fekvésénél fogva, a vasúti fuvar ezeknél a könyveknél *másfelser akkora* mint Ausztriában és *kétakkora* mint Németországban.

De *haszna lesz ebből nemzeti irodalmunknak is*, mert a magyar könyvek — a melyekre ez a határozat ki nem terjed — előnyösebb pozícióba kerülnek a külföldiekkel szemben.

Komolyan felszólítjuk tagtárs urat e határozat legszigorúbb betartására, mert az ellene vétőkkel szemben a Lipcsei és Bécsi társaságok kimézetlenül el fogják rendelni a szállítási zárlatot (Spere) [sic!], a mi annál súlyosabb, mert ez esetben a Magyar Könyvkereskedők Egylete is köteles a zárhoz csatlakozni.

Szíveskedjék a 10%-ot élvező évi vevőit már most, az évi számla fizetése alkalmával e határozatról értesíteni. Mi meg vagyunk győződve, hogy a vevők egytől-egyig méltányolni fogják e redukció jogosultságát ma, a midőn minden egyéb ipar és kereskedelmi ág nem 5, hanem 25 és 30%-al emelte árúczikkeinek árát.

Kartársi üdvözléssel a magyar könyvkereskedők egylete, Gabos Soma főtitkár, Benkő Gyula elnök.

A levélben foglaltakra, miután e kérdéssel *Bücher, Der deutsche Buchhandel und die Wissenschaft* cz. munkája ismertetése kapcsán bőven foglalkoztunk¹ s nézetünkön azóta mit sem változtathattunk, nem terjeszkedünk ki, csak mint sajnálatos tényt állítjuk a könyvvásárló közönség elé. G. P.

A párisi Bibliothéque Nationale nyomtatványainak katalógusa, melyből a C-betűt befejező 34-ik kötet van most sajtó alatt, több felől támadásoknak volt kitéve. E támadásokra a könyvtár vezetősége a a minisztériumhoz intézett s közzé tett két emlékiratban válaszolt, melyeket a következőkben ismertetünk.

Az elégtelenek a British Museum katalógusával hozakodnak elő s ezek a főbb kifogásaik. A British Museum katalógusa 20 év alatt elkészült, míg a Bibliothéque Nationale jegyzékéből 9 esztendő alatt alig egy negyed-rész van készen. E kifogás megdől, ha tekintetbe vesszük, hogy egyrészt az angol intézetnek a katalógus költségeire évi 75,000 frank állt rendelkezésre, míg a francziára csupán évi 20,000 frank van megszavazva, a mi négy, egyenkint negyven íves, kötet előállítására nyújt fedezetet, másrészt a British Museum személyzete kétszer akkora fizetésben részesül mint a Bibliothéque Nationale-é s így nagyobb munkakifejtésre is volt kötelezhető; végül itt az is figyelembe veendő, hogy a párisi könyvgyűjtemény a közfelfogás szerint is jóval kiterjedtebb angol vetélytársánál.

A második kifogás a párisi katalógus cikkelyeinek túlságos terjedelme ellen hangozott el. Itt is a British Museum példájára hivatkoznak az elégtelenek, de feledik, hogy a cikkek hosszúsága az esetek túlnyomó többségében pusztán optikai csalódás. A British Museum katalógusa u. i.

¹ M. Könyvszemle. 1904. évf. 352—359.

negyedréd alakban készült, míg a Bibliothèque Nationale-é a kezelhetőbb nyolcadrét. Ez alakbeli különbségnek pedig az a következménye, hogy az angol katalogus egy sorának a francia jegyzék két sora felel meg. Ezenkívül pedig a francia katalogus cikkelyei tényleg több oly adatra kiterjeszkednek, melyek az angolban nincsenek meg s melyek az elégedetlenkedők szemében merőben fölöslegesnek látszanak. Ezek 1—2. A szerző, továbbá néha az illusztrátor nevének feltüntetése az egyes cikkelyeken belül. 3. A könyvkiadó, vagy ennek híján a könyvnyomató nevének feltüntetése. 4. A cikkelyekhez járuló apróbetűs jegyzetek.

E kifogásokkal szemben a könyvtár személyzete a következőket hozza fel: 1. A szerző neve azért szerepel minden egyes cikkely keretében, mert a katalogus arra is fog szolgálni, hogy segítségével a rendszeres katalogust elkészítsék s ekkor a szerző nevére minden egyes adatnál külön-külön van szükség. 2. Az illusztrátorok részben történt felvétele nem irandó rendszeretelenség rovására, mivel a katalogus szerkesztői csak az esetben terjeszkedtek ki e nevekre, ha az illusztráló művészek hírneve a könyv szerzőjét meghaladja, vagy azéval legalább is egyenrangú. 3. A kiadó vagy nyomtató megnevezése föltétlenül szükséges, mert a hely és évszám kitétele az illető könyv kiadásának azonosítására igen gyakran elégtelen. A könyvczímeket különben a katalogus erősen rövidítve adja, a mint ezt már a kihagyásokat jelentő »...« gyakori előfordulása is mutatja. Kivételt e szabály alól csupán a XVI. sz. első negyedében megjelent azon könyvek leírásánál találunk, melyek megbízható leírását hiába keressük a bibliográfiai segédkönyvekben. 4. A sokak által kifogásolt apróbetűs jegyzetek a következőkre terjeszkednek ki: a) Néhány kevésbé ismert idegen nyelven megjelent művek czímeinek rövid fordítása. b) A különlenyomatoknál az illető folyóirat megjelölése. c) A gyűjteményes vállalatok czímének feltüntetése. Ezek elsejére azért van szükség, hogy a czím francia fordítása szolgáltatson támpontot a rendszerező katalogus elkészítésénél a könyvtári alkalmazottaknak s egyúttal a katalogust használó közönséget is tájékoztassa. A másodikra nemcsak könyvészeti, de könyvtárosi szempontból is szükség van, miután az esetre, ha a különlenyomat kézben van, a megfelelő folyóiratkötetet kérheti ki az olvasó. Végül a harmadik feltüntetésének szükségessége a bibliográfiai hűség mellett a Bibliothèque Nationale felállítási rendszeréből is önkényt folyik, miután a gyűjteményes vállalatok összes kötetei azonos jelzettel bírnak s így az egyes kötetek kikeresése, megfelelő utalás nélkül, akadályokba ütközik.

A támadások azon részére vonatkozólag, hogy a Bibliothèque Nationale katalogusa túlságosan előtérbe tolja azokat a szempontokat, melyek első-sorban a bibliográfia elkészítésénél vecndő figyelembe, a hivatalos válaszirat beismeri, hogy a katalogus tényleg nem készül pusztán könyvtári jegyzékeknek, hanem az egyetemes bibliográfia terén mindmáig sajnosan nélkülözött segédkönyvet is pótolni törekszik. A könyvtár e törekvése a tudósok részéről a legmelegebb rokonszenvvel találkozott, úgy annyira, hogy a katalogus megindítása óta a világ minden részéből befolyó könyvajándékok tetemesen megsaporodtak.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1908. évi január 1-től április 30-ig.

(Az egy csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két csillaggal jelöltek megszűntek.)

Arad :

**Simtion Péter.

Bereettyó-Ujfalu:

*Adler Béla.

Budapest :

Ádám Hermann. I., Krisztina-körút 81.

**Bata János. VII., Rombach-u. 3.

Bata János. VI. Nagymező-u. 23.

Behr Miksa és Weisz Miksa. V. Zoltán-u. 9.

Biró Pál. I. Uri-u. 19.

Dr. Bródy Dániel. V., Váci-körút 34.

Bródy József, Bródy Miksa, dr. Bródy Sámuel, Bródy Sándor és dr. Bródy Mayer Lázár Lajos. V., Váci-körút 34.

Eisler Suchmann. (VII., István tér 17.

Fried és Krakauer VI., Dalszínház-u. 10. helyett VII., Dohány-u. 10.

Fried Samu és Perényi Klementin. VIII., József-utca 1.

Fuchs Armin és Pfeifer Emil. VII., Alpár-u. 8. Garai Simon. V., Nagykörönd-u. 5.

Özv. Gutman Fülöpné sz. Jelenik Berta. IV., Hajó-utca 5.

**Hercz Ede. VII., Garay-utca. 15/B.

Klein Samu. V., Zoltán-utca 10.

Kulcsár Béla és Albert József. I., Mészáros-u. 3.

Lustig Tivadar. VI., Nagymező-u. 23 helyett VI., Ó-utca 23.

Netavits (Sulem) Samu V., József-tér 33.

Pollák Likán és Garai Simon. V., Bálvány-u. 21. Szántó József, Singer Olga és Wank Frigyes. VI., Lovag-u. 6.

Szegő Lipót. V., Alkotmány-u. 7.

Weisz Ármin. IV., Duna-utca 6.

**Weisz Arminné szül. Löwinger Háni. IV., Duna-utca 6.

Facset :

**Izsák Dávid (1908. jan. 31.)

Gödöllő :

*Kovács Ferencz.

**Schulez J.

Hódmezővásárhely :

»Vásárhelyi Reggeli Ujság« nyomdája (tulajd. Kun Béla.)

Igló :

**Schmidt József.

Kecskemét :

*Spitzer Vilmos.

Kézdivásárhely :

**Ifj. Jancsó Mózes.

Kisjenő :

**Gallovics és Liebermann (tul. Gallovics Dezső.)

*Rosenthal Pál

Kolozsvár :

*»Szent Bonaventura«kny.

Kovászna :

Ifj. Jancsó Mózes.

Lőcse :

*Singer-féle kny.

Nagykanizsa :

Hartmann János.
*Offenbeck és Balázs.

Nagykeröly :

*»Kölcey« r. t.

Nagyszombat :

*Reisz L.

Nagytapolcsány :

**Schreiber Mór.

Oravicabánya :

Boldureanu Miklós (Tipografia Progresul kny.)

Örkörmező :

*Weisz Izidor.

Pozsony :

*Hungaria kny. Back Bernát.
Kohn Mór.

Rákosszentmihály :

*Rákosvidéki nyomdávalat (tul. Balázsovich Kálmán).

Temesvár :

»Patria« kny. (tul. Marossy Mátyás.)
*Temesvárer Zeitung« kny. (Heim Antal.)

Tiszalök :

Berkovits Sámuel.

Topolya :

Gaál István.

Ujpest :

*Csanády József.

Ungvár :

Joffe Salamon.
Lám Elemér.

Vágújhely :

Schreiber Mór.

Vasvár :

*Fischl Salamon.
*Singer Mór és fia.

Zenta :

»Iparosok szövetsége« kny.

A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlönye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az évi gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június, szeptember és deczember hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvtárusi forgalomban 8 kor.; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő czimére** a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV. Ferencziek-tere 2.* A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—15. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1906-ban. I. A magyar hírlapirodalom, Zászló Jánostól. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok, Horváth Ignácztól. Fűggelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája.* Ára 1 kor. 10 fillér.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois

Directeur: M. François Kollányi.

Quatre livraisons par an; prix du volume Nouvelle série. XV. volume. 4-e
6 couronnes = 6 francs = 5 marcs. livraison. Octobre—Décembre 1906.

SOMMAIRE.

	Page
La Bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1906 (avec 4 vignettes et 4 planches)	97
Dr. Jean Melich. L' „Ortographia vngarica“ et l'orthographe hongroise. (Avec un fac-similé)	119
Dr. Paul Gulyás. Catalogue descriptif des Aldines de la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois. (Sixième et dernière partie, avec deux vignettes)	148
Indicateur officiel. Rapport sur l'état de la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois	166
Littérature. Konrad Burger, Buchhändleranzeigen des 15. Jahrhunderts par le Dr. Paul Gulyás. — James Duff Brown, The small library. Par Σ. — Hugo P. Thieme, Guide bibliographique de la littérature française Par —s —l. Revue des périodiques étrangers	172
Ignace Horváth. La Littérature bibliographique hongroise dans le 1 ^{er} trimestre de 1908	182
François Kollányi. Dr. Jules Schönherr †	185
Notices. Nominations à la bibliothèque du Musée National Hongrois. Conférence internationale de bibliographie à Bruxelles. Le catalogue des imprimés de la Bibliothèque Nationale de Paris (— sp —)	189
Changements dans l'état des imprimeries en Hongrie du 1 ^{er} janvier au 15. juin 1908	192

Siège de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.